TC
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ *SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SES ETKİLEŞİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİHRİCAN AYNACI

ANA BİLİM DALI : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

KOCAELİ, 2007

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

TC
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ *SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SES ETKİLEŞİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİHRİCAN AYNACI

ANA BİLİM DALI : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. NESRİN ALTUN

KOCAELİ, 2007

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

TC
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ *SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SES ETKİLEŞİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Mihrican AYNACI
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu Tarihi ve No: 04.07.2007 – 2007/18

Doç. Dr. İ.Güven KAYA | **Doç. Dr. Münevver TEKCAN** | **Yrd. Doç. Dr. Nesrin ALTUN**

KOCAELİ, 2007

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, günümüzde Türkiye sınırları içinde konuşulan ve yazılan Türkçede meydana gelen ses etkileşimleri incelenmiştir. Bu nedenle tezin adı 'Türkiye Türkçesinde Ses Etkileşimleri' olarak verilmiştir. Bu çalışmayı yapabilmek amacıyla ses olaylarına yer veren kitap ve makalelerden yararlanılmış, bunlardaki gerekli bilgiler fişlenerek benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiştir. Ses olaylarına yeterli örnek sağlanması amacıyla konuşma dilinden ve Anadolu ağızlarındaki ses olaylarından örnekler alınmış, örnekler alfabetik sıraya göre verilmiştir. Böylece ses olayları düzenli bir şekilde bir araya getirilerek ses etkileşimleri de tespit edilmiştir.

Ses olayları diğer dilbilgisi kitaplarında değişik sınıflamalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmalarda bazı ses olayları açıkta kalmaktadır. Bu çalışmada ses olayları sözcüklerdeki ses etkileşimlerine ve Türkçenin ses yapısına göre olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Diğer çalışmalarda karşılaşılan önemli bir sorun da bir ses olayı için birden fazla terimin kullanılmasıdır. Bu farklılıkları önlemek için bir ses olayını en iyi ve en doğru bir şekilde karşılayacağı düşünülen terim seçilmiştir.

Çalışmanın sonuna örnek sözcükler dizini ve terimler dizini konularak yararlanacak kişilere kolaylık sağlanması amaçlanmıştır.

Bu çalışmamda bana yardımcı olan ve beni destekleyen değerli hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Nesrin ALTUN'a, bu konu üzerinde çalışmaya beni teşvik eden hocam sayın Prof. Dr. Kaya TÜRKAY'a teşekkür ederim.

İzmit, Haziran 2007 Mihrican AYNACI

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ..... I
İÇİNDEKİLER..... II
TÜRKÇE ÖZET..... V
ABSTRACT..... VI
KISALTMALAR VII
GİRİŞ..... 1
TÜRKÇENİN SES ÖZELLİKLERİNİN SES OLAYLARININ OLUŞUMUNA ETKİLERİ 2
BENZEŞME 14
1.YALNIZCA ÜNLÜLERİ ETKİLEYEN DEĞİŞİMLER..... 26
1.0. Ünlü Değişimleri..... 26
1.1. ÜNLÜLERİN ÜNLÜLERE ETKİSİ / ÜNLÜ BENZEŞMELERİ..... 27
1.1.0. Artlık-Önlük Uyumu..... 29
1.1.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu..... 33
1.1.2. Ünlü Düzleşmesi..... 35
1.1.3. Artdamaksıllaşma 36
1.1.4. Öndamaksıllaşma 37
1.1.5. Ünlü Yuvarlaklaşması..... 37
1.1.6. Ünlü Kayması 39
1.2. ÜNSÜZLERİN ÜNLÜLERE ETKİSİ..... 41
1.2.0. Ünlü Uzaması..... 41
1.2.1. Ünlü Daralması..... 42
1.2.2. Ünlü Düzleşmesi 46
1.2.3. Öndamaksıllaşma 47
1.2.4. Artdamaksıllaşma 49
1.2.5. Ünlü Genişlemesi 49
1.2.6. Ünlü Genizsileşmesi 50
1.2.7. Yuvarlaklaşma 51
1.2.8. Ünlü-Ünsüz Uyumu 52
1.3. Ünlü Düşmesi 54
1.3.0. Önseste Ünlü Düşmesi 54

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

1.3.1. İçseste Ünlü Düşmesi 54
1.3.1.0. Orta Hece Düşmesi 55
1.3.1.0.1. Sözcük Kökünde Orta Hece Düşmesi..... 58
1.3.1.0.2. Eklemede Orta Hece Düşmesi..... 58
1.3.1.0.3. Birleştirmede Orta Hece Düşmesi..... 61
1.3.1.1. Fiil Çekiminde Ünlü Düşmesi..... 62
1.3.1.2. Kaynaşma 63
1.3.1.2.0. İlerleyici Kaynaşma 63
1.3.1.2.1. Gerileyici Kaynaşma..... 64
1.3.2. Sonseste Ünlü Düşmesi 67
1.4. Ünlü Türemesi 67
1.4.0.Önseste Ünlü Türemesi 68
1.4.1. İçseste Ünlü Türemesi 69
1.4.2. Sonseste Ünlü Türemesi 71
2.YALNIZCA ÜNSÜZLERİ ETKİLEYEN DEĞİŞİMLER 72
2.0. Ünsüz Değişimleri 72
2.1. ÜNSÜZLERİN ÜNSÜZLERE ETKİSİ /
ÜNSÜZ BENZEŞMELERİ..... 74
2.1.0. Ünsüz Uyumu 74
2.1.1. Ötümsüzleşme 78
2.1.2. Süreklileşme ve Süreksizleşme 82
2.1.3. Ayrımlaşma 83
2.1.3.0. Yakın Ayrımlaşma 84
2.1.3.1. Uzak Ayrımlaşma 84
2.1.3.2. İlerleyici Ayrımlaşma 84
2.1.3.3. Gerileyici Ayrımlaşma 85
2.1.4. Dudaksıllaşma..... 87
2.1.5. Genizsilleşme 88
2.1.6. Sızıcılaşma 90
2.1.7. Damaksıllaşma 92
2.1.8. Yer Değişimi 92
2.1.8.0. Yakın Yer Değişimi 93

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

2.1.8.1. Uzak Yer Değişimi 94
2.2. ÜNLÜLERİN ÜNSÜZLERE ETKİSİ 97
2.2.0. Dudaksıllaşma 97
2.2.1. Ötümlüleşme 98
2.2.1.0. İsimlerde Ötümlüleşme 104
2.2.1.1. Fiillerde Ötümlüleşme 108
2.2.2. Ünlüleşme 108
2.3. Ünsüz Düşmesi 109
2.3.0. İçseste Ünsüz Düşmesi 109
2.3.1. Sonseste Ünsüz Düşmesi 112
2.3.2. Ünsüz Tekleşmesi 113
2.4. Ünsüz Türemesi 114
2.4.0.Önseste Ünsüz Türemesi 115
2.4.1. İçseste Ünsüz Türemesi 117
2.4.1.0.Ünsüz İkizleşmesi 118
2.4.2. Sonseste Ünsüz Türemesi 121
3. HEM ÜNLÜLERİ HEM DE ÜNSÜZLERİ ETKİLEYEN DEĞİŞİMLER 123
3.0. Hece Düşmesi 123
TÜRKÇENİN YAPISINA GÖRE SES ETKİLEŞİMLERİ 126
SONUÇ 129
DİZİN..... 130
KAYNAKÇA 150
ÖZGEÇMİŞ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

TC
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SES ETKİLEŞİMLERİ

ÖZET

Türkiye Türkçesinde Ses Etkileşimleri **adlı çalışmayla Türkçedeki ses olayları Türkiye Türkçesi dönemi esas alınarak belli bir sınıflamaya tabi tutulmuştur.**

Araştırmada ses ve ses olayları üzerine yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu çalışmalarda yer alan bir çok tanımdan tek bir tanıma, bir çok terimden tek bir terime ulaşılmıştır.

Ses olaylarının tanımı ve adlandırması yapıldıktan sonra bu ses olaylarıyla ilgili örnekler verilmiştir. Örnekler için çalışmalarda verilen örnekler gözden geçirilmiş, konuşma dilinden de yararlanılmıştır.

Ses olayları sınıflandırılırken seslerin birbirleri üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulmuş ve şöyle sınıflandırılmıştır: 1. Yalnızca ünlüleri etkileyen değişimler, 2. Yalnızca ünsüzleri etkileyen değişimler, 3. Hem ünlüleri hem ünsüzleri etkileyen değişimler.

İkinci bir sınıflama da Türkçenin yapısına göre yapılmıştır: 1. Sözcük kökünde ses değişimleri, 2. Eklemede ses değişimleri, 3. Birleştirmede ses değişimleri, 4. Vurgunun etkisiyle oluşan ses değişimleri.

Tezi Hazırlayan	**: Mihrican AYNACI**
Tez Danışmanı	**: Yrd. Doç. Dr. Nesrin ALTUN**
Tez Kabul Tarih ve No	**: 04.07.2007 – 2007/18**
Jüri Üyeleri	**: Doç. Dr. İ. Güven KAYA, Doç. Dr. Münevver TEKCAN, Yrd. Doç. Dr. Nesrin ALTUN.**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

TC
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SOUND INTERACTIONS IN MODERN TURKISH

ABSTRACT

In this thesis entitled *Sound Interactions in Modern Turkish* sound phenomena are categorised concentrating on the period of Modern Turkish.

Studies on sound and sound phenomena are used for this thesis with a view to comprising a single definition and terminology out of the many.

After defining and identifying the sound phenomena, examples are given from various studies. Additionally, samples from spoken language are also included in this thesis.

In categorising the sound phenomena interactions between sounds are taken into consideration. The categorisation is as follows: 1) Changes only affecting vowel sounds 2) Changes only affecting consonant sounds 3) Changes affecting both vowels and consonants.

A second categorisation is also made based on grammatical structure of Turkish: 1) Sound changes in word roots 2) Sound changes in binding 3) Sound changes in compounding 4) Sound changes due to stress.

Tezi Hazırlayan	**: Mihrican AYNACI**
Tez Danışmanı	**: Yrd. Doç. Dr. Nesrin ALTUN**
Tez Kabul Tarih ve No	**: 04.07.2007 – 2007/18**
Jüri Üyeleri	**: Doç. Dr. İ. Güven KAYA, Doç. Dr. Münevver TEKCAN, Yrd. Doç. Dr. Nesrin ALTUN.**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
ağz.	: Anadolu ağızları
Ar.	: Arapça
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
AÜTAED	: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
bs.	: basım
C.	: cilt
çev.	: Çeviren
Ens.	: Enstitü
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
hlk	: halk dili
İng.	: İngilizce
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TD	: Türk Dili
TDAY-B	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten
TDK	: Türk Dil Kurumu Yayınları
Üni.	: Üniversitesi
Yay.	: Yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

GİRİŞ

Ses ile ilgili çalışmalar sesbilgisi ve sesbilim alanlarında yapılmaktadır. Ses olayları ve değişimleri konusu dilbilgisi kitapları içinde sesbilgisi adıyla incelenmiştir. Sesbilgisi (fonetik), konuşma seslerini özellikleri, türleri, sözcüklerdeki sıralanışları, görevleri ve uğradıkları değişmeler açısından araştıran, sınıflandıran ve herhangi bir kurama dayalı olmayan, genellikle fiziksel yönleri ağır basan dilbilgisi dalına denir. Sesbilgisi, konuşma seslerini inceler, dilin konuşma yönüyle ilgilidir. Söyleyiş sesbilgisi, akustik sesbilgisi ve dinleyiş sesbilgisi olmak üzere üç alt alandan oluşur. Sesbilim (phonology) ise, konuşma sesleriyle ilgili olarak çeşitli dillerdeki temel ilkelerin ve farklılaşmaların açıklanmasıdır.[1]

Genel olarak, ses olaylarını ele alan çalışmalarda terimler ve tanımlar açısından farklılıklar vardır. Türkçede ses olayları hakkında sesbilgisi alanında yapılan çalışmalar yeterli görülmemektedir. Ses olaylarıyla ilgili çalışmaların yetersizliğinden dolayı her bir ses olayı ayrı ayrı bir çalışma konusu olarak da ele alınmaya başlanmıştır. Sesbilim alanında ise, teknolojik gelişmeler sonucu, yapılan çalışmalarda ilerleme gözlenmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinin sesbilgisi alanında yapılan çalışmalarda yer alan ses olaylarını belli bir sınıflandırma altına almak ve bunları, anlaşılır ve doğru ifade eden terimleri kullanarak tanımlamak amaçlandı. Türkiye sınırları içinde, günümüz konuşma ve yazı dilinde ses olayları sonucu ortaya çıkan değişme ve gelişmeler belirlenmeye çalışıldı. Ses olaylarının iyice anlaşılması için eski dönemlerden ve ağızlardan da örnekler verildi.

[1] Süer Eker, **Çağdaş Türk Dili**, Ankara: Grafiker Yayınları, 2003, s.193-194.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

TÜRKÇENİN SES ÖZELLİKLERİNİN SES OLAYLARININ OLUŞUMUNA ETKİLERİ

Bazı ses olayları Türkçenin ses özelliklerine göre oluşmaktadır. Özellikle yabancı dillerden alınan sözcükler Türkçenin ses yapısına ses olayları sonucu uyar duruma gelir. Nihat Sami Banarlı'nın da dediği gibi "Hiçbir medeniyet dilinin bütün kelimeleri millî olamaz, fakat sesi mutlaka millî olur."[*]

Türkçenin Ses Özelikleri

Dilin en küçük birimi sestir. Ses, ses yolunda bulunan ses telleri, gırtlak, küçük dil, dil, diş, damak, dudak gibi organların, ses yolunu açıp kapaması, daraltıp genişletmesi ile konuşma sesi haline gelir ve konuşma sesinin oluşum aşamasına da b*oğumlanma* denir. Seslerin oluşumunda alt ve üst çenelerin de katkısı vardır.[2]

Türkçede sesler oluşumları bakımından ünlü ve ünsüz olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Ses yolunda hiçbir engelle karşılaşmadan oluşan seslere ünlü, bir engelle karşılaşan seslere ise ünsüz denir.

Türkçede Ünlüler ve Ünsüzler

Türkçede sekiz ünlü vardır: a, e, ı, i, o, ö, u, ü. Ünlüler şöyle sınıflandırılır:

Oluşum noktalarına göre:

ön damak ünlüleri : e, i, ö, ü.
arka damak ünlüleri : a, ı, o, u.

Açıklık kapalılık derecelerine göre:

geniş ünlüler : a, e, o, ö.
dar ünlüler : ı, i, u, ü.

Dudakların durumuna göre:
düz ünlüler : a, e, ı, i.

[*] Nihat Sami Banarlı, **Türkçenin Sırları**, 20. bs., İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2004.
[2] Eker, a.g.e., s.196.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

yuvarlak ünlüler : o, ö, u, ü.

Türkçede ünsüzler yirmi bir tanedir: b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z. Ünsüzler de boğumlanma (oluşum) noktaları bakımından şöyle sınıflandırılabilir:

dudak ünsüzleri: b, f, m, p, v.
diş ve diş eti ünsüzleri: c, ç, d, l, n, r, s, ş, t, z.
art damak ünsüzleri: ķ, ğ, l.
ön damak ünsüzleri: k, g, l, y.
gırtlak ünsüzleri: h

Ünsüzler ses tellerinin titreşip titreşmemesine göre ötümlü ünsüzler ve ötümsüz ünsüzler olarak ikiye ayrılır.

Ötümlü ünsüzler: b, c, d, g, ğ, l, m, n, r, v, y, z
Ötümsüz ünsüzler: ç, f, h, k, p, s, ş, t

Süreklilik ya da süreksizlik bakımından ünsüzler ise şöyledir:

Sürekli ünsüzler: f, ğ, h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z
Süreksiz ünsüzler: b, c, ç, d, g, k, p, t

Ağız ya da geniz ünsüzü olma bakımından ünsüzler:

Geniz ünsüzleri : m, n ve Anadolu ağızlarında ñ
Ağız ünsüzleri : b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, p, r, s, ş, t, v, y, z.

Seslerin Süreleri

Yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre seslerin sürelerinin birbirlerinden farklı olduğu ve bazı etkiler sonucunda da sürelerinin uzadığı belirlenmiştir. Bu etmenler söylenen ses, söylenen sesin çevresindeki sesler, söylenen sesin sözcük / öbek / tümce içindeki konumudur.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

"Türkçedeki Seslerin Süre Özellikleri" adlı makalede, ünlülerin ortalama süreleri daha fazla olan geniş ünlüler ve ortalama süreleri kısa olan dar ünlüler diye iki sınıfa ayrıldığı; ötümsüz patlamalılar (/p/, /t/, /k/), ötümsüz sızmalılar (/f/, /s/, /ş/) ile /ç/, /j/ ve /z/ seslerinin ortalama sürelerinin diğer ünsüzlerinkine göre uzun olduğu ve ötümlü patlamaların (/b/, /d/, /g/), yarı ünlülerin (/r/, /y/, /l/), fısıltı sesinin (/h/) ve sürekli sızmalı sesinin (/v/) süreleri diğer ünsüzlere göre düşük olduğu belirtilir.[3]

Ünlüler açık, kapalı, kısa ve uzun olabilir. Uzun ya da kısa ünlüler günümüzde sesyazar (sonagramm) denen bir aygıtla saptanabilmektedir.[4]

Türkçe sözcüklerde uzun ünlü yoktur, ünlüler aslî uzunluğunu 'ya:d el', 'va:r ol' gibi sözcükler dışında yitirmiştir. Uzun ünlü dilimize yabancı dillerden giren sözcüklerde ve ünsüzlerin etkisiyle görülür.

Sözcüklerdeki uzun ünlülerin kısalmasına *ünlü kısalması*, kısa ünlülerin uzamasına ise *ünlü uzaması* denir.

Türkçede uzun ünlü bulunmadığından söyleyiş kolaylığını sağlamak için yabancı kökenli sözcüklerdeki uzun ünlüleri kısaltma eğilimi vardır. Bu eğilim Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde daha fazladır. Dilimizde çok eski dönemlerden bu yana kullanılan sözcüklerde ve halk dilinde kısalma daha sık görülür.

Örnekler:

a:vi:ze (Far.) > avi:ze
meeting (İng.) > miting
hesa:b (Ar.) > hesap
mevcu:d (Ar.) > mevcut
hooligan (İng.) > holigan

mevzua:t > mevzuat (Ar.)
kita:b > kitap (Ar.)
speaker > spiker (İng.)
mura:d (Ar.) > murat
ca:n (Far.) > can*

[3] Ömer Şayli ve Levent M. Arslan, "Türkçedeki Seslerin Süre Özellikleri", **Dilbilim Araştırmaları 2003**, İstanbul 2003, s.15-16.
[4] Selen, Nevin, **Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi**, Ankara: TDK Yay., 1979, s.10.
* Eker, a.g.e., s.238.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Uzun ünlüye sahip bir sözcükte kapalı hecede ünlü uzun sesletilmezken sözcük ek aldığı ve hece açık duruma geçtiği zaman ünlü uzunluğu ortaya çıkar. Ancak bu durum söyleyiştedir, yazı dilinde gösterilmez.

Örnekler:

ahlak > /ahla:kı/ cevap > /ceva:bı/
devam > /deva:mı/ hayat > /haya:tım/
hukuk > /huku:kun/ kitap > /kita:bi:/
meydan > /meyda:nı/ taç > /ta:cı/
usul > /usu:lü/ zaman > /zama:nı/

Kimi yabancı kökenli sözcüklerdeki birincil uzunluklarsa bütünüyle ortadan kalkmıştır.

Örnekler:

mermi <Ar. mermi: adam <Ar. a:dem
köşe <Far. gu:şe paça < Far. pa:çe[5]

Günümüzde uzun sesletilen bazı sözcüklerde de uzun ünlüyü kısaltma eğilimi olmaktadır. Yazıda bu fark görülmez.

Örnekler:

Abidin > /A:bidin/ > /Abidin/ azamet > /aza:met/ > /azamet/
destan > /desta:n/ > /destanı/ Halit > /Ha:lit/ > /Halit/
Hamit > /Ha:mit/ > /Hamit/ kimyasal > /kimya:sal/> /kimyasal/
siyasal > /siya:sal/ > /siyasal/

Dilimize geçen Arapça kökenli sözcüklerde bulunan ayın ve hemzenin Türkçede ses karşılıkları bulunmadığından bunlar farklı şekillerde karşılanır.

Ayın veya hemze hece veya kelime sonunda önceki ünlüyü uzatır.

mi‘mar > mimar > /mi:mar/ me’mur > memur > /me:mur/

[5] Eker, a.g.e., s.223.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Bu sesler hece başında düşer.

san‘at > sanat mes’ele > mesele

Tek heceli kelimelerde ise ünlü türünden ünlü türetir.[6]

şi‘r > şiir fi‘l > fiil[7]

/ğ/ sesinin düşmesi sonucu bu sesten önceki ünlü uzar. Ömer Demircan, ünsüz yitimi sonucu oluşan ünlü uzamasının aslında özellik yitimi olduğunu belirtmekte, ünlünün değil hecenin uzunluk kazandığını ifade etmektedir.[8]

Ünlü Uyumu

Türkiye Türkçesinde ünlüler arasında bir uyum vardır. Türkçeye yabancı dillerden geçen sözcüklerdeki ünlüler de bu uyuma girer. Ünlü uyumları artlık- önlük uyumu ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarıdır (Bkz. artlık-önlük uyumu, düzlük yuvarlaklık uyumu). Ünlüler hem diğer ünlüleri hem de ünsüzleri etkiler, bu etkilenmeler sonucu ünlü benzeşmeleri oluşur.

Ünsüz Uyumu

Ünsüzlerde kendi aralarında uyum içindedir. Ötümlü ünsüzlerden sonra ötümlü, ötümsüz ünsüzlerden sonra ötümsüz ünsüzler gelir.

Ünlü Çatışması (Hiatus)

Bir sözcükte iki ünlünün yan yana bulunmasına *ünlü çatışması*[9] denir. Ünlü çatışması sonsesi ünlü olan bir sözcüğe önsesi ünlü olan bir ekin eklenmesi ya da iki ünlü arasında bulunan ünsüzün düşmesi sonucunda ortaya çıkar. Bu da söyleyiş zorluğuna neden olur.

---

[6] Talat Tekin, **Türkoloji Eleştirileri**, 2.bs., Ankara: Simurg Yayınları, 1997, s.29.
[7] Tekin, **Türkoloji Eleştirileri**, s.29.
[8] Ömer Demircan, “Türkçede Uzunluk (ve Uzatma) Üzerine Tartışmalar”, **Doğan Aksan Armağanı** İçinde, Ankara: AÜDTCF Yay., 1996, s.5-23.
[9] Doğan Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, Ankara: TDK Yay., 1978, s.60-62; Selen, a.g.e., s.62; Eser Güler ve Mehmet Hengirmen, **Ses Bilimi ve Diksiyon**, Ankara: Engin Yayınevi, 2005, s.41; Yusuf Çotuksöken, **Uygulamalı Türk Dili**, C.1, 2. bs., İstanbul: Papatya Yayımcılık, 2002, s.103; Nurettin Koç, **Yeni Dilbilgisi**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1996, s.594; Fuat Bozkurt, **Türkçemizin ABC si, Türkçe**, İstanbul: Simavi Yay., 1991, s.22-23.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Türkçede iki ünlü yan yana gelmez. Bu nedenle ünlü çatışmasının olduğu sözcükler yabancı kökenlidir ve bu sözcüklerdeki çatışmalar çeşitli ses olayları sonucu giderilerek sözcük, Türkçenin yapısına uydurulur.

Ünlü çatışmasına ünlü boşluğu[10], boşluk[11], vokal çatışması[12], vokal çarpışımı[13], ünlü çarpışması[14] da denir. Ayrıca; çatışma, ses gediği, gedik terimleri de kullanılır.[15]

Muharrem Ergin, ünlü çatışması için 'iki vokalin yan yana gelmesi' başlığını kullanır.[16]

Vecihe Hatipoğlu, 'ünlü boşluğu'nu "Ünlü ile biten bir kelime, ünlü ile başlayan bir ek alınca, karşılaşan iki ünlü arasındaki boşluk." diye tanımlar. Türkçede bu boşluğun koruma ünsüzü ile kapatıldığını veya ünlülerden birinin düşürülerek boşluğun kaldırıldığını belirterek ne + edeyim > (nidem), (ne + asıl) > nasıl, (gide-im)> gideyim veya (gidem) örneklerini verir.

Ünlü çatışmasını gidermek için ya araya yardımcı ses denen /y/ sesi girer (ünsüz türemesi), ya ekin ilk ünlüsü ile sözcüğün sonsesi olan ünlü kaynaşarak tek ünlü haline gelir (kaynaşma), ya da ekleme sırasında ekteki /i/ sesi yarı ünlü olan /y/ sesine dönüşür. Bu nedenle ünlü çatışması sözcük kökünde, eklemede ve birleştirmede olmak üzere üç bölümde incelenebilir.

1. Sözcük Kökünde Ünlü Çatışması

aile ait develüasyon faal

[10] Vecihe Hatiboğlu, **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK Yay., 1969; Hayriye Memova-Süleymanova, **Türk Dili: Sesbilgisi**, Sofya: Kliment Ohridski Üniversitesi - Sofya Batı Fillojileri Fakültesi, 1976, s.125-126; Berke Vardar, **Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK Yay., 1980.
[11] Eker, a.g.e., s.226.
[12] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.125-126.
[13] Necip Üçok, **Genel Fonetik**, Ankara : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., 1951, s.203.
[14] Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK Yay., 1992.
[15] Hatiboğlu, a.g.e.
[16] Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım, 1998, s.52.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

facia	fiil	fuaye	kanaat
maaş	matbaa	radyoaktif	reel
saadet	saat	sual	suare
şair	şiir	şuur	teferruat
zayiat			

Türkçeye uzun zaman önce girmiş ve halk dilinde yaygın olarak kullanılan kimi yabancı kökenli sözcüklerdeki ünlü çatışması /v/ ve /y/ türemesiyle veya ünlünün yarı ünlü olan /y/ sesine dönüşmesiyle giderilir.

Örnekler:

Austria > Avusturya	Fr. biologie > biyoloji
Ar. fi:a:t > fiyat	labaratuar > labaratuvar
mai > mavi	piano > piyano
radio > radyo	Ar. sahi:fe > sayfa
Ar. ta:ife > tayfa	television > televizyon

Bu durum Anadolu ağızlarında da görülür:

aile > /ayle/	daire > /dayre/
faiz > /fayız/	hain > /hayın/
kaime > /kayma/	Naile > /Nayle/

2. Eklemede Ünlü Çatışması

‘i- fiili’ ve ‘ile’ edatı ünlü ile biten bir sözcüğe eklendiğinde de /y/ türemesiyle veya ünlünün yarı ünlü olan y sesine dönüşmesiyle çatışma giderilir.

Ayşe ile > Ayşe’yle	bu+ile > böyle
geldi idi > geldiydi	hasreti ile > hasretiyle
kitabı idi > kitabıydı	konu ile > konuyla
ne+ise > neyse	o+ile > öyle
o+ile+ise > öyleyse	sevgisi ile > sevgisiyle
sevgi idi > sevgiydi	şu+ile > şöyle
tuzu ile > tuzuyla	

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Ömer Demircan, önceki ünlünün vurgulu olmasından dolayı ikinci ünlünün bir yarı ünlüye dönüşerek önceki ünlüyle birleştiğini belirtir. Buna da 'kayan-ünlüleşme' demektedir. Bunun nedeni olarak da Türkçede geniş+dar sırasında birincisi vurgulu iki ünlünün art arda bulunmamasını gösterir.[17]

Eklemede ünlü ile biten bir sözcüğün sonuna ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde ünlü çatışmasını önlemek amacıyla araya giren /y/ ünsüzüne *yardımcı ünsüz*[*] denir.[18]

3. Birleştirmede Ünlü Çatışması

Türkçe sözcüklerde iki ünlü, birleşik sözcükler dışında yan yana gelmez. Birleşik sözcüklerde sözcük vurgusunu birinci sözcüğün sonsesi taşıdığından ilk sözcüğün sonsesi ve ikinci sözcüğün önsesi olan ünlüler korunur.[19]

Örnekler:

arkaüstü	babaeski	Heybeliada
Karaağaç	Kocaeli	sarıasma
sergievi		

Ünsüz Çatışması

Bir sözcükte birden fazla ünsüzün yan yana gelmesine *ünsüz çatışması*[20] denir. Bu duruma kakışma (cacophony) [21], ses uyumsuzluğu[22] da denir.

Türkçede ünsüz çatışması (iki veya üç ünsüzün yan yana gelmesi) kurt ve yurt sözcüklerinde görüldüğü gibi sadece son seste görülür. Türkçede önseste ünsüz çatışması yoktur ve içseste ünsüz çatışması ise yapım ekleriyle türetilmiş

[17] Ömer Demircan, **Türkçenin Ses Dizimi**, 2.bs., İstanbul: Der Yay., 2001, s.75-76.
[*] Bazı gramerciler ise /n/, /s/, /ş/ seslerini de yardımcı ses olarak gösterirler.
[18] Talat Tekin boşluk doldurucu sesin sadece /y/ olduğunu, diğer seslerin ekin bünyesinde yer aldığını belirtir. (Bkz. Talat Tekin, "Türkçede Kaynaştırma Sesleri", **XIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri**, İstanbul 2000, s.109.)
[19] Tahsin Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, Ankara: TDK Yay., 1959, s.115.
[20] Selen, a.g.e., s.108.
[21] Vardar, a.g.e.
[22] Korkmaz, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

sözcüklerde görülür. Önseste ve içseste ünsüz çatışmalarına ancak yabancı dillerden Türkçeye girmiş sözcüklerde rastlanır.[23]

1. Sözcük Kökünde Ünsüz Çatışması

Önseste Ünsüz Çatışması Örnekleri:

blok	gram	fren
smokin	krema	klâsik

İçseste Ünsüz Çatışması Örnekleri:

antre	antropoloji	antreman
elektrik	antrikot	entrika

Sonseste Ünsüz Çatışması Örnekleri:

modern	konsonant	direkt
faks	şans	hırs
dans	celp	darp
aşk	meşk	ırz
arz	rızk	makinist
realizm	şarj	

Hem Önseste Hem de İçseste Ünsüz Çatışması

kramp

2. Ekleme Sonucu Ünsüz Çatışması

çi**ftl**ik	aba**rtm**a	ge**nçl**ik
ça**rpm**a	yu**rtt**aş	

3. Birleştirme Sonucu Ünsüz Çatışması

abdesthane acemborusu

[23] Güler ve Hengirmen, a.g.e., s.44-45.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

açgözlü	açıkgöz
çıbanbaşı	Kırşehir
Kırıkkale	

Türkçede sözcük ya da hece sonunda şu çift ünsüzler bulunabilir:

lç: ölç-
lk: ilk, kalk-, silk-
lp: alp
lt: alt, salt, büyült-, küçült-
rç: sürç-,
rk: ürk-, kork-, bark, sark-, Türk, görk, çark
rp: sarp, çarp-,
rs: sars-
rt: ört-, yurt, kurt, ayırt-, şapırt, yırt-
şt: hişt, pişt, şişt

Ses Düşmesi (Disappearance)

Bir sözcükte bulunan bir sesin çeşitli nedenlerde düşmesine *ses düşmesi* denir. Ses düşmesi, seslerin birbirleri üzerindeki etkileri, sesin kendi yapısı ve vurgu[24] vb. nedenlerle ilgilidir.[25] Söyleyişte bir sesin yinelenmesinden kaçınılarak kolay söyleme eğiliminin etkili olduğu görülür.[26]

Tahsin Banguoğlu, 'ses düşmesi' başlığı altında konuyu ele alır ve kelimelerin bazı seslerini kaybederek kısalmalarına büzülme (contraction) dendiğini belirtir.[27]

Berke Vardar, ses düşmesini "Bir ses ya da ses öbeğinin sözcük başında, içinde ya da sonunda söylenmez olması." diye tanımlayarak hece düşmesini de ses

[24] Günay Karaağaç, "Türkçede Düzensiz Ses Değişmesi Örnekleri" **TD**, S.571, (Temmuz, 1999), s.268; Eker, a.g.e., s.234-235.
[25] Günay Karaağaç, **Dil Tarih ve İnsan**, Ankara: Akçağ Yay., 2002, s.36.
[26] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.45.
[27] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s. 103-104.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

düşmesi içinde değerlendirir. Ses düşmesini önses düşmesi, içses düşmesi, sonses düşmesi olarak sınıflandırır. [28]

Vecihe Hatipoğlu, "Kelimede bir sesin kaybolması" diye tanımladığı ses olayı için (ısıtma) > sıtma, (ısıcak) > sıcak, çift > (çif) örneklerini verir.[29]

Necip Üçok, 'fonem atımı' diye adlandırdığı ses düşmesini bazı hallerde benzeşmeden ayırt edilemeyecek olan bir fonetik hâdise olarak görmektedir. Kolay söyleyişi sağlama eğiliminin etkisiyle oluştuğunu belirtir. Anlamı korumak amacıyla ses düşmesinin gerçekleşmediği durumların olduğunu ifade eder ve kestirtmedi örneğini verir. İkinci t'nin atılmasıyla anlamın verilemeyeceğini belirtir.[30]

J.Deny, ses düşmesini 'hece kaynaşması' (contraction) veya 'haploloji' (hece yutulması) başlığı altında inceler.[31]

Tahir Nejat Gencan bu konuyu düşme ve aşınma başlıkları altında ele alır.[32]

Ses düşmesi ünlü düşmesi, ünsüz düşmesi ve hece düşmesi olarak üç grupta toplanabilir.

Ses Türemesi (Apearance / Segment Addition)

Bir sözcükte, sözcüğün aslında bulunmayan bir sesin daha sonra Türkçenin ses özelliklerinin etkisiyle sözcükte ortaya çıkmasına ***ses türemesi***[33] denir. Ses türemesinin nedeni daha çok, kolay söyleyişi sağlama eğilimidir. Böylece sözcüğün kulağa hoş gelmesi ve yabancı sözcüklerin Türkçenin ahengine uyumu sağlanmış olur. Ses türemesi hecelemeye bağlı olup sözcüğün hece yapısını değiştirir.[34]

---

[28] Vardar, a.g.e.
[29] Hatipoğlu, a.g.e.
[30] Üçok, a.g.e., s.186-187.
[31] John Deny, **Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)**, çev. Oytun Şahin, Ankara: TDK Yay., 2004, s.101.
[32] Tahir Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2001, s.59-61.
[33] Tahir Nejat Gencan, bu konu için üreme (ses artması) der. (Bkz. Gencan, a.g.e., s. 63-64.)
[34] Demircan, a.g.m., s.89.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Ses türemesi ünlü türemesi ve ünsüz türemesi olarak iki bölümde incelenir. Türeme, önseste türeme (prothesis), içseste türeme (epenthesis) ve sonseste türeme (epithesis) olarak görülür. Bunlara öntüreme, içtüreme, sontüreme de denmektedir.[35]

Sesler oluşumları bakımından benzer ve farklı özelliklere sahiptir. Benzer özellikteki seslerin sesletimi kolay söyleyişi ve ahengi sağlar. Bu durum sesler arasındaki uyumdan kaynaklanır.

Ses olaylarının oluşum nedenleri Türkçenin ses yapısı, söyleyiş güçlüğünü ortadan kaldırarak söyleyiş kolaylığı sağlama eğilimi, vurgu, seslerin birbirlerini etkilemeleri ve zayıf seslerdir.

Dilimize giren ve Türkçenin ses yapısına uymayan yabancı sözcükler ses değişimleriyle Türkçenin ses yapısına uyar duruma gelir. Yabancı bir sözcüğün Türkçenin ses yapısına uyup uymamasındaki belirleyici etken, sözcüğün yaygınlığı ve ne kadar eski bir dönemde Türkçeye geçtiğidir.

Kolay söyleyişi sağlamak ise ancak farklı özelliklere ve boğumlanma noktalarına sahip sesleri, aynı veya benzer duruma getirmekle mümkün olmaktadır. Bunun için sesler birbirlerini etkilerler. Ünlüler birbirlerini ya da ünsüzleri, ünsüzler de birbirlerini ya da ünlüleri etkileyerek kendisine benzer duruma getirir.

Bir ses olayı başka bir ses olayının nedeni ya da sonucu olabilir. Bir sözcükte birden fazla ses olayı görülebilir.[36]

Seslerdeki değişimler için belli bir süre geçmesi gerekirken bazen bir sürenin geçmesi gerekmeyebilir. [37] Sözcükteki bu ses değişiklikleri yaygınlaşıp genelleştiği zaman yazı diline geçirilir.

Türkçe sondan eklemeli bir dildir. Kökte, eklemede ve birleştirmede sesler arasındaki uyum gözetilir. Sesler birleşirken kolay söyleyişi ve ahengi sağlama yolunda birbirlerine etki ederek benzeşir, seslerin birleşmesi sırasında bazı sesler

[35] Vardar,a.g.e. ; Koç, a.g.e., s..595.
[36] Eker, a.g.e., s.248.
[37] Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, 2.bs., Ankara: TDK Yay., 2003, s.46.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

düşer, bazı sesler türer. Bu etkileşimler sonucu ses olayları ortaya çıkar. Bazı sözcüklerde ses değişimi ortaya çıkarken bazı sözcükler olduğu gibi kalır. Ses olaylarında görülen değişimler yaygınlaşarak konuşma dilinden yazı diline de geçer. Bazen de yazımda yerleşen bir kullanım konuşmadaki değişikliğe göre değişmez ve yazı dili ile konuşma dili arasında farklılıklar oluşur. Bu nedenle Türkçe "konuşulduğu gibi yazılan, yazıldığı gibi konuşulan bir dil" olma özelliğini de yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır.

BENZEŞME (ASSİMİLATİON)

Türkçede ses değişmelerinin en önemli nedeni olarak kolay söyleyiş eğilimi görülmektedir. Bu eğilim sonucu sesler birbirlerini etkilemektedir. Seslerin bu şekilde birbirlerini etkilemeleri de ***benzeşme***[38] olarak adlandırılmaktadır.

Bilindiği gibi her sesin farklı bir özelliği vardır. Konuşma sırasında sesler arasındaki farkları azaltmak büyük kolaylık sağlar. Bunun için sesler birbirlerini çıkış yeri ve boğumlanma noktası bakımından birbirlerine benzetirler. Benzeşme olayında bir başka sesi etkileyen sese benzeştiren, bir başka sesin etkisinde kalan sese de benzeşen denir.[39]

Benzeşme, türü, yeri ve yönü bakımından incelenmektedir.

1. TÜRÜ BAKIMINDAN (DERECESİNE GÖRE) BENZEŞME

1. 1. TAM BENZEŞME (TOTAL ASSİMİLATİON)

Sözcük içindeki bir sesin başka bir sesi tamamen kendisine benzetmesine ***tam benzeşme***[40] denir. Tam benzeşme yerine tüm benzeşme[41] diyenler de vardır. Tam benzeşme örnekleri konuşma dilinde daha çok ünsüz benzeşmelerinin etkisiyle

[38] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.137; Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.50-52; Korkmaz, a.g.e.; Mustafa Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s.342; Eker, a.g.e., s.242; Üçok, a.g.e., s.163-167; Memova-Süleymanova, a.g.e., s.116; Demircan, **Türkçenin Ses Dizimi**, s.71.
[39] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.16.
[40] Korkmaz, a.g.e.; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.343-344; Memova-Süleymanova, a.g.e., s.116.
[41] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s. 18; Üçok, a.g.e., s.166; Koç, a.g.e., s.617-618.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

karşımıza çıkmaktadır. Yazı dilinde ise yabancı dillerden dilimize girerek ünlü uyumu etkisiyle değişime uğrayıp yerleşmiş olan sözcüklerde görülmektedir.

Ünlülerde Tam Benzeşme Örnekleri

/a/ > /e/:	asker > /esker/	
/e/ > /a/:	ateş > /ataş/	beraber > /barabar/
	haber > /habar/	

Ünsüzlerde Tam Benzeşme Örnekleri

/c/ > /z/:	aczi > /azzi/	eczacı > /ezzacı/
	eczane > /ezzane/	
/ç/ > /y/:	üç yüz > /üççüz/	
/l/ > /n/ :	anlatmak > /annatmak/	binlik > /binnik/
	bunlar > /bunnar/	canlanmak > /cannanmak/
	dinlemek > /dinnemek/	dinlenmek > /dinnenmek/
	gelinlik > /gelinnik/	gidenler > /gidenner/
	gönlüm > /gönnüm/	günler > /günner/
	günlük > /günnük/	insanlar > /insannar/
	karanlık > /karannık/	nişanlı > /nişannı/
	onlar > /onnar/	onluk > /onnuk/
	önlük > /önnük/	şunlar > /şunnar/
	yanlış > /yannış/	yünlü > /yünnü/
/r/ > /l/:	alırlar > /alıllar/	gelirler > /geliller/
	görürler > /görüller/	kerli ferli > /kelli felli/
	tarla > /talla/	
/s/ > /ş/:	şemsiye > /şemşiye/	
/t/ > /ç/:	nöbetçi > /nöbeççi/	sütçü > /süççü/
/t/ > /s/:	gitsin > /gissin/	tütsü > /tüssü/

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

yatsı > /yassı/

/z/ > /s/:	bizsiz > /bissiz/	düzse > /düsse/
	esmezse > /esmesse/	ezsin > /essin/
	gelmezse > /gelmesse/	gezse > /gesse/
	gözsüz > /gössüz/	tuzsuz > /tussuz/
	yazsın > /yassın/	
/k/ > /s/:	yüksük > /yüssük/	

1. 2. YARI BENZEŞME

Sözcük içindeki bir sesin başka bir sesi çıkış yönü bakımından kendine benzetmesine *yarı benzeşme*[42] denir. Kısmî (yarım) benzeşme[43] de denir. Yarı benzeşme kolay söyleyişi sağlama sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yarı benzeşme de çoğunlukla dilimize yerleşmiş olan yabancı asıllı sözcüklerde görülmektedir.

/n/ > /m/:

adamlar> /adamnar/	anbar > ambar
binbaşı > /bimbaşı/	binbir > /bimbir/
cânbâz > cambaz	cunba > cumba
cünbüş > cümbüş	çârşenbe > çarşamba
çenber > çember	günbatımı > /gümbatımı/
hınbıl > hımbıl	inbat > imbat
inbik > imbik	İstanbul > /İstambul/
kanbur > kambur	künbet > kümbet
lanba > lâmba	münbit > mümbit
onbaşı > /ombaşı/	on bir > /ombir/
penbe > pembe	pençşenbe > perşembe
Safranbolu > /Saframbolu/	sonbahar > /sombahar/
tanbur > tambur	tenbih > tembih

[42] Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.18-19; Korkmaz, a.g.e.; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.344; Üçok, a.g.e., s.166.
[43] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.117.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

tonbul > tombul
sünbül > sümbül
zenbil > zembil

toñuz > domuz
zanbak > zambak

tulumba, bomba, tombala, tembel, tempo, kompas, komposto, trampa, trampet, tampon, istampa, kamp, kramp, Hamburg... gibi sözcüklerde de /n/ > /m/ değişimi /b/ sesinin önünde gerçekleşir.

göñlek > gömlek, kağıt > /kahıt/, Kızkulesi > /kıskulesi/, akmazken > /akmasken/, azken > /asken/, koñşu > komşu, matbaġ > mutbak > mutfak, o ile > öyle, o bir > öbür sözcüklerinde de yarı benzeşme vardır.

2. YÖNÜ BAKIMINDAN BENZEŞMELER

2. 1. İLERLEYİCİ BENZEŞME (PROGRESSİVE ASSİMİLATİON)

Bir sözcüğün söylenmesi sırasında ilk çıkarılan sesin kendisinden sonra çıkarılan bir sesi etkileyerek kendisine benzetmesine *ilerleyici benzeşme*[44] adı verilir.

Ünlülerde İlerleyici Benzeşme Örnekleri

Ünlü uyumu ilerleyici benzeşmedir. Bir sözcüğe eklenen eklerdeki ünlüler o sözcükte bulunan ünlülere uyar.

acı > acılı	iki > ikilik	güneş > güneşli
bir > biriciklik	kuş > kuşları	sevgi > sevgili
tuz > tuzlu	giz > gizleme	temel > temellendirmek

Yabancı asıllı sözcükler dilimizin yapısı gereği değişerek ünlü uyumlarına uyar.

çünki > çünkü
müdîr > müdür
süflî > /süflü/

muzır > /muzur/
müftî > müftü

[44] Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.20-21; Korkmaz, a.g.e.; Hatipoğlu, a.g.e.; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.344-345; Üçok, a.g.e., s.166, Memova-Süleymanova, a.g.e., s.117.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Ünsüzlerde İlerleyici Benzeşme Örnekleri

anlamak > /annamak/
beş+de > beş+te
eşya > /eşşa:/
günler > /günner/
odunluk > /odunnuk/
sabah+dan > sabah+tan
şemsiye > /şemşiye/
tesbit > tespit
yanlış > /yannış/
añlatmış > /añnatmış/
bunlar > /bunnar/
fetva > /fetfa/
ne ara > nere
onlar > /onnar/
savaş+da > savaş+ta
şunlar > /şunnar/
üç yüz > /üççüz/

2. 2. GERİLEYİCİ BENZEŞME (REGRESSİVE ASSİMİLATİON)

Bir sözcüğün söylenmesi sırasında sonradan çıkarılan bir sesin kendisinden önce çıkarılan bir sesi etkileyerek kendisine benzetmesine *gerileyici benzeşme*[45] adı verilir.

Ünlülerde gerileyici benzeşme örnekleri:

çünki > çünkü
o ile > öyle
şu ile > şöyle
o bir > öbür
bu ile > böyle

Ünsüzlerde gerileyici benzeşme örnekleri:

anbar > ambar
azken > /asken/
çarşenbih > çarşamba
bozsun > /bossun/
eczacı > /ezzacı/
gözsüz > /gössüz/
İstanbul > /İstambul/
akmazken > /akmasken/
canbaz > cambaz
çenber > çember
düzse > /düsse/
garajken > /garaşken/
inbat > imbat
kanbur > kambur

[45] Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.21-22; Korkmaz, a.g.e; Hatipoğlu, a.g.e.; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.345-346; Üçok, a.g.e., s.166; Memova-Süleymanova, a.g.e., s.117.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

kaynamazsa > /kaynamassa/
olmazsa > /olmassa/
onbaşı > /ombaşı/
penbe > pembe
sonbahar > /sombahar/
tuzsuz > /tussuz/
yalnız > /yannız/
yazsın > /yassın/

kerli ferli > /kelli felli/
olsun > /ossun/
onbeş > /ombeş/
pençşenbih > perşembe
sünbül > sümbül
tütsü > /tüssü/
yatsı > /yassı/

3. YERİ BAKIMINDAN BENZEŞME

3. 1. YAKIN BENZEŞME

Bir sözcükte ortaya çıkan benzeşme olayında birbirini etkileyen sesler yan yana bulunuyorsa buna *yakın benzeşme*[46] denir. Bu benzeşme türü için bitişik benzeşme, bitişik asimilasyon, bitişik özümleme terimleri de kullanılır.[47]

Türkçe sözcüklerde iki ünlü yan yana bulunmadığından yakın benzeşme ünsüzlerde görülür.

Örnekler:

alırlar > /alıllar/
bunlar > /bunnar/
eczacı > /ezzacı/
geçenler > /geçenner/
iğne > /inne/
kanbur > kambur
koñşu > komşu
Mehmet > /memmet/
onlar > /onnar/

anbar > ambar
dinlemek > /dinnemek/
eczane > /ezzane/
günler > /günner/
inbik > imbik
karanlık > /karannık/
künbet > kümbet
olmazsa > /olmassa/
penbe > pembe

[46] Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.23; Korkmaz, a.g.e.; Hatipoğlu, a.g.e.; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.346; Memova-Süleymanova, a.g.e., s.117.

[47] Hatipoğlu, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

perşenbe > perşembe
sünbül > sümbül
yanlış > /yannış/
yatsı > /yassı/
sap-dı > saptı
yalnız > /yannız/
yapdır- > yaptır-

3. 2. UZAK BENZEŞME

Bir sözcükte ortaya çıkan benzeşme olayında birbirini etkileyen sesler arasında başka sesler bulunuyorsa buna ***uzak benzeşme***[48] denir.

Uzak benzeşmeye uzaktan benzeşme, uzaktan özümleme, ırak benzeşme de denir.[49]

Ünlülerde uzak benzeşme örnekleri:

çünki > çünkü
kıl ibik > kılıbık
müdîr > müdür
o bir > öbür
yâre > yara
dîvâr > duvar
muzır > /muzur/
müftî > müftü
süflî > /süflü/

Ünsüzlerde uzak benzeşme örnekleri:

benderek > menderek
etmek > ekmek
şemsiye > /şemşiye/
tepme > tekme
binmek > minmek
naylon > /laylon/
şoför > /şöför/

Bir sözcükte benzeşme; türü, yeri ve yönü olmak üzere üç bakımdan oluşmaktadır. Bu nedenle ses benzeşmeleri bu tanımlardan yola çıkarak altı gruba ayrılabilir:

1. İlerleyici-yakın-tam benzeşme
2. İlerleyici-uzak-tam benzeşme

[48] Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.23-25; Memova-Süleymanova, a.g.e., s.117-118; Korkmaz, a.g.e.; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.346.
[49] Hatipoğlu, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

3. Gerileyici-yakın-tam benzeşme
4. Gerileyici-uzak-tam benzeşme
5. İlerleyici-yakın-yarı benzeşme
6. Gerileyici-yakın-yarı benzeşme*

İlerleyici-yakın-tam benzeşme örnekleri:

anlamak > /annamak/
dinlemek > /dinnemek/
gidenler > /gidenner/
karanlık > /karannık/
onlar > /onnar/
üç yüz > /üççüz/
bunlar > /bunnar/
eşya > /eşşa:/
günler > /günner/
nişanlı > /nişannı/
şunlar > /şunnar/
yanlış > /yannış/

İlerleyici-uzak-tam benzeşme örnekleri:

çünki > çünkü
muzır > /muzur/
müftî > müftü
şemsiye > /şemşiye/
haber > /habar/
müdîr > müdür
süflî > /süflü/
yâre > /yara/

Gerileyici-yakın-tam benzeşme örnekleri:

alırlar > /alıllar/
eczacı > /ezzacı/
gözsüz > /gössüz/
olmazsa > /olmassa/
tuzsuz > /tussuz/
yalnız > /yannız/
yazsın > /yassın/
düzse > /düsse/
gitsin > /gissin/
kaynamazsa > /kaynamassa/
olsun > /ossun/
tütsü > /tüssü/
yatsı > /yassı/

Gerileyici-uzak-tam benzeşme örnekleri:

* Yarı benzeşme uzak sesler arasında meydana gelmediğinden gerileyici-uzak-yarı benzeşme ve ilerleyici-uzak-yarı benzeşme örnekleri yoktur.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

asker > /esker/ beraber > /barabar/

dîvâr > duvar naylon > /laylon/

şoför > /şöför/

İlerleyici-yakın-yarı benzeşme örnekleri:

añlatmış > /añnatmış/ beş+de > beş+te

fetva > /fetfa/ sabah+dan > sabah+tan

sap-dı > saptı savaş+da > savaş+ta

tesbit > tespit mutbak > mutfak

yap-dır- > yap-tır-

Gerileyici-yakın-yarı benzeşme örnekleri:

tenbih > tembih anbar > ambar

Tüm yarı benzeşme örnekleri gerileyici ve yakın özelliklere sahiptir.

Mukim Sağır bir çalışmasında, benzeşmeleri, 1.yakın ünsüzler arasındaki ünsüz benzeşmeleri, 2. uzak ünsüzler arasındaki ünsüz benzeşmeleri olarak ikiye ayırır, bunları da a. ilerleyici tam benzeşmeler, b. ilerleyici yarı benzeşmeler, c. gerileyici tam benzeşmeler, d. gerileyici yarı benzeşmeler olarak sınıflandırır.[50]

Vecihe Hatipoğlu, kaynaşma olayını da 'karşılıklı benzeşme' (İng. Reciprocal assimilisation) olarak adlandırıp şöyle tanımlayarak örneklendirir: "İki sesin birbirini etkileyerek benzeşmeleri: (bu+ile) > böyle, (şu+ile) > şöyle, (o+ile) > öyle, (ızdırap) > ıstırap vb."[51]

Berke Vardar, benzeşme terimi yerine 'benzeşim' terimini kullanır ve bu olayı "Bir sesin söz zincirinde kendisinden önce ya da sonra gelen bir başka sesle birlikte bulunmasından doğan ve özellik aktarımı yoluyla gerçekleşen değişim." olarak tanımlar.[52]

[50] Sağır, Mukim, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Seslerin Birbiri Üzerine Etkileri", **V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı**, Ankara: TDK Yay., 2004, s. 2491-2510.
[51] Hatipoğlu, a.g.e.
[52] Vardar, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Muharrem Ergin, 'benzeşme' başlığı altında "Başka bir sese tesir eden bir ses onu beş bakımdan kendisine benzetebilir." diyerek benzeşmeyi 1. seda bakımından benzeşme, 2. teşekkül bakımından benzeşme, 4. nazal olma bakımından benzeşme, 5. düzlük yuvarlaklık bakımından benzeşme olmak üzere beş sınıfta inceler. Benzeşmeyi yakın benzeşme ve uzak benzeşme olarak ikiye ayırır.[53]

Mehmet Hengirmen, büyük ünlü uyumu, küçük ünlü uyumu, ünsüz benzeşmesi, ünlülerin ünsüzlere etkisi, ünsüzlerin ünlülere etkisi gibi ses olaylarının 'ses benzeşmesi' sonucu ortaya çıkan ses kuralları olduğunu belirtir. Kurala tam olarak bağlanamayan, daha çok konuşma sırasında görülen ses benzeşmelerinin de olduğunu söyler. Ses benzeşmelerinin söyleyişi kolaylaştırma eğilimlerinden kaynaklandığını ve söyleyişi kolaylaştırma ve sesleri birbiri ardı sıra daha rahat çıkarabilme eğilimine en az çaba yasası adı verildiğini belirtir. Bu nedenle bütün ses benzeşmelerini oluşturan kuralların temelinde en az çaba yasasının önemli etkisi olduğunu söyler.[54] Benzeşmeyi tüm benzeşme ve yarı benzeşme, ilerleyici ve gerileyici benzeşme olarak inceler.

Mustafa Özkan, benzeşmeyi derecesine göre, tam ve yarı benzeşme; yerine göre, ilerleyici ve gerileyici benzeşme; benzeşen sesin yakınlık ve uzaklığına göre yakın ve uzak benzeşme olarak ayırmaktadır.[55]

Zeynep Korkmaz, benzeşmeden ünsüz benzeşmesi olarak bahsetmekte ve ilerleyici benzeşmeyi ilerleyici yarı benzeşme ve ilerleyici tam benzeşme olarak ayırmaktadır.[56]

Günay Karaağaç, benzeşmeyi "Bir gramer birliğinde yer alan seslerin çıkış noktası ve söyleyiş niteliği bakımından birbirine yaklaşmasıdır." diye tanımlayarak türüne göre yakın benzeşme ve uzak benzeşme, yönüne göre ilerleyici ses benzeşmesi ve gerileyici ses benzeşmesi olarak gruplandırır.[57]

---

[53] Ergin, a.g.e., s.52-53.
[54] Mehmet Hengirmen, **Türkçe Dilbilgisi**, 4. bs., Ankara: Engin Yayınevi, 2002., s.89-92.
[55] Özkan, a.g.e., s.342-345.
[56] Korkmaz, a.g.e.
[57] Karaağaç, **Dil Tarih ve İnsan**, s.38-39.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Ömer Demircan, 'çıkış biçimi benzeşmesi' başlığı altında benzeşmeyi ele almış ve ilerleyici benzeşmeyi önceki ünsüze benzeme, gerileyici benzeşmeyi sonraki ünsüze benzeme olarak adlandırarak örnekler vermiştir.[58] Demircan, yarı benzeşmeyi çıkış yeri benzeşmesi adı altında inceler.[59]

Necip Üçok 'benzeşme' başlığı altında şöyle demektedir:

> "(...) verdiğimiz misâllere bir göz atmak bize bu benzeşmelerin daha ziyade pisiko-fizyolojik mahiyet taşıyan hadiseler olduğunu gösterecektir. Bunların, bütün fonetik gelişmelerde olduğu gibi, birdenbire ve bir fonemin yerine hemencecik ötekinin geçmesi şeklinde vukua gelmediğini yukarıda belirtmiş bulunuyoruz. Bütün fonetik gelişmeler birbirini kovalıyan muhtelif değişme merhalelerini içine alır. Bu değişme merhaleleri bazan aralıklı olur, bazan da hissedilir derecede aralığa malik değildir; yani merhaleler birbiri ardı sıra gelir. En basit bir fonetik değişme hâdisesinde bile en aşağı bir geçiş basamağı vardır ve bunu itibar nazarına almamak, herhangi bir dilin muayyen bir devresinde şu fonemin neden bu değil de öteki fonem şekline girdiğini izah yolunda güçlükler ve yanlışlıklara sebep olabilir." [60]

Necip Üçok, benzeşmeye 'yakıştırma', 'uygunlaşma' adlarının verildiğini de belirtmektedir.

> "(...) ural- altay dilleri bağlantılı olduklarından dolayı, bunlardaki ekler daha ziyade sonek mahiyetini arzeder; önekler bu dillerde hemen yok gibidir. Bir kelimenin önemli bir kısmı kökü veya kökeni olduğuna göre, kuvvetli olan, yani be(n)zeştiren fonemin de kök veya kökende bulunması pek tabiîdir. Fakat bu kuvvetlilik ne fizik ne de fizyolojik bir mahiyet taşır; o sırf psikolojiktir. Vaziyet böyle olunca da ural-altay dillerinde benzeşmenin istikameti kendiliğinden belirir, yani tabiatiyle ilerleyicidir." der.[61]

Mecdut Mensuroğlu, Türkçede ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumu ve onun bir devamı olan ses uyumunun benzeşme olduğunu ve Türkçenin, hatta belki Altay dillerinin başka dillerden çok daha çeşitli olan benzeşme olaylarının gerektiği gibi aydınlanması ve böylelikle bu dillerde ses uyumu adı ile anılan olayın öteki dillerdeki benzeşmelerden farkının anlaşılabilmesi için bu benzeşmeleri bütün belirtileri ile bir başlık altında incelemek gerektiğini belirtir ve bütün ses olaylarını çıkış yeri uyumu,

[58] Demircan, **Türkçenin Sesdizimi**, s.79.
[59] Demircan, a.g.m., s.79.
[60] Üçok, a.g.e., s.172.
[61] Üçok, a.g.e., s.166-167.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

dudak uyumu, ses tellerinde uyum, süreklilik uyumu ve tam benzeşme olarak sınıflandırır.[62]

Nurettin Koç, benzeşmenin en az çaba yasasına uyan en yaygın ses olayı olduğunu belirtir.[63]

[62] Mecdut Mensuroğlu, "Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu", **TDAY-B 1959**, Ankara: TDK Yay., 1988, s.81-93.
[63] Koç, a.g.e., s.617.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

1. YALNIZCA ÜNLÜLERİ ETKİLEYEN DEĞİŞİMLER

1.0. ÜNLÜ DEĞİŞİMLERİ*

Bir ünlünün yerini kendisine yakın başka bir ünlüye bırakmasına *ünlü değişimi (wovel mutation)* denir.

Süer Eker, boğumlanma noktası aynı olan sesler arasında değişim olabileceğini belirtir. Aralarında ses değişimi olabilecek ünlüler hakkında şu bilgileri verir[1]:

a<> ı, o, e	ü<>i, ö, u
ö<> o, ü, e	ı<> i, e, a

Bu örneklerde /a/, /ü/, /ö/ ve /ı/ fonemlerinin doğrudan, üç ünlüden çıkabileceği görülmektedir.

a daralırsa , ı	ü genişlerse, ö
a yuvarlaklaşırsa, o	ü düzleşirse, i
a öndamaksıllaşırsa, e olur	ü artdamaksıllaşırsa, u olur

Buna göre, /a/ doğrudan /ü/ ye veya /ü/ doğrudan /a/ ya gelişemez:

a > ı	e > i	ı > a	i > e	o > u	ö >ü	u > o	ü > ö
a >e	e > a	ı > i	i > ı	o > ö	ö > o	u > ü	ü > u
a > o	e >ö	ı > u	i > ü	o > ı	ö > e	u > ı	ü > i

/i/ > /e/ Değişimi:

biş > beş, gice > gece, irmek > ermek, itmek > etmek, virmek > vermek, yir > yer.

/e/ > /i/ Değişimi:

eşitmek > işitmek, eyü > iyi, eğmek > iğmek, geymek > giymek.

---

* Ergin, a.g.e., s.78-83.
[1] Eker, a.g.e., s:216-217.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

/ı/ > /i/ Değişimi:

ınanmak > inanmak, dahı > dahi, hanı > hani, hangı > hangi, bıç- > biç-, yaşıl > yeşil.

/u/ > /i/, /ı/ Değişimi:

uşbu > işbu, uşda > işte, uçun > içün > için.

/ü/ > /i/ Değişimi:

tüp > dip, büt- > bit-, püre > pire, düz- > diz-.

/o/ > /u/ Değişimi:

yokarı > yukarı oğra- > uğra- oğur > uğur

/i/ > /y/ Değşimi:

Eklemede ve birleştirmede ünlü çatışmasını gidermek amacıyla /i/ sesinin /y/ sesine dönüştüğü görülür.

faide > fayda
ailesi ile > ailesiyle
bu+ile > böyle
o+ile > öyle
ne+ise > neyse
kaime > kayma
kedi ile > kediyle
şu+ile > şöyle
o+ile+ise > öyleyse

1.1. ÜNLÜLERİN ÜNLÜLERE ETKİSİ / ÜNLÜ BENZEŞMELERİ

Ünlülerin ünlüleri etkilemesi sonucu oluşan ünlü benzeşmelerine *ünlü uyumu*[2] denir. Bunda söyleyiş kolaylığı sağlamanın büyük etkisi vardır.

Bir sözcük içinde ünlüler kendinden önce veya sonra gelen ünlü ya da ünsüzleri etkileyerek boğumlanma niteliği bakımından kısmen ya da tamamen

[2] Vardar,a.g.e.; Korkmaz, a.g.e.; Çotuksöken, a.g.e., s.133; Koç, a.g.e., s.587; Sağır, a.g.m., s. 2491-2510; Demircan, **Türkçenin Ses Dizimi**, s.81.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

kendisine benzetir.[3] Kendinden sonraki ünlüyü etkilemesi sonucu oluşan ünlü benzeşmesine *ilerleyici ünlü benzeşmesi,* kendinden önceki ünlüyü etkilemesi sonucu oluşan ünlü benzeşmesine ise *gerileyici ünlü benzeşmesi* denir. Türkçede ünlü uyumları ilerleyici bir özellik taşır.

Ünlü uyumu kuralları, dilimize giren yabancı sözcüklerin söyleyişlerini de etkileyerek en az çabayla sesletilmelerini sağlamaktadır.[4] Ses uyumu olan bir sözcük kulağa hoş gelir, ama bazı sözcüklerde uyum ahengi bozar. Uyumun dilimize geçen yabancı sözcüklerdeki ahengi bozduğu durumlarda yabancı sözcükler olduğu gibi bırakılır.[5]

Muharrem Ergin ünlü etkileşimlerine 'vokal uyumu' der ve "Bir kelimedeki vokallerin çeşitli bakımlardan birbirine uyması hadisesi" olarak tanımlar.[6]

Zeynep Korkmaz ünlü etkileşimlerini 'ünlü uyumu' diye adlandırır ve "Türkçe kelimelerde kök hece ünlülerinin taşıdıkları kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık niteliklerine göre öteki heceler ünlülerine yaptığı etki sonucunda ortaya çıkan benzeşme sistemi" olarak tanımlayarak delicesine (< deli-ce-si-n-e), kesmece (< kes-me-ce), birikinti (< bi-ri-kin-ti), bıraktılar (< bırak-tı-lar), yolcu (< yol-cu), yolcusuzluk (< yol-cu-suz-luk), görmüyordu (< gör-mü-yor-du) örneklerini verir. Ünlü uyumu sonucunda ünlülerde ortaya çıkan değişimler için de 'ünlü değişimi' terimini kullanır. Korkmaz, "Eklerle genişletilen bir kelimedeki ünlülerin, ünlü uyumu kurallarına bağlı olarak kendilerini ilk hecedeki ünlüye göre ayarlayıp ince sıradan kalın, kalın sıradan ince sıraya yahut da düz ünlüden yuvarlak, yuvarlak ünlüden düz ünlüye geçmeleri olayı." olarak tanımladığı 'ünlü atlaması' olayı için karşılaştırılmalıydı, okutturacağımızdan, gelecek miydiniz?, önümüzdekilerden, korkusuzluğundan örneklerini verir.[7]

Berke Vardar 'ünlü uyumu'nun özellikle Türkçede ve Fin-Ugur dillerinde önemli bir yer tuttuğunu belirterek ünlü uyumunu "Kimi dillerde, bir sözcükte

[3] Sağır, a.g.m., s. 2491-2510.
[4] İclal Ergenç, **Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü**, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2002, s.18-19.
[5] Deny, a.g.e., s.49.
[6] Ergin, a.g.e., s.74.
[7] Korkmaz, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

bulunan bir ünlünün etkisiyle öbür ünlülerin de ona uyması sonucu ortaya çıkan ilerleyici ya da gerileyici benzeşim olayı." olarak tanımlar. Ünlü uyumu sonucu ünlünün değişmesine de 'tını değişimi'(ünlü değişimi) der.[8]

John Deny, bu konuyu 'ünlü benzeşmeleri' başlığı altında incelemektedir. Ünlüler arası benzeşmenin uyumla ilgili olduğunu söyleyerek, ilerleyici benzeşmelerin "ses uyumu" diye adlandırılacak kadar önemli olduğunu belirtmektedir. "Ses uyumu hem fonetik, hem morfolojik bir olaydır: Aslında, kelimeyi meydana getiren morfolojik elemanlar arasında bir bağlantı sağlar."der.[9]

Tahsin Banguoğlu, 'Vokal Uyumu Kanunları' başlığı altında ünlü uyumundan bahseder. Artlık-önlük uyumu ve düzlük-yuvarlaklık uyumunun birleştirilerek bir tek kanun halinde ifade edebileceğini ve buna 'umumî vokal uyumu kanunu' adının verilebileceğini belirtir.[10]

Başlıca ünlü uyumları artlık-önlük uyumu ve düzlük-yuvarlaklık uyumudur.

Artlık-önlük uyumu ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak ünlülerin ünlüleri etkilemesi sonucu ortaya çıkan ses olayları şunlardır: Ünlü kalınlaşması, ünlü incelmesi, ünlü daralması, ünlü düzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması.

1.1.0. ARTLIK-ÖNLÜK UYUMU (ASSİMİLATİON PALATALE)

Bir sözcüğün ilk hecesinde kalın / art ünlü varsa sözcüğün diğer hecelerinde de kalın / art ünlünün, sözcüğün ilk hecesinde ince / ön ünlü varsa sonraki hecelerde de ince / ön ünlülerin bulunması kuralına *artlık-önlük uyumu*[11] denir.

Artlık-önlük uyumunda ilerleyici bir ünlü benzeşmesi olduğundan sözcüğe eklenen eklerde de bu kural gözetilir.

Örnekler:

anlaşmak aslanların

[8] Vardar, a.g.e.., 1980.
[9] Deny, a.g.e., s.49.
[10] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi,** s.137.
[11] Eker, a.g.e, s.221-222.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ayaklarından	azımsamak
balıkları	beklemek
beşikten	bilekli
çinili	dinlemek
düşüncesini	elekten
erkenden	giyimli
güzelleşmek	ışıldamak
ilerleyici	incelik
inilti	irkilmek
keskinlik	kıpırtısız
kızgınlıkla	kişiliksiz
korunmak	küçümsemesinin
olgunluk	sevilen
sevindiler	sızlanma
taşındılar	uğultulu
yağmurun	yenilik
yeşillikler	yıldızlardan
yiğitlik	yollarda
yöneliş	yüzüme

Aşağıdaki Farsça sözcüklerde görüldüğü gibi yabancı sözcükler dilimize geçerken artlık-önlük uyumu kuralına uyar[12]:

adam < âdem	bedesten < bezistân
canavar < cân-âver	cümbüş < cunbiş
çabuk < çâbük	çene < çâne
çengel < çengâl	çerçeve < çâr-çûbe
duvar < divar	dürbün < dur-bîn
encümen < encûmen	güfte < gofte
güzide < guzide	hemen < hemân
hüner < huner	kemençe < kemânçe
keşke < kâşki	mühre < muhre

[12] Sadettin Özçelik, "Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları", **TD**, S.612, (Aralık 2002), s.1033-1041.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

müjde < mujde
merdiven < nerdübân
pergel < pergâl
tebeşir < tebâşîr
ümit < umîd
canavar < cân-âver
çınar < çenâr
hasta < haste
maşa < mâşe
mayhoş < mey-hoş
paça < pâçe
para < pâre
sarhoş < serhoş
surat < sûret

nekes < nâkes
pejmürde < pijmurde
reçel < riçâl
tüfek < tufeng
bahçıvan < bağçevân
çarşamba < çâr-şenbe
gonca < gonce
havadar < hevâ+dâr
maya < mâye
namaz < nemâz
paha < behâ
saray < serây
satranç < sadrenc
zaman < zeman

Bazı iki sözcüğün kaynaşmasıyla oluşan sözcüklerde ise ilerleyici ve gerileyici benzeşme sonucu sözcük, artlık-önlük uyumuna uyar duruma gelir. Örneğin, : sekiz on > seksen, yalın öz > yalnız, hay demek > /haydamak/, bugün > /büğün/ > /böyün/ > /bön/; ey oğul > ayol, o bir > öbür, bu ile > böyle, o ile > öyle... gibi.[13]

Artlık-Önlük Uyumunun Bulunmadığı Sözcükler

–ken, -leyin, -( )yor, -( )mtrak, -daş ekleri büyük ünlü uyumu kuralına uymaz.

-daş : meslektaş, kardeş (karın+da+eş)... gibi.

-ken : bakarken, anlatırken, yaşarken, konuşurken, ağlarken, yatarken, koşarken, açarken, uzanırken, atarken... gibi.

-leyin : sabah-leyin, akşam-leyin... gibi.

-( )mtrak: ekşimtrak, mavimtrak, pembemtrak, yeşilimtrak... gibi.

[13] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.133.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

-( )yor : biliyor, seviyor, görüyor, gülüyor, gidiyor, geliyor... gibi.

Süer Eker bu konuda şunları söylemektedir:

> "Bu eklerin istisna olmalarının nedeni, nispeten *geç* dönemlerde yazı dilinde yer almaları ya da –ken (< iken) zarf-fiil ekinde olduğu gibi, ekleşmemiş biçimiyle kullanılabilmeleridir. Bazen sözcük ya da ek, köken bakımından (çekimli) sözcükten gelişmiş olabilir. Nitekim, şimdiki zaman eki, köken bakımından, bir yardımcı eylem kalıntısıdır yani *geliyor* sözcüğü art zamanlı olarak *gelmek* esas eylem ile *yürümek* yardımcı eyleminin birleşmesiyle oluşmuştur. Birleşik sözcüklerin uyum dışında kalması, Türkçenin ses özelliklerinden biridir. Ancak yukarıda sıralanan eklerin bir bölümü, ağızlarda ünlü uyumlarına girebilmektedir.[14]

Birleşik sözcüklerde artlık-önlük uyumu aranmaz. Örneğin, gecekondu, karabiber, Karadeniz, akciğer, cumartesi, Tekirdağ, asteğmen, yüzbaşı, alışveriş, uyurgezer, hanımeli, Karagöz, günaydın, başkent, güneybatı, Akdeniz.... gibi.

Önceden artlık-önlük uyumuna uyarken daha sonra değişerek artlık-önlük uyumunun dışına çıkan bazı Türkçe sözcükler vardır. Bunlar: ana > anne, kangı > hangi, hani > kanı, şışman > şişman, alma > elma, dahı > dahi gibi sözcüklerdir. Aslı Türkçe olan bir sözcüğün zamanla artlık-önlük uyumuna uymamasına Necip Üçok 'vokal benzeşmezliği' demektedir.[15]

Arapça kökenli sözcüklerde bulunan ince/ön /a/ sesinin etkisiyle bu sözcüğe eklenen ekin ünlüleri ince /ön ünlü olur.

Örnekler:

dikkat > dikkatli	harf > harfin
harf > harfler	harp > harpten
lügat > lügatsiz	saat > saatte

[14] Eker, a.g.e., s.221.
[15] Üçok, a.g.e., s.194.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

sıhhat > sıhhatli

Yabancı kökenli sözcüklerde art ünlülerle birlikte bulunan öndamak sesi /l/ ve öndamak sesi /k/ ünsüzlerinin etkisiyle sözcüğe eklenen ekin ünlüleri ön ünlü olur. Ünlü-ünsüz uyumu görülür.

Örnekler:

alkol > alkollü	alkol > alkolsüz	emlâk > emlâkçi
emlâk > emlâkin	hâl > hâlimiz	hâl > hâlsiz
idrak > idraksiz	ihmal > ihmalci	imsak > imsakten
istihlak > istihlakçi	istimlâk > istimlâkten	iştirak > iştirakiniz
iştirak > iştirakler	kabul > kabullenmek	kalp > kalbimde
kontrol > kontrolsüz	meşgul > meşgulmüş	normal > normalde
sulh > sulhe	sol > solü	vebal > vebali

Bu uyum için, dudak uyumu kanunu[16], kalınlık-incelik uyumu[17], büyük ünlü uyumu[18], dil benzeşmesi[19] terimleri de kullanılmaktadır. Ayrıca dil benzeşmesi kuralı, dil uyumu kanunu, büyük ses uyumu, ince-kalın vokal uyumu, büyük ahenk kanunu, büyük vokal ahengi, büyük sesli uyumu da denir.[20]

1.1.1. DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMU

Bir sözcüğün ilk hecesinde düz bir ünlü varsa ondan sonraki hecede de düz ünlünün, ilk hecesinde yuvarlak bir ünlü varsa ondan sonraki hecede de ya düz-geniş ya da dar yuvarlak ünlünün gelmesine *düzlük-yuvarlaklık uyumu*[21] denir. Sözcük kökünde ve eklemede görülen bu uyum şöyle gösterilebilir:

[16] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.137.
[17] Ergin, a.g.e., s.70; Memova-Süleymanova, a.g.e., s.131.
[18] Hatipoğlu, a.g.e.; Vardar, a.g.e.; Gencan, a.g.e., s.66-67; Hengirmen, a.g.e., s.71; Güler ve Hengirmen, a.g.e., s.24-27; Çotuksöken, a.g.e., s.133; Haydar Ediskun, **Türk Dilbilgisi**, 9.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, s.78-80; Raşit Keskin, **Türkçe Dil Bilgisi**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2003, s.5; Koç, a.g.e., s.587-590; Korkmaz, a.g.e.
[19] Korkmaz, a.g.e.; Fuat Bozkurt, **Türkiye Türkçesi**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s.35-37; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım,** s.346.
[20] Hatipoğlu, a.g.e.
[21] Ergin, a.g.e., s.72-74.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Düz ünlülerden sonra	Yuvarlak ünlülerden sonra
a → a, ı	o → a, u
e → e, i	ö → e, ü
ı → a, ı	u → a, u
i → e, i	ü → e, ü

Örnekler:

akışkan : a – ı – a (düz-geniş → düz-dar → düz-geniş)

belirti : e- i -i (düz-geniş → düz-dar → düz-dar)

gülümsedi : ü - ü - e - i (dar-yuvarlak → dar-yuvarlak → düz-geniş → düz-dar)

okutulan : o - u - u - a (yuvarlak → dar-yuvarlak → dar-yuvarlak → düz-geniş)

oluk : o - u (yuvarlak → dar-yuvarlak)

bodur	boşalmak	boya
bölük	çoban	çocuk
dokuz	dolu	dudak
duvar	düşünce	göçebe
güneş	kolay	korku
kovan	oda	odun
oğul	oyma	öksüz
ölüm	ömür	soğan
susamak	tanıdık	topuk
uyanık	uzun	üzüm
yazı	yazmalar	yükseliş

Daha önce düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyup daha sonra uyum dışına çıkan Türkçe sözcükler vardır. Bu sözcükler başlangıçta düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyarken /v/, /m/, /b/, /ğ/ ünsüzlerinin etkisiyle dar ünlülerin yuvarlaklaşması sonucu uyum dışına çıkmışlardır. Örneğin, avutmak, çapul, kabuk, kavun...gibi.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Bazı Anadolu ağızlarında da kimi sözcüklere eklenen eklerde düzlük-yuvarlaklık uyumunun yerleşmediği görülür: çekilsin > /çekilsün/, sevdik > /sevdük/, yaptık > /yaptuk/, yaralı > /yaralu/, yaydık > /yayduk/... gibi.

Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan sözcüklerin büyük bir kısmı dilimize yabancı dillerden geçerek yerleşmiştir. Türkçe sözcüklerde ilk hece haricinde o ve ö ünlüleri bulunmadığından otobüs, horoz, otogar, motivasyon, kompozisyon, psikoloji, profesör... gibi sözcükler Türkçe değildir. Ancak düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan sözcüklere eklenen ekler sözcüğün son ünlüsüne göre düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyan ünlüyü alır. Örneğin, doktor > doktorluk, memur > memurlar, kompozisyon > kompozisyonu, profesör > profesörden, horoz > horozun... gibi.

Düzlük-yuvarlaklık uyumu için şu terimler de kullanılmaktadır: Küçük ünlü uyumu[22], dudak benzeşmesi[23], dudak uyumu[24], dudak uyumu kanunu[25].

1.1.2. ÜNLÜ DÜZLEŞMESİ

Yuvarlak bir ünlünün /o/, /ö/, /u/, /ü/ düz-geniş ünlülerin /a/, /e/ etkisiyle ilerleyici veya gerileyici benzeşmeye uğrayarak düz ünlüye /ı/, /i/ dönüşmesine ***ünlü düzleşmesi***[26] denir. Ünlü düzleşmesi örneklerine daha çok eski devirlerde rastlanır. Ağızlarda sözcüğün eski şeklinin korunduğu ve yabancı sözcüklerin ise düzleşmeye uğradığı görülür.

Örnekler:

altun > altın	artuk > artık	aru > arı
ayruk > ayrık	ayu > ayı	berü > beri
buñar > pınar	degül > değil	delü > deli
delük > delik	demür > demir	dilkü > tilki

[22] Hatipoğlu, a.g.e.; Vardar, a.g.e.; Gencan, a.g.e., s.67-68; Hengirmen, a.g.e., s.73-74, Güler ve Hengirmen, a.g.e., s.27; Çotuksöken, a.g.e., s.134; Ediskun, a.g.e., s.80; Keskin, a.g.e., s.6; Koç, a.g.e., s.587-590.
[23] Korkmaz, a.g.e.; Bozkurt, **Türkiye Türkçesi**, s.37-40; Hatipoğlu, a.g.e.; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım,** s. 346.
[24] Eker, a.g.e., s.222; Mensuroğlu, a.g.m., s.90-91.
[25] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.137.
[26] Özkan, **Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri**, s.202-203.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

eksük > eksik	ilerü > ileri	incü > inci
eyü > iyi	kapu > kapı	saru > sarı
kargu > kargı	karşu > karşı	kaygu > kaygı
kendü > kendi	kirpük > kirpik	sanduk > sandık
tırmuk > tırmık	yaluñuz > yalnız	yanku > yankı
yazuk > yazık	yılduz > yıldız	yukaru > yukarı[27]

Ağızlarda yabancı sözcüklerde görülen düz ünlülerin etkisiyle oluşan düzleşme örnekleri:

muhtar > /mıḫdar/	müddet > /middet/
münasip > /minasip/	süpürge > /sibirge/
süvari > /sivari/	şüphe > /şiphe/

Ünlü düzleşmesine ayrıca, düzleşme[28], dudak sesinden uzaklaşma[29], dudaksıllaşmama[30] da denmektedir.

1.1.3. ARTDAMAKSILLAŞMA (VELARİSATİON)

İnce/ön ünlülerin, kalın/art ünlülerin etkisiyle ilerleyici veya gerileyici benzeşmeye uğrayarak kalın/art ünlüye dönüşmesine ***artdamaksıllaşma***[31] denir. Ağızlarda görülen bir ses olayıdır. /d/, /l/, /n/, /r/, /ş/, /t/, /y/ ünsüzlerinin inceletici etkilerine rağmen Anadolu ağızlarında art ünlülerin etkisiyle ön ünlüler art ünlülere dönüşür.[32]

Örnekler:

afet > /afat/	alev > /alav/
ateş > /ataş/	Ayşe > /Ayşa/
bahçe > /bahça/	ebat > /abat/
emanet > /amanet/	esas > /asas/

[27] Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.362-363.
[28] Vardar, a.g.e.; Eker, a.g.e., s.237; Korkmaz, a.g.e.
[29] Deny, a.g.e., s.67.
[30] Muzaffer Tansu, **Durgun Genel Ses Bilgisi ve Türkçe**, Ankara: TDK Yay., 1963, s.49.
[31] Eker, a.g.e., s.237.
[32] Sağır, a.g.m., s. 2491-2510.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

fakir > /fakır/
hizmet > /hızmat/
zalim > /zalım/
fasulye > /fasulya/
sahip > /sahap/

Zeynep Korkmaz, artdamaksıllaşmada ayrıca belirli ünsüzlerin ve daha başka sebeplerin etkili olduğunu belirtir.[33]

1.1.4. ÖNDAMAKSILLAŞMA (PALATALİSATİON)

Art ünlülerin ön ünlülerin etkisiyle ön ünlüye dönüşmesine öndamaksıllaşma[34] denir. Anadolu ağızlarında görülen bir ses olayıdır.

Örnekler:

acele > /ecele/
acep > /ecep/
aferin > /eferim/
alanen > /elenen/
azim > /ezim/
biraz > /birez/
çare > /çere/
hademe > /hedeme/
Halime > /helime/
hücum > /hücüm/
nazenin > /nezenin/
tane > /tene/
acemi > /ecemi/
adalet > /edelet/
alamet > /elemet/
anane > /enene/
bira > /bire/
cadde > /cedde/
dikkat > /digget/
hadise > /hedise/
hazine > /hezine/
lütuf > /lütüf/
nüfuz > /nüfüz/

Bu incelmede ünsüzlerin de etkisi vardır.

1.1.5. ÜNLÜ YUVARLAKLAŞMASI

Düz-dar ünlülerin (/ı/, /i/) yuvarlak ünlülerin (/o/, /ö/, /u/, /ü/) etkisiyle ilerleyici veya gerileyici benzeşmeye uğrayarak yuvarlak ünlüye dönüşmesine *ünlü yuvarlaklaşması* denir. Daha çok ekleme sırasında ya da birleştirme sırasında ortaya çıkar.

[33] Korkmaz, a.g.e.
[34] Eker, a.g.e., s.237.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Eklemede Ünlü Yuvarlaklaşması

Örnekler:

gör - di > gördü	göre-yor > görüyor
kokla-yor > köklüyor	oku -dı > okudu
ol - dı > oldu	otur - dı > oturdu
öl - di > öldü	öv - di > övdü

Birleştirmede Ünlü Yuvarlaklaşması

Örnekler:

o bir > öbür

Muzaffer Tansu ünlülerde meydana gelen yuvarlaklaşmayı dudaksıllaşma olarak adlandırmaktadır. Ünlü yuvarlaklaşmasını "(....) düz ünlüler, bazı hallerde, dudakların ileriye doğru bir çıkıntı yaparak yuvarlaklaştırılmasiyle değişikliğe uğrarlar ki buna DUDAKSILLAŞMA (labialisation) denir." diye tanımlar.[35]

Vecihe Hatipoğlu, ünlü yuvarlaklaşmasını 'dudak benzeşmesi' olarak ele alır ve 'dudaksıllaşma' terimini kullanarak "dudak ünsüzlerinin veya yuvarlak ünlülerin düz ünlüleri etkileyip yuvarlaklaştırması" olarak tanımlar.[36]

Yusuf Çotuksöken 'yuvarlaklaşma' terimini kullanır ve "iki yuvarlak ünlü arasında kalan düz bir ünlü yuvarlaklaşır" diyerek bulmayor > bulmuyor (a > u), kökleyor > köklüyor (e > ü) örneklerini verir.[37] Aslında burada /-y/ sesinin /a/ ve /e/ sesleri üzerinde darlaştırıcı etkisi ve sonra da yuvarlak ünlülerin etkisiyle yuvarlaklaşma vardır.

Berke Vardar da 'yuvarlaklaşma' terimini kullanır.[38]

[35] Tansu, a.g.e., s.49.
[36] Hatiboğlu, a.g.e.
[37] Çotuksöken, a.g.e., s.101.
[38] Vardar, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

1.1.6. ÜNLÜ KAYMASI (DİFTONG)

İki ünlünün bir hecede / seslemde yan yana gelmesine *ünlü kayması*[39]denir. Ünlü kaymasında iki ünlü tek bir hecede iki ünlü sesi veren bir ünlü durumundadır. [40]

Muharrem Ergin, kesinlikle Türkçede ünlü kaymasının olmadığını belirtirken[41], İclal Ergenç, Türkçe sözcüklerde iki ünlünün bir arada bulunmamasından yazı dilinde ünlü kaymasının (diftong) olmadığını ancak konuşma dilinde kimi ünsüzlerin söyleyiş sırasında sesletilmemeleri nedeniyle konuşma dilinde var olduğunun sesyazarlarla yapılan ölçümler sonucu kanıtlandığını belirtir.[42]

Ünlü kayması "Bir sözcükte yan yana duran iki ünlünün tek ünlü gibi çıkarılmasına ya da başlangıçta duyulan bir sesin bitişte yerini bir başka sese bırakması olayına ünlü kayması denir." şeklinde tanımlanır.[43]

Örnekler:

geometri > /g:ometri/
kanaat > /kana:t/
matbaa > /matba:/
saat > /sa:t/
şuur > /şu:r/
jeoloji > /j:oloji/
maaş > /ma:ş/
saadet > /sa:det/
şiir > /şi:r/

Ünsüz düşmesi sonucu iki ünlü yan yana gelir ve bu ünlüler arasında da söyleyişte ünlü kayması olur.

Örnekler:

ağaç > /aaç/
çuval > /çual/
düğün > /düün/
çavuş > /çauş/
değiştir > /deiştir/
nohut > /nout/

[39] Güler ve Hengirmen, , a.g.e., s.46.
[40] Ergin, a.g.e., s.64-66.
[41] Ergin, a.g.e., s.64-66.
[42] Ergenç, a.g.e., s.24.
[43] Güler ve Hengirmen, a.g.e., s.46.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

soğuk > /souk/ tavuk > /tauk/

tuhaf > /tuaf/ yavuklu > /yauklu/

Nurettin Koç, ‘ikili ünlü (ünlü kayması)’ başlığını kullanır. Bir seslemde iki ünlünün yana yana gelmesi olayına kesinlikle rastlanmadığını belirtir. Türkçeye yabancı dillerden geçmiş, içinde iki ünlü bulunduran sözcüklerin de Türkçeye uyarak tek ünlüyle söylenip yazıldığını ifade eder ve otomobil < automobile, otoriter < autoritaire, şoför < chauffeur, profesör < professeur, pudra < poudre örneklerini verir.[44]

Süer Eker de ‘ikiz ünlü (diftong)’ terimini kullanır ve tek ses olarak kabul edilen ve tek hecede bulunabilen ikiz ünlünün olmadığını belirtir. Ancak, eklenme (öğrenci imiş > öğrenciymiş, babası ile > babasıyla) veya ğ /k/ ünsüzlerinin söylenişten düşmesi (çağırır > çaırır, soğuk > souk) sonucunda iki ünlünün birleşmesi ile ortaya çıkan diftongların olduğunu ifade eder. /ğ/ ve /y/ ünsüzlerinin de iki ünlü arasında ve kapalı hece sonunda alçalan diftong oluşturduğunu söyleyerek değer > deer, iğne > iine, yazacağım > yazacam örneklerini verir. Alçalan (descending diphtong) ve yükselen (ascending diphtong) olmak üzere iki çeşit diftong olduğunu ifade eder.[45]

Zeynep Korkmaz, ‘ünlü ikizleşmesi’ terimini kullanır ve bunun iki ünlü arasında bulunan y, v, ğ, h seslerinin eriyip kaybolmasıyla bu iki ünlünün tek bir nefes baskısı altında birleşmesi olduğunu belirtir. Bu olaya Anadolu ağızlarından cierimiz < ciğerimiz, deel < değil, nereye > nerei, sonunda > sounda., yağar > yaar örneklerini verir.[46]

Caferoğlu da ‘ikiz ünlüler (diftonglaşma)’ başlığı altında bu olayın Türk dili yapısına uygun düşmediğini, Anadolu ağızlarında çeşitli yollar ve sebeplerle, gelişme imkânı bulduğunu ve türemesinde başlıca rol oynayan sebepler arasında, vokal ve –y-, -g-, -ġ-, -ñ-, -n-, -v-, -h- ve bunun gibi ünsüz düşmelerinin olduğunu belirtir.[47]

---

[44] Koç, a.g.e., s.594.
[45] Eker, a.g.e., s.226.
[46] Korkmaz, a.g.e.
[47] Ahmet Caferoğlu, “Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri”, **TDAY-B 1964**, Ankara: TDK Yay. 1989, s.18-19.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Tahsin Banguoğlu, bu olaya büzülme demektedir.[48]

1.2. ÜNSÜZLERİN ÜNLÜLERE ETKİSİ

1.2.0. ÜNLÜ UZAMASI

Bir sözcükte meydana gelen ses değişmeleri sonucu bir ünlünün boğumlanma süresinin daha uzun sürmesine *ünlü uzaması* denir.[49]

/ğ/ sesi iki ünlü ya da bir ünlü ile bir ünsüz arasındayken söylenişte ünlü uzamasına neden olur.

ağaç > /a:ç/	ağla- > /a:la-/
bağır > /ba:r/	çağdaş > /ça:daş/
çağrı > /ça:rı/	düğün > /dü:n/
kağan > /ka:n/	kağnı > /ka:nı/
koğuş > /ko:ş/	oğlak > /o:lak/
sağdıç > /sa:dıç/	sağır > /sa:r/
sağlam > /sa:lam/	soğuk > /so:k/
uğur > /u:r/	yağmur > /ya:mur/

/y/ sesi de düşerek ünlü uzamasına neden olur. Hengirmen bu duruma ünlü kayması demektedir.[50]

şöyle > /şö:le/	böyle > /bö:le/
öykü > /ö:kü/	beygir > /be:gir/

/y/ sesi iki ünlü arasında kalınca düşerek iki ünlünün uzun ünlü haline gelmesine neden olur: iyi > í, büyük > bük, Ayyūb > Eyyüp > Eyip > íp gibi.[51] Banguoğlu buna *büzülme uzunluğu* demektedir.[52]

---

[48] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s.106-108.
[49] Korkmaz, a.g.e.
[50] Hengirmen, a.g.e., s.46-48.
[51] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.106.
[52] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s.61.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

/h/ sesinin düşmesi sonucunda da söyleyişte ünlü uzaması görülür:

Gümüşhane > /gümüşa:ne/ hastahane > /hasta:ne/

pastahane > /pasta:ne/ postahane > /posta:ne/

yatakhane > /yataka:ne/

Zeynep Korkmaz, vurgulama sonucu ünlü uzamasına "'vay torunûm' dimiş", seslenme ile oluşan ünlü uzamasına da "bana bak komşu hû!" örneğini verir.[53]

Muzaffer Tansu, bugünkü yazı dilimizin ünlü sisteminin öz Türkçe kelimeler için uzun ve kısa ünlü diye bir ayrım yapmadığını, ünlülerdeki uzunluk veya kısalığın bazı olaylar sonucunda meydana geldiğini belirtir.

Fonetik bakımından önemli olanın, bir ünlünün komşu bulunduğu fonemlere göre nispî uzunluk veya kısalığı olduğunu, ayırt edilen sürelerin karşılaştırmalardan doğduğunu ve bu karşılaştırmalarda, fonemlerin mutlak süreleri arasındaki ilişkilerin ele alındığını söyler.[54]

Tansu, Türkçedeki ünlü uzunluklarının sebeplerini bulma yollarını şöyle maddeler:

> "1. Ünlünün kelimenin bulunduğu heceyi dikkate alarak vurgunun etkisini incelemek (vurgu etkisi altında bulunan açık hecede, ünlü, daima uzamak eğilimi gösterir),
>
> 2. Komşu bulunan fonemlerin, ünlüler üzerinde olan etkisini araştırmak,
>
> 3. Bir ünsüzün söylenişte ortadan kalkması ile kendinden evvel gelen ünlünün uzunluğu üzerinde bıraktığı izi incelemek gerekir."[55]

1.2.1. ÜNLÜ DARALMASI

Bir sözcükte tonlu ön damak ünsüzleri /g/, /ğ/, /y/ ünsüzlerinin etkisiyle çevrelerindeki geniş ünlülerin (/a/, /e/, /o/, /ö/) dar ünlülere (/ı/, /i/, /u/, /ü/)

[53] Korkmaz, a.g.e.
[54] Tansu, a.g.e., s.53-54.
[55] Tansu, a.g.e., s.55.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

dönüşmelerine *ünlü daralması*[56] denir. Ünlü daralması olayı hem sözcük kökünde hem de eklemede olmaktadır. Bu olaya ağızlarda ve konuşma dilinde daha sık rastlanır.

Sözcük Kökünde Ünlü Daralması

Örnekler:

çeşme > /çişme/
gey- > giy-
oğur > uğur
yeğen > /yiğen/
yörü- > yürü-
eyi > iyi
gözel > güzel
ver- > /vir-/
yokarı > yukarı

Konuşma dilinde ve ağızlarda /y/ sesinin etkisiyle /e/ > /i/ değişimi olur:

beyit > /biyit/
leylek > /liylek/
yedi > /yidi/
yeni > /yini/
yetmiş > /yitmiş/
kimseye > /kimsiye/
peynir > /piynir/
yenge > /yinge/
yer > /yir/

Eklemede Ünlü Daralması

Sözcük tabanına gelen ekleri sözcüğe bağlama görevini gören /y/ ve –yor ekinin ilk sesi olan /y/ sesinin etkisiyle geniş ünlüler olan /a/, /e/, /o/, /ö/ sesleri dar ünlüler /ı/, /i/, /u/, /ü/ seslerine dönüşür. Yazıya geçmemiş, sadece konuşma dilinde görülen örnekler de vardır.

Örnekler:

-yor eki

ara - yor > arıyor
bekle - yor > bekliyor
bile - yor > biliyor
başla - yor > başlıyor
besle - yor > besliyor
boya - yor > boyuyor

[56] Korkmaz, a.g.e.; Özkan, **Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri**, s.200; Keskin, a.g.e., s.11-12.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

de - yor > diyor
düşle - yor > düşlüyor
kına - yor > kınıyor
sakla - yor > saklıyor
sürükle - yor > sürüklüyor
ye - yor > yiyor
yokla - yor > yokluyor

dile - yor > diliyor
gözle - yor > gözlüyor
oyna - yor > oynuyor
söyle - yor > söylüyor
yapama - yor > yapamıyor
yıka- yor > yıkıyor

/y/ bağlama ünsüzü

Fiillerde

almayan > /almıyan/
arayan > /arıyan/
başlayan > /başlıyan/
düşmeyen > /düşmiyen/
görmeyecek > /görmiyecek/
gülmeyecek > /gülmiyecek/
söyleyen > /söyliyen/

anlatayım > /anlatıyım/
başlayalım > /başlıyalım/
bilmeyerek > /bilmiyerek/
etkileyerek > /etkiliyerek/
gözleyen > /gözliyen/
kollayacak > /kollıyacak/
yeyecek > yiyecek

/y/ bağlama ünsüzü -AcAk ve -EcEk eklerini eylem köküne bağladığında söyleyişte eklendiği sözcüğün sonsesi darlaştığı gibi /y/ sesinden sonra gelen bu eklerin başındaki geniş ünlüler (/a/, /e/) /c/ sesinin etkisiyle daralarak /ı/, /i/, /u/, /ü/ seslerine dönüşür ve düşer. Örneğin, anlayacak > /anlıyacak/ > /anlıycak/, söyleyecek > /söyliyecek/ > /söyliycek/.... gibi.

Ekleme sırasında ve söyleyişte oluşan bu ses olayı yazı dilinde görülmez.

Ses değişimini şu şekilde gösterilebilir:

-AcAk: a → a > ı
ı → a > ı
o → a > u
u → a > u

-EcEk: e → e > i
i → e > i
ö → e > ü
ü → e > ü

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Örnekler:

alacak > /alıcak/ > /alcak/

dönecek > /dönücek/ > /döncek/

gelecek > /gelicek/ > /gelcek/

gidecek > /gidicek/ > /gitçek/

gülecek > /gülücek/ > /gülcek/

kıracak > /kırıcak/ > /kırcak/

olacak > /olucak/ > /olcak/

silecek > /silicek/ > /silcek/

verecek > /vericek/ > /vercek/

yıkanacak > /yıkanıcak/ > /yıkancak/

donacak > /donucak/ > /doncak/

duracak > /durucak/ > /durcak/

getirecek> /getiricek/ > /getircek/

görecek > /görücek/ > /görcek/

kanacak > /kanıcak/ > /kancak/

kuracak > /kurucak/ > /kurcak/

sevecek > /sevicek/ > /sevcek/

sürecek > /sürücek/ > /sürcek/

yapacak > /yapıcak/ > /yapçak/

-AcAk, -EcEk ekinden sonra ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde ekin son sesi olan /k/ sesi /ğ/ sesine dönüşür ve sonraki aşamada, konuşma dilinde, kendinden sonraki ünlüyle birlikte düşer. Örneğin, anlatacağım > /anlatıcam/ > /anlatçam/, edeceğiz > /edicez/ > /etçez/, geleceğim > /gelicem/ > /gelcem/, gideceğim > /gidicem/ > /gitçem/, öpeceğim > /öpücem/ > /öpçem/... gibi.

<u>İsimlerde</u>

bura + y + a > /burıya/

ora + y + a > /orıya/

ne+y+e > niye

şura + y + a > /şurıya/

orta + y + a > /ortıya/

Necip Üçok, ünlü daralması olayını ‘kırılma’ (fracture, brisure) diye adlandırmakta ve bu olayı şöyle tanımlamaktadır:

> “Sonraki hecede gelen bir i(i), u(w) ve a nın önündeki vokale tesir yaparak, onu kendine benzetmesi demektir. Türkçede yalnız i(į) kırılması vardır. Bu benzeşme hâdisesinde i veya į nin tesir yapması sonucunda bu fonemden önceki vokal kendine benzetilir; tabiî vokal ahenginin nüfuzunu da hesaba katmak lâzımdır: başla- tan başla-yor olması gerekirken į = y nin etkisi altında kalan ikinci a, açıklık derecesi küçülerek ve

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

> oynaklanma yeri ileri alınarak ı şekline girer ve böylece kelime başlı-yor şeklinde telâffuz olunur. Bunun gibi bekle- ten bekle-yor olacak yerde bekli-yor; gülme- ten gülme-yor olacak yerde gülmü-yor olur. Bu sonuncu misâlde e nin ü şekline girmesinde birinci ü nün, hatta o vokalinin de tesirinin büyük olduğu açıktır. Bu yüzden buradaki hâdiseye bir nevi ilerleyici benzeşme gözüyle bakmak hiç de yanlış olmaz. Gerçekten burada birçok benzeştiricilerin bir arada tesir yaptıkları bir benzeşme hâdisesi karşısında bulunmaktayız. Fakat gülme-yecek ten gülmi-yecek, gülme-yen den gülmi-yen vs. oluşu tam bir kırılma hâdisesidir."[57]

Muharrem Ergin, orta hecede bulunan geniş ünlülerin daralmasını 'orta hece vokalinin değişmesi' olarak adlandırır.[58] Bu olay için darlaşma[59], daralma[60] terimleri de kullanılır. Nurettin Koç, bu konuyu 'ünsüzlerin ünlülere etkisi (ünsüz darlaşması)' başlığı altında inceler.[61]

1.2.2. ÜNLÜ DÜZLEŞMESİ (WOVEL UNROUNDİNG)

Bir sözcükte bulunan yuvarlak ünlülerin (/o/, /ö/, /u/, /ü/) düz ünlülere (/a/, /e/, /ı/, /i/) dönüşmesine *ünlü düzleşmesi*[62] denir. Yabancı dillerden dilimize geçmiş sözcüklerde görülür. Yabancı kökenli sözcüklerin düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyması sağlanır. Ünlü düzleşmesinde /f/ ünsüzünün etkisi fazladır.

Yabancı kökenli kimi sözcüklerde /f/ sesinden sonra gelen /o/ ve /u/ ünlüleri düzleşerek /ı/ sesine dönüşür.

Örnekler:

fortuna (İt.) > fırtına	fursat (Ar.) > fırsat
fustuk (Ar.) > fıstık	funduk (Far.) > fındık
furun (Yun.) > fırın	fukara (Ar.) > fıkara

[57] Üçok, a.g.e., s.185.
[58] Ergin, a.g.e., s.51.
[59] Demircan, **Türkçenin Ses Dizimi**, s.72; Çotuksöken, a.g.e., s.101.
[60] Bozkurt, **Türkiye Türkçesi**, s.41-42; Eker, a.g.e., s.236.
[61] Koç, a.g.e., s.612.
[62] Özkan, **Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri**, s.202; Korkmaz, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Buna düzleşme[63] de denir.

1.2.3. ÖNDAMAKSILLAŞMA (PALATALİSATİON)

Sözcükte bulunan /c/, /ç/, /d/, /j/, /l/, /n/, /r/, /ş/, /t/, /y/ ünsüzlerinin etkisiyle kalın/art ünlülerin ince/ön ünlülere dönüşmesine *öndamaksıllaşma* denir. Bazı sözcüklerde kalın/art ünlülerin hepsi öndamaksıllaşırken bazılarında sadece bir kalın/art ünlünün öndamaksıllaştığı görülür. /ı/, Türkçenin en zayıf ünlüsüdür ve /i/ye gelişme eğilimindedir.[64]

Örnekler:

alma > elma	ayıt- > eyit-
bıçmak > biçmek	bıñ > bin
çıyan > çiyan	dahı > dahi
ınanmak > inanmak	ış > iş
kangı > hangi	kanı > hani
pışmak > pişmek	şış > şiş
şışman > şişman	tıl > til > dil
tışı > dişi	uca > yüce
uçun > içün > için	uşda > işte
yaña > yine	yañı > yeni
yaşarmak > yeşermek	yaşıl > yeşil
yorı- > yürü-	yuñ > yün

Türkçede sözcük başında veya hece başında /ı/ sesinin zayıflayarak düşmesini önlemek için /ı/ sesi /i/ sesine dönüşür veya /ı/ sesinden önce /y/ sesi getirilir. Örneğin,

ıt > it	ınanç > inanç	şışman > şişman
ılan> yılan	ıldız > yıldız[65]	

[63] Korkmaz, a.g.e; Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.166.
[64] Eker, a.g.e., s.237.
[65] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.122.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Türkçe kökenli olmasına karşın ünlü uyumu dışında kalan ve yazı diline geçmiş örneklerin yanında ağızlarda da öndamaksıllaşmayla sık sık karşılaşılmaktadır.

Örnekler:

ağaç > /aveç/	azamet > /ezimet/
çeşme > /çişme/	dane > /dene/
dolaş- > /doleş-/	eğ- > /ey-/ > /iy-/
kolay > /goley/	leylek > /liylek/
mezar > /mezer/	muhkem > /mühkem/
peynir > /piynir/	tayyare > /teyyare/
tel > /til/	ver- > /vir-/
yedi > /yidi/	yer > /yir/
yerli > /yirli/	yetmiş > /yitmiş/

Öndamaksıllaşma için, damaksılaşma[66], damaksıllaşma[67], incelme[68], ünlü incelmesi[69] terimleri de kullanılır.

Berke Vardar, 'damaksılaşma' dediği bu olayı "Bir sesin eklemleşme bölgesinin artdamak bölgesinden öndamak bölgesine kayması" olarak tanımlar ve /u/ sesinin damaksılaşma sonucu /ü/ olduğunu belirtir.[70]

Vecihe Hatipoğlu da 'damaksıllaşma' demekte ve "Bir kelimedeki artdamaktan çıkan bir ünsüzün veya kalın bir ünlünün öndamağa kayıp yumuşaması ve incelmesi" diye tanımlayarak yun̂g > yün, yana > yine, alma > elma, (ınanmak) > inanmak örneklerini verir.[71]

Necip Üçok, öndamaksıllaşmayı 'vokal benzeşmezliği' içine alır. Vokal benzeşmezliğinin bir çok çeşidi olduğunu bunlardan birinin vurgulu veya tonlu

[66] Vardar, a.g.e.
[67] Hatipoğlu, a.g.e.
[68] Korkmaz, a.g.e.; Özkan, **Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri**, s.204.
[69] Korkmaz, a.g.e.
[70] Vardar, a.g.e.
[71] Hatipoğlu, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

vokalin vurgusuz veya tonsuz olanı benzeşmezliğe uğratması olduğunu ifade eder ve Türkiye Türkçesinde tam bir ünlü uyumunun olmayışının bir yarı benzeşmezliğe doğru gidilmesinden kaynaklandığını belirtir.[72]

Tahsin Banguoğlu ise 'vokallerde incelme' başlığı altında bu konuyu inceler.[73]

1.2.4. ARTDAMAKSILLAŞMA (VELARİSATİON)

Bir sözcükte, ünsüzlerin etkisiyle ince/ön ünlülerin kalın/art ünlülere dönüşmesine *artdamaksıllaşma*[74] denir. /k/, /g/ (> /ķ/, /ġ/), /ñ/, /ğ/ gibi ünsüzlerin yanlarındaki ince/ön ünlüleri artdamasıllaştırma etkileri vardır.[75] Artdamaksıllaşma olayı ayrıca ünlü benzeşmesi sonucu da oluşmaktadır. Bu çok rastlanılan bir olay değildir.

E.T. Teŋri > T.T. Tanrı, Yak. tangara; Osm. öküz / Yak. ogus < öküz, E.T. iñek > Yak. ıñak «inek»; döğüşmek An. Ağz. dōşmek, gülüşmek > gulüşmek, göz > goz, kör > kor, güççük > guççük «küçük», yüksek > yūsek, emanet > amanet[76]

Bu olaya kalınlaşma[77] da denir.

1.2.5. ÜNLÜ GENİŞLEMESİ

Bir sözcükte bulunan dar ünlülerin (/ı/, /i/, /u/, /ü/) ünsüzlerin etkisi ve başka sebeplerle boğumlanma özellikleri bakımından geniş ünlülere (/a/, /e/, /o/, /ö/) dönüşmesine *ünlü genişlemesi*[78] denir. Çoğunlukla ağızlarda görülen bir ses olayıdır.

/ğ/ sesinin bu ses olayında etkisi diğer seslere göre fazladır.[79]

Örnekler:

---

[72] Üçok, a.g.e., s.194-195.
[73] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.164.
[74] Eker, a.g.e., s.237.
[75] Korkmaz,a.g.e.
[76] Korkmaz, a.g.e.
[77] Korkmaz, a.g.e.
[78] Korkmaz,a.g.e.; Koç, a.g.e., s.596.
[79] Demircan, **Türkçenin Ses Dizimi**, s.72.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ağır > /ağar/	ağıt > /ağat/
ağız > /ağaz/	bağır- > /bağar-/
bağış > /bağaş/	boğuz > boğaz
çağır- > /çağar-/	dağıt- > /dağat-/
doğur- > /doğor-/	sağır > /sağar/
uğra- > /oğra-/	yağış > /yağaş/
yağız > /yağaz/	yoğurt > /yoğort/

Diğer örneklerde de /h/, /ñ/, /n/, /m/, /l/ ve geniş ünlülerin etkili olduğu düşünülebilir.

buñalmak > /boñalmak/	ihtiyar > /ehtiyar/
gelince > /gelence/	hediye > /hedāye/
kelime > /keleme/	kundura > /kondura/
kumar > /komar/	kümes > /kömes/

Süer Eker, genişleme olayının çok az sözcükte görüldüğünü ve nedensiz olduğunu söyleyerek u > o : buz- (ET) > boz-, yul- (ET) > yol-, (ET) suk- > sok- (arı), örneklerini verir.[80]

1.2.6. ÜNLÜ GENİZSİLEŞMESİ

Ünlüler sesletilirken, yanlarındaki geniz ünsüzünün etkisiyle genizsi bir özellik kazanır. Buna *ünlü genizsileşmesi* denir.[81]

Örnekler:

beŋgi	çıŋgıl	diŋgil
döŋgü	haŋgi	saŋki
süŋgü	yaŋkı	yeŋgi

[80] Eker, a.g.e., s.236.
[81] Demircan, **Türkçenin Ses Dizimi**, s.73; G. Bergsträsser, Zur Phonetik des Türkischen nach gebildeter Konstantinopler Aussprache : ZDMG LXXII (1918), s. 233-262'den Mensuroğlu, a.g.m., s.82.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

1.2.7. YUVARLAKLAŞMA (ROUNDİNG)

/b/, /m/, /p/, /v/ ünsüzlerinin etkisiyle düz ünlülerin (/a/, /e/, /ı/, /i/) yuvarlak ünlülere (/o/, /ö/, /u/, /ü/) dönüşmesine *yuvarlaklaşma*[82] denir.

Örnekler:

avın- > avun-	avırt > avurt
bedük > büyük	bıçuk > buçuk
camız > camuz	çamır > çamur
çıbık > çubuk	dîvâr > duvar
hamîr > hamur	kabık > kabuk
nevbet > nöbet	tevbe > tövbe
yamık > yamuk	yavız > yavuz

abuk, avut-, davul, kavun, kavuş-, sabuk, savul-, savun-, savuş-, tavuk... sözcükleri de yuvarlaşmaya uğramıştır.

avuç, kavur-, savur-, yağmur sözcükleri bazı gramercilerce yuvarlaklaşmaya örnek olarak verilir. Talat Tekin bu sözcüklerde yuvarlaklaşmanın değil dudak ünsüzlerinin komşuluğunda 'korunma'nın olduğunu ifade eder. Sözcüklerin eski şekilleri kagur-, adut, yagmur, sagur- tır.[83]

Anadolu ağızlarında da yuvarlaklaşma dudak seslerinin etkisiyle görüldüğü gibi herhangi bir dudak ünsüzünün bulunmadığı hallerde de genişçe ve dağınık olarak görülür. [84] Örneğin, alış- > /olış-/, çeşme > /çöşme/, ek- > /ök-/, çekirge > /çökürge/, ertesi > /örtesi/, cep > /cöp/ vb.

Yuvarlaklaşma terimi dışında dudaksıllaşma[85], ünlü yuvarlaklaşması[86] terimleri de kullanılır.

---

[82] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.165-166; Ergin, a.g.e., s.54; Bozkurt, **Türkiye Türkçesi**, s.42-43; Özkan, **Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri**, s.203; Eker, a.g.e., s.237; Korkmaz, a.g.e.
[83] Tekin, a.g.e., s.350.
[84] Caferoğlu, "Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri", s.18; Korkmaz, a.g.e.
[85] Hatipoğlu, a.g.e.
[86] Koç, a.g.e., s.596; Korkmaz, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

1.2.8. ÜNLÜ-ÜNSÜZ UYUMU

Art /k/, /g/, /ğ/, /l/ ünsüzleriyle art ünlüler /a/, /ı/, /o/, /u/; ön ünsüz /k/, /g/, /ğ/, /l/ sesleri ile ön ünlüler /e/, /i/, /ö/, /ü/ bir arada bulunur. Buna *ünlü-ünsüz uyumu*[87] denir.

Türkçe sözcüklerde bu uyum eklemede de devam eder. Kökün son hecesindeki ünlüye göre eklerdeki bu ünsüzler de ince/ön veya kalın/art olur.

Örnekler:

beyaz-lık	bil-gi	bit-ki
demir-ci-lik	ev-ceğiz	sil-gi
kat-kı	say-gı	sev-gi-ler
tep-ki	tut-ku	yavru-cağız[88]

Ünlü-ünsüz uyumu olmayan sözcükler yabancı kökenli sözcüklerdir. Bu sözcüklere eklenen ekler sözcüğün son sesine uyar.

Örnekler:

alkol > alkol+lü	cemaat > cemaat+i
garp > garb+e	garp > garb+i
grev > grev+i	golf > golf+ü
hal > hal+i	harp > harb+in
hilâl > hilâl+i	idrak > idrak+siz
ihmal > ihmal+ci	inkılâp > inkılâb+ı
kalp > kalb+i	kredi > kredi+si
kontrol > kontrol+ü	petrol > petrol+ü
rol > rol+ü	saat > saat+i
sevk > sevk+i	sıhhat > sıhhat+li
sulh > sulh+e	tasdik > tasdik+i
usul > usul+ü	vals > vals+i

[87] Eker, a.g.e., s.227-228.
[88] Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.359.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Türkçe kökenli art ünlülü sözcüklerde /y/ den sonra ön damak /l/si bulunabilir: boy-lar, yaylak, yaylan-, ayla, yayla, yaylı, soylu... gibi.[89]

Bu uyum için, vokal-konsonant uyumu[90], vokal-konson uyumu[91], almaşma[92], ünsüz-ünlü uyumu[93] terimleri de kullanılır.

Demircan, 'ünsüz uyumu' başlığı altında kimi ünsüzlerin ünlü uyumundan etkilenerek iki ayrı yerde ve biçimde çıkarıldığını ve bunun dilin ön ya da arka damağa daha yakın oluşuna bağlı olduğunu belirtir. Dudakların durumu bakımından da ünsüzlerin kendilerinden önce ya da sonra gelen ünlüye uyduğunu söyler.[94]

Arapça kökenli bir sözcük Türkçeye geçerken sözcükte bulunan ince/ön ünlünün sözcükteki kalın/art /k/ sesini ince/ön /k/ sesine dönüştürdüğü görülür. Bazı gramerciler tarafından söyleyiş yanlışlığı olarak değerlendirilen bu durum kolay söyleyişi sağlama eğiliminden kaynaklanmaktadır.

Arapça kökenli sözcüklerde kalın/art /k/ sesi ince/ön ünlülerle bir arada bulunabilmektedir. Hamza Zülfikar, Türkçeye yerleşen Arapça kökenli sözcüklerde, ince/ön ünlünün kalın/art /k/ sesini etkileyerek ince söylenmesine yol açtığını ve bu durumun ses bilgisi açısından bir art damak sesi olan /k/'nin ön damağa itilmesi biçiminde açıklanabileceğini belirtir. Bu eğilimi alfabemizde kalın/art /k/ sesini karşılayan bir harf bulunmamasının hazırladığını ifade ederek aslı art /k/ olan ama Türkçede ön /k/ olarak söylenen sözcüklere ikametgah, ikaz, rakip, şaki, şarkiyat, musiki, zevk, şevk, fevk örneklerini verir. [95]

1.3. ÜNLÜ DÜŞMESİ

[89] Eker, a.g.e., s.227-228.
[90] Ergin, a.g.e., s.74-75.
[91] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.138-139.
[92] Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.359.
[93] Çotuksöken, a.g.e., s.134.
[94] Demircan, **Türkçenin Sesdizimi**, a.g.e., s.84.
[95] Hamza Zülfikar, "İnce Ünlülerin Kalın K Sesini Etkilemesi ve Bazı Söyleyiş Yanlışlıkları", **TD.**, S.556, (Nisan 1998), s.282-284.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Bir sözcükte bulunan ünlünün çeşitli nedenlerde kullanılmamasına *ünlü düşmesi* denir. Ünlü düşmesi önseste, içseste ve sonseste görülür.

1.3.0. ÖNSESTE ÜNLÜ DÜŞMESİ (APHERESİS)

Türkçede önseste ünlü düşmesi düzensiz ses değişmesi olarak kabul edilir. Bunun sebebi Türkçede /l/, /r/, /s/ gibi ünsüzlerin önünde ünlü türetilirken bir taraftan da bu seslerin önündeki ünlülerin düşürülmesidir.

Önseste ünlü düşmesi olayı dilin kullanımından kaynaklanır, lehçe ve ağızlarda farklı sözcüklerde görülür. Bu olay öncelikle düşen ünlülerin özelliklerine bağlıdır. Bu düşmede ünsüzlerin ünlüler üzerinde etkisi görülür, sızıcı ve akıcı ünsüzlerin önünde düşme daha fazladır. Önseste ünlü düşmesinde vurgunun da etkisi vardır. Sözcükteki vurgusuz dar ünlü düşer. Geniş ünlülerde düşme ise geniş ünlünün darlaşması sonucu ortaya çıkar.[96]

Önseste ünlü düşmesi sık görülen bir düşme değildir. Türk dilinin eski dönemlerine dayanan bu olay sadece sözcük kökünde görülür.

Örnekler:

alakırdı > lâkırdı
ısıtma > sıtma
umutlu > mutlu
ısıcak > sıcak
ogulan > oğlan > ûlan > lan
uş imdi > şimdi

1.3.1. İÇSESTE ÜNLÜ DÜŞMESİ (SYNCOPATİON)

İçseste ünlü düşmesi orta hecede görülmektedir. Bu nedenle içseste ünlü düşmesi orta hece düşmesi şeklinde adlandırılabilir.

1.3.1.0. ORTA HECE DÜŞMESİ

[96] Vahit Türk, "Türkçede Ön Seste Ünlü Düşmesi (Aphaeresis-Aphesis) Örnekleri", **TDAY-B 2001/ I-II**, Ankara: TDK Yay., 2003, s.223-228.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Bir sözcükte içseste bulunan vurgusuz dar ünlünün sözcüğe ünlüyle başlayan bir ek eklenmesi sonucu düşerek hece kaybına neden olmasına *orta hece düşmesi*[97] denir.

'Orta hece düşmesi'nden başka terimler de kullanılmaktadır. Bunlar: orta hece yutumu[98], ünlü düşmesi[99], vokal düşümü, vokalyitimi[100], orta hece vokalinin düşmesi[101], vurgusuz orta hece düşmesi[102], içses düşmesi[103], düşme[104], büzme[105].

Lan-Ya Tseng, "Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi" adlı kitabında bu olayı şöyle tanımlamaktadır: "İkinci veya son hecelerde kısa ve dar ünlü bulunan Türkçe ve yabancı kökenli kelimelerin bir bölümü, iyelik eklerinden +Im, +In, +I, +ImIz, +InIz; durum eklerinden +A, +I, +In; isimden isim yapma eklerinden +Ak, +Al, +An; isimden fiil yapma eklerinden +A-, +lA-; fiilden isim yapma eklerinden –A, -Aç, -Ak, -AnAk, , -l, -IcI, -IlI, -Iş, -(I)k, -(I)m; çatı eklerinden –(I)l-, -(I)n-, -Ir-, -(I)ş- eklerinden birini alınca iç hece durumuna düşen son hecedeki dar ünlülerin, seyrek olarak a, e geniş ünlülerinin, vurgusuz kalması ve hece dizisinin yeniden düzenlenmesiyle düşmesine orta hece düşmesi adını vermekteyiz."[106]

Vecihe Hatipoğlu, orta hece düşmesini "Eklerin etkisiyle, orta hece durumuna geçen bazı seslerin kaybolması" olarak tanımlar. Bu olaya ayrıca hece binişimi, hece gizlenimi, ünlü düşmesi dendiğini de belirtir.[107]

Ahmet Caferoğlu, ünlü düşmesine ünlü elision'u (silinme) der ve Anadolu ağızlarından örnekler verir. Bunda vurgunun etkili olduğunu belirtir.[108]

Talat Tekin, vurgusuz orta hece düşmesinin modern Türkiye Türkçesinde genel bir kural olmayıp belirli fonetik şartlar altında gerçekleşen bir ses olayı

---

[97] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s.63-65; Ediskun, a.g.e., s.84; Korkmaz,a.g.e. ; Memova-Süleymanova, s.120-121; Eker, a.g.e., s.234.
[98] Hatipoğlu,a.g.e.
[99] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.46-48; Korkmaz,a.g.e.; Hengirmen, a.g.e., s.74; Çotuksöken, a.g.e., s.102; Bozkurt, **Türkçemizin ABC si, Türkçe**, s.17-18; Koç, a.g.e., s.590-593.
[100] Üçok**,** a.g.e., s.205.
[101] Ergin, a.g.e., s.51.
[102] Talat Tekin, "Türkçe'de Morfofonemik Değişmeler : Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi", **Dilbilim Araştırmaları 1995**, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1995, s.105-108.
[103] Vardar, a.g.e.
[104] Gencan**,** a.g.e., s.58.
[105] Üçok, a.g.e., s.204-205.
[106] Lan-Ya Tseng, **Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi**, Ankara: TDK Yay., 2002, s.12.
[107] Hatipoğlu, a.g.e.
[108] Caferoğlu, a.g.e., s.22.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

olduğunu söyler. Bu fonetik şartlardan birinin ve en önemlisinin orta hecedeki ünlünün "vurgusuz" ikincisinin de dar bir ünlü olması olduğunu belirtir. [109]

Hayriye Memova-Süleymanova orta hece düşmesini 'ses düşmesi' başlığı altında anlatmaktadır. Bu olayda vurgunun ve sözcüklerin birleşmesinin etkili olduğunu belirtir. Vurgusuz orta hecenin vokalinin düştüğünü ve bu hecenin çoğunlukla açık hece olduğunu belirterek ilerilemek > i-ler-le-mek örneğinde açık hecenin üçüncü hece (-ri) olduğu sözcüğü verir. Türkçede genellikle dar vokallerin düştüğünü belirtir.[110]

Doğan Aksan, orta hece düşmesinde seslemin değil sadece seslemdeki ünlünün düştüğünü belirterek bu olayı ünlü düşmesi olarak ele almıştır. Ünlü düşmesinin nedeni olarak en az çaba yasasını göstermektedir.[111]

Lan-ya Tseng, orta hece düşmesinin sebeplerini şu şekilde sıralamaktadır: "Düşmenin en çok görüldüğü şekillerde genellikle dar ünlüler hâkimdir. Dar ünlünün ikinci hecede bulunması, r, l gibi akıcı seslerle kelimenin kapanması, vurgunun bu sesler üzerinden kalkması, dar ünlünün bulunduğu hecenin kelimenin son hecesi olması, böyle bir hecenin ünlüyle başlayan bir ek veya et-, ol- yardımcı fiilleriyle kapanması, ile, iken gibi şekillerle birlikte bulunması gibi durumlar, bu ses olayının gerçekleşmesinin başlıca sebeplerini oluşturur."[112]

Tseng, orta hece düşmesinin adından da anlaşılacağı gibi, belli bir sebebe dayanarak ortada kalan bir ünlünün düşmesi ve buna bağlı olarak bir hecenin eksilmesi olayı olduğunu ve orta hece düşmesi ile kastettikleri ses olayını şu esaslar içinde kalarak ele aldıklarını belirtir:

> "Orta hece düşmesi olayı ikinci veya son hece ile bağlantılı bir meseledir: İkinci veya son hecede dar ünlü bulunacak: Ünlü ile başlayan bir ekin son heceye eklenmesi gerekecek:
>
> Bu şartların yanı sıra, orta hece düşmesi vurgu ile doğrudan ilgilidir. Vurgulu olan son hece ünlüyle başlayan bir ek aldığında vurgusuz duruma düşer ve genellikle vurgu yazı yönünün aksine

[109] Tekin, "Türkçe'de Morfofonemik Değişmeler: Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi", s.105-108.
[110] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.120-121.
[111] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.48.
[112] Tseng, a.g.e., s.7.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

> bir önceki heceye kayar; örneğin sabır kelimesinin vurgusu son hecededir; ancak kelime, et- yardımcı fiili ile birleştiğinde ikinci hecesindeki ı dar ünlüsü düşer ve kelimenin vurgusu ilk heceye geçer."[113]

Tseng, orta hece düşmesi olayının gerçekleşmesi için şu şartların oluşması gerektiği sonucunu çıkarır:

> "1- Dar ünlünün bulunduğu hecenin kelimenin ikinci veya son hecesi olması.
> 2- Genellikle r, l gibi akıcı seslerle kelimenin kapanması.
> 3- Vurgunun bu sesler üzerinden kalkması.
> 4- Düşen ünlünün uzun değil, kısa olması.
> 5- Böyle bir hecenin ünlüyle başlayan bir ek veya et-, ol- yardımcı fiilleriyle kapanması.
> 6- Kelimelerin ile edatıyla birlikte bulunması.
> 7- Kelimelerin iken, idi, imiş, ise gibi şekillerle bitişik yazılması.
> 8- Orta hece düşmesinin hece ya da vezin gereği düşmesi."[114]

Lan-Ya Tseng, orta hece düşmesinin gerçekleşmediği durumları ise şu şekilde maddelemiştir:

> "1- Kendi başına orta hece düşmesine uğrayan kelimeler, ikileme olarak kullanıldığında dar ünlü düşmesi gerçekleşmez. (ağız ağıza ver-).
>
> 2- Yardımcı fiillerde kullanıldığında hece düşmesine uğrayan kelimelerden sonra başka bir kelime yazıldığı durumlarda orta hece düşmesi gerçekleşmez. (sabır mı etmedin?)[*]
>
> 3- Hece düşmesine uğrayan kelimeler, özel isim olarak kullanıldığında orta hecedeki dar ünlünün korunduğu görülmektedir. (Gönül'e ver.)
>
> 4- Ol- ve et- kelimeleri esas fiil olarak kullanılırsa, fiille birleşen isimde orta hece düşmesi gerçekleşmez. (küfür ettiği gerekçesiyle).
>
> 5- Ünlüyle başlayan bir ek aldığında orta hece düşmesine uğrayan fikir kelimesi, Farsça hem ile birleştiğinde orta hecedeki dar ünlünün korunduğu görülmektedir. (hemfikirim).
>
> 6- Manzum metinlerde ahenk ya da hece sayısı gereğinden dolayı orta hece düşmesi gerçekleşmez. (alınuñ).

[113] Tseng, a.g.e., s.23.
[114] Tseng, a.g.e., s.24-25.
[*] Bu cümle Türkçenin kullanımına uygun görünmemektedir.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

7- Özellikle Arapça fā‘il veznindeki kelimelere ünlü ile başlayan ek gelse bile, orta hece ünlüsü düşmez. (kâtili, nâzımı).”[115]

Talat Tekin de orta hecedeki ünlü uzun ise düşmenin olmayacağını belirterek ahır > ahırı, havuç > havucu örneklerini verir. “İkinci hecedeki dar ünlüleri düşmeyen ağıl, ağız “ilk süt”, gelin, deniz, domuz, koyun (hayvan) ve kayın (ağaç) gibi sözcüklerin ikinci hece ünlülerinin aslında kısa olmadığını düşünebiliriz.” der.[116]

Lan-ya Tseng ayrıca Türkçe kelimelerde düşen dar ünlünün çevresinde /r/, /n/ ve /l/ akıcı ünsüzleri ve sızıcı ünsüzler olan /v/, /ğ/, /y/’nin bulunduğunu, bu durumda akıcı ve sızıcı ünsüzlerin Türkçede orta hece düşmesiyle ilgili olduğunu söyleyebileceğimizi belirtmektedir.[117]

Tahsin Banguoğlu da, ‘ses düşmesi’ başlığı altında incelediği bu olayda dar vokalin ünlüler veya sürekli katı konsonların etkisiyle düştüğünü belirtmektedir.[118]

Tseng, dar ünlünün, bir yerde ünsüzler arasındaki etkileşmeye engel olduğunu ve bu sesin düşmesiyle ünsüz uyumunun devreye girdiğini belirtir.[119]

Orta hece düşmesi sözcük kökünde, eklemede ve birleştirmede görülür.

1.3.1.0.1. Sözcük Kökünde Orta Hece Düşmesi

Sözcük kökünde orta hece düşmesi örnekleri çok azdır ve konuşma dilinde görülür.

hakikaten > /hakkaten/ kayısı > /kaysı/

1.3.1.0.2. Eklemede Orta Hece Düşmesi

Dilimize Arapçadan geçen sözcükleri Türkçenin sözcük yapısına uydurmak için iki ünsüz arasında bir dar ünlü türemiştir. Bu sözcükler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında türeyen bu dar ünlü düşer. Örneğin, fikir < fikr (Ar.) fikir + i > fikri, azim < azm (Ar.) azim+et- > azmet- ... gibi.

---

[115] Tseng, a.g.e., s.27.
[116] Tekin, “Türkçe'de Morfofonemik Değişmeler: Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi”, s.105-108.
[117] Tseng, a.g.e., s.32.
[118] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.109.
[119] Lan-Ya Tseng, “Orta Hecede Ünlü Düşmesi Üzerine Bir Değerlendirme”,**TD**, S.567, Şubat 1999, s.213.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Çekim Ekleri

aciz > aczi
ahit > ahdi
akıl > aklı
akis > aksi
asıl > aslı
asır > asrı
atıf > atfı
azil > azli
azim > azmi
bahis > bahsi
beyit > beyti
cisim > cismi
cürüm > cürmü
çığır > çığrından
defin > defni
devir > devri
ehil > ehli
emir > emri
fasıl > faslı
fehim > fehmi
fikir > fikri
/filim/ > filmi
hacim > hacmi
haciz > haczi
hapis > hapsi
hasım > hasmı
hatim > hatmi
hayır > hayrı
hüzün > hüznü
ilim > ilmi
isim > ismi
izin > izni
kabir > kabri
kadir > kadri
kahır > kahrı
kasır > kasrı
kasıt > kastı
katil > katli
kavim > kavmi
kayıp > kaybı
kayıt > kaydı
kesir > kesri
keşif > keşfi
keyif > keyfi
kısım > kısmı
kibir > kibri
kutup > kutbu
küfür > küfrü
lâhit > lâhdi
metin > metni
mühür > mührü
nabız > nabzı
nakış > nakşı
nakil > nakli
nakit > nakti
nazım > nazmı
nefis > nefsi
nehir > nehri
nesil > nesli
nesir > nesri
neşir > neşri
nutuk > nutku

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ömür > ömrü
resim > resmi
seyir > seyri
şahıs > şahsı
şekil > şekli
tavır > tavrı
vakıf > vakfı
vasıf > vasfı
zehir > zehri
zikir > zikri

özür > özrü
sabır > sabrı
sihir > sihri
şehir > şehri
şükür > şükrü
ufuk > ufku
vakit > vakti
vezin > vezni
zihin > zihni
zulüm > zulmü

Bazı isimlerde kayın > kaynı, oğul > oğlu, uğur > uğru ünlü düşmesi olur.

Organ ve uzuv adlarında da vurgusuz orta hece düşer.

ağız > ağzı
avuç > avcu
beniz > benzi
boyun > boynu
burun > burnu
göğüs > göğsü
karın > karnı
omuz > omzu
uzuv > uzvu

alın > alnı
bağır > bağrı
beyin > beyni
böğür > böğrü
geniz > genzi
gönül > gönlü
koyun > koynu
rahim > rahmi

Bura, ora, şura, nere sözcüklerine durum ekleri eklendiğinde orta hecenin geniş vokali düşer:

burada > burda
orada > orda

nereden > nerden
şurada > şurda

Yapım Ekleri

ahiret > ahretlik

ayır- > ayrı

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

buy(u)r- > buyrul-
çağır- > çağrı
devir > devre
dilen+ici > dilenci
kavur- > kavrul-, kavruk
kıvır- > kıvrıl-, kıvrık, kıvrım...
oyun > oyna-, oynat-
savur- > savrul-, savruk
sızı-la- > sızla-
yanıl- > yanlış
yoğur- > yoğrul-

bükül- > büklüm
çevir- > çevre, çevrili, çevril-...
devir- > devrik, devrim, devril-
ileri-le- > ilerle-
kavuş- > kavşak
koku-la- > kokla-
öğren+ici > öğrenci
sıyır->sıyrıl-, sıyrık
süpür- > süprüntü
yayıl- > yaylım

1.3.1.0.3. Birleştirmede Orta Hece Düşmesi

aslan+ağız > aslanağzı
azil > azlet-
bahis > bahset-
devir > devredil-, devret-
fehim > fehmet-
hapis > hapset-, hapsedil-, hapsolun-
kahır > kahret-, kahrol-
kasıt > kastet-
kayın+ana > kaynana
kayıt > kaydet-, kaydol-
keşif > keşfet-
nakış > nakşet-, nakşol-
nazım > nazmet-
nezir > nezret-
sabır > sabret-
zehir > zehret-, zehrol-

zulüm > zulmet-

atıf > atfet-
azim > azmet-
defin > defnet-, defnolun-, defnedil-
fetih > fethet-, fetholun-, fethedil-
hatim > hatmet-
karın > karnıyarık
katil > katlet-
kayıp > kaybet-, kaybol-
kayır- > kayrıl-
küfür > küfret-
nakil > naklet-, naklol-
neşir > neşret-, neşrol-
resim > resmet-
seyir > seyret-
zikir > zikret-, zikrol-

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Orta hece düşmesi olayında orta hecede bulunan geniş ünlülerin düşmesi dar ünlülerin düşmesi kadar çok değildir. Geniş ünlülerde görülen düşmenin az olmasının nedeni geniş ünlülerin frekansının dar ünlülerin frekansından yüksek olmasıdır. ı, i, u, ü ünlüleri dayanıksız olduklarından dayanıklı a, e, o, ö ünlülerine göre daha sık düşer.[120]

Geniş ünlülerin düştüğü sözcük örnekleri:

değenek > değnek
derenek > dernek
gazete > /gaste/
giyesi > giysi
salınacak > salıncak

Banguoğlu; kaydırak, çıngırak, hıçkırık, boyunduruk, üvendire gibi sözcüklerde sondan önceki hecenin dar vokalinin r sesi temasında kısaldığını ve söyleyişte düştüğünü ve vokali düşen bu hecenin ünsüzünün son heceye katıldığını belirtir. Örneğin, kay/drak, çın/grak, hıç/ kırık gibi. Bu tarzda ses düşmesinin bir ek içinde de meydana geldiğini belirterek a/ cı-m / trak, ye/ şi / l-im / trak gibi örnekler verir.[121]

1.3.1.1. FİİL ÇEKİMİNDE ÜNLÜ DÜŞMESİ

–AcAk biçimbirimindeki ilk /a/ sesi söyleyişte düşer:

olacak > /olucak/ > /olcak/
verecek > /vericek/ > /vercek/
görecek > /görücek/ > görcek/
alacak > /alıcak/ > /alcak/
gideceğim > /gidicem/ > /gitçem/
vereceğim > /vericem/ > /vercem/

Söyleyişte /y/ sesinin kendisinden önceki geniş ünlüleri daraltması gibi /c/ sesi de kendisinden önce gelen /a/ ve /e/ ünlülerini daraltır ve daralan ünlü düşer:

anlayacak > /anlıyıcak/ > /anlıycak/
gülmeyecek > /gülmiyicek/ > /gülmiycek/

[120] Tseng, a.g.e., s.25.
[121] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s. 92-93.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

oturmayacak > /oturmıyıcak/ > /oturmıycak/
söyleyecek > /söyliyicek/ > /söyliycek/

İ- ek-fiilinin baştaki /i/ sesi ekleme sırasında düşmektedir.

gelmiş+idi > gelmişti
güler+idi > gülerdi
sevmiş+idi > sevmişti
görür + idi > görürdü
kitabı+idi > kitabıydı

1.3.1.2. KAYNAŞMA (CONTRACTİON)

Ünlü çatışmasını gidererek kolay söyleyişi sağlama eğiliminden doğan bir ses olayıdır. İki sözcüğün birleştirilmesi sırasında ikisi de ünlü olan ilk sözcüğün sonsesi ile ikinci sözcüğün önsesinin tek bir ses haline gelmesine ***kaynaşma***[122] denir. Kaynaşma sırasında bir ünlü ortadan kalkar ve hece eksilmesi görülür.

Kaynaşmaya büzülme[123], derilme[124], kaynaştırma[125], ünlü aşınması[126], ünlü birleşmesi[127], vokal birleşmesi[128] de denir.

Kaynaşma sözcük birleştirmelerinde ortaya çıkar. Bu olay sırasında iki sözcüğün ünlüleri arasında etkileşim olur. Kaynaşma, ilerleyici kaynaşma ve gerileyici kaynaşma olmak üzere iki bölümde incelenebilir.

1.3.1.2.0. İlerleyici Kaynaşma

Birleşen iki sözcükten ilk sözcükte yer alan ünlülerin artlık veya önlük olması bakımından ikinci sözcüğün ünlülerini kendisine benzeştirip onun ünlülerinin değişmesine sebep olmasına *ilerleyici kaynaşma* denir.

Örnekler:

---

[122] Korkmaz, a.g.e.; Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi,** s.115; Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.58-59; Üçok, a.g.e., s.183, Demircan, **Türkçede Ses Dizimi**, s.95; Çotuksöken, a.g.e., s.103; Bozkurt, **Türkçemizin ABC si**, s.21-22.
[123] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.122, Eker, a.g.e., s.236.
[124] Vardar, a.g.e.
[125] Hatipoğlu, a.g.e.
[126] Keskin, a.g.e., s.9.
[127] Eker, a.g.e., s.239.
[128] Ergin, a.g.e., s.51-52; Memova-Süleymanova, a.g.e., s.122.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

baba+anne > /baba:nne/ bulama+aş > bulamaç

cuma+ertesi > cumartesi ne+eylersin > neylersin

tutma+aş > tutmaç

1.3.1.2.1. Gerileyici Kaynaşma

Birleşen iki sözcükten ikinci sözcükte yer alan ünlülerin artlık veya önlük olması bakımından ilk sözcüğün ünlülerini kendisine benzeştirip onun ünlülerinin değişmesine sebep olmasına *gerileyici kaynaşma* denir.

Örnekler:

anne+anne > /anna:nne/ güllü+aş > güllaç

kahve+altı > kahvaltı ne+asıl > nasıl

ne+için > niçin ne+olur > /no:lur/

sütlü+aş > sütlaç

Kaynaşma olayı, dilbilgisi kitaplarında ses düşmesi konusu içinde yer alır.

Tahsin Banguoğlu, şiir dilinde de önsesi ve sonsesi karşılaşan iki sözcükte kaynaşma olduğunu ve bu düşme türüne düşürme (élision) dendiğini belirtir ve birleşme sırasındaki ünlü düşmelerini de kaynaşma olarak değerlendirir. [129]

ne olur > n'olur ne eyler > n'eyler

ne eder > n'eder ki olur > k'olur

ki ol > k'ol belli olur > bell'olur

deli olur > del'olur ağlar mı ola > ağlar m'ola

Banguoğlu, vokal benzeşmesinin de bir tür kaynaşma olduğunu belirterek kıl ibik > kılıbık, hay demek > haydamak, sü başı > subaşı, o bir > öbür, bu gün > büğün gibi örnekler verir.[130]

Zeynep Korkmaz, birden çok hecedeki seslerin tek hecede toplanmasını da kaynaşma olarak değerlendirir. Sözcük birleştirmelerinde yan yana gelen iki ünlünün tek ünlü haline gelmesini 'ünlü kaynaşması' olarak adlandırır.[131]

[129] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.115-116.
[130] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.116.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Berke Vardar, ‘derilme’ terimini kullanarak bu olayı “Söz zincirinde yan yana olan kimi ünlülerin kaynaşarak tek ünlüye ya da ikili ünlüye dönüşmesi” olarak tanımlar. “Başlangıçta birbirinden ayrı olan, ama tümce içinde sık sık bir araya gelen iki ya da daha çok sayıda öğenin salt nitelikli ya da güç çözümlenebilir bir birim içinde birbiriyle kaynaşması” olarak ele aldığında ‘bitişme’(agglutination) terimini kullanır ve nesne < ne + ise + ne, niçin < ne + için, nasıl < ne + asıl gibi örnekler verir.[132]

Vecihe Hatiboğlu, ‘kaynaştırma’ terimini kullanır ve “Ünlüyle biten bir kök ve gövdeden sonra ünlüyle, başlayan bir başka kök getirilince, ünlülerin çatışmasından doğan hece kaybı” olarak tanımlayarak gele+umadım > gelemedim, cuma + ertesi > cumartesi, ne + asıl > nasıl örneklerini verir. Bu olay için derlediği terimler ise daraltı, büzülme, vokal birleşmesi, sıkışma, aşınma, derilme, hece gizlenimi, gizlenim, hece yutulması’dır.[133]

Necip Üçok, ‘kaynaşma’yı “Ardı ardına gelen ve ayrı hecelere ait olan iki vokalin ya bir tek vokal yahut diftong olarak bir tek hecede, yani bir tek nefes baskısı altında toplanması demektir.” diye tanımlar. Bu konuda şu bilgileri verir:

> Kaynaşmanın âmilleri peşinlik, üstünlük ve bir de, en önemli olarak, en küçük enerji sarfıdır. Bir kaynaşmada bahis konusu olan vokaller ya ayni tınlama rengine sahiptirler yahut değildirler. İki vokalin tınlama rengi birbirine eşit olduğu takdirde kaynaşma, en az enerji sarfı kanuna uyarak, ikinci vokalin muhtaç olduğu gerilmeyi ortadan kaldırmakla elde edilir. Böylece bir tek gerilme ile meydana getirilen aynı cinsten iki vokal bir monoftong teşkil eder ve bu monoftong ise tabiatiyle uzundur: tutmaç misâlinde olduğu gibi.
>
> Tınlamarenkleri farklı olan vokallerin hangisinin daha üstün olacağı ve ne netice elde edileceği önceden kestirilemez. Fakat herhalde kaynaşmaya varabilmek için birçok yarı benzeşmelerden geçilir ve bunun sonucunda da iki vokal ya ayni tınlamayı yahut birbirine benzer bir tınlama kazanır. Bunlar muayyen bir zaman birbirinin yanında hüküm sürer.”[134]

---

[131] Korkmaz, a.g.e.
[132] Vardar,a.g.e.
[133] Hatiboğlu, a.g.e.
[134] Üçok, a.g.e., s.183.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Doğan Aksan, kaynaşmayı "Birbirini izleyen, ayrı seslemlere ait iki ünlünün ya bir tek ünlü, ya da bir ikizünlü olarak tek seslemde toplanmasıdır." diye tanımlar ve bunda en az çaba yasasının etkili olduğunu belirtir.[135] Bir başka çalışmasında kaynaşmanın çoğunlukla sözcük birleşmelerinde görüldüğünü ve bu olayın ayrı seslemlerdeki iki ünlünün ya bir tek ya da kimi dillerde ikiz ünlü biçiminde, tek bir ünlüde toplanması olarak tanımlanabileceğini belirtir. [136]

Demircan da bu konuyu ses / hece düşmesi konusu içinde işler ve bu olay için kaynaşma terimini kullanır. "Katışan sözcükler toplamından uzaklaşan yeni biçim, bir hece düşmesi ve gerekli öteki ses değişimlerini içerir, bileşik biçimden tekil sözcük biçimine iner:ritmik zorlama olmadığı için Türkçede aşırı belirsizlik oluşmaz." der.[137]

Hayriye Memova-Süleymanova, 'vokal birleşmesi veya büzülme' terimlerini kullanır ve bazan yan yana bulunan iki vokalin birleşerek bir vokal meydana getirdiğini, bu olayın daha çok iki sözcüğün birleşmesi sonucu olduğunu belirterek kahve altı > 'kahvaltı' sözcüğünü örnek olarak verir. Bu sözcüklerin kaynaşması sonucunda ilk sözcüğün son vokalinin düştüğünü söyler. İkinci sözcüğün ilk vokali düştüğü zaman ortaya çıkan büzülmeye cuma ertesi > cumartesi örneğini verir.[138]

Korkmaz, kaynaşmayı "Ayrı hecelerdeki iki ünlünün bir tek ünlüde veya birden çok hecedeki seslerin tek hecede toplanması olayı." olarak, ünlü kaynaşmasını ise "Birleşik kelime kuruluşunda yanyana gelen iki ünlünün kaynaşarak tek ünlü haline gelmesi" olarak tanımlar.[139]

Süer Eker büzülme, ünlü birleşmesi ve hece düşmesi arasında çok yakın bir ilişki olduğunu söyleyerek ses düşmesi sonucu oluşan kaynaşmayı 'büzülme / hece kaynaşması' (contraction) diye adlandırır ve şöyle tanımlar: "Büzülme bir sözcükte, kimi zaman ünlülerden birinin, kimi zaman da ünlülerle birlikte, yanlarındaki zayıf ünsüzlerin /y, ğ, h/ kaybolmasıdır. Bu ses olayında önce ünsüz erir, daha sonra yan yana bulunan iki ünlü kaynaşarak tek ünlü haline gelir." ve posta+hane > posta:ne

[135] Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.51-52.
[136] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.58-59.
[137] Demircan, **Türkçenin Sesdizimi**, s.95.
[138] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.122.
[139] Korkmaz, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

(hlk.), pek +iyi > pekiy > peki (hlk.), mağaza > ma:za (hlk.), değil (mi?) > di (mi) (hlk.) örneklerini verir.[140] Eker, 'ünlü birleşmesi'ni ise "ünlüyle biten bir sözcüğün, ünlü ile başlayan bir ek alması ya da sözcük ile birleşmesi durumunda, ilk sözcüğün sonundaki ve ikinci sözcüğün başındaki ünlülerden birinin düşmesidir. Kısacası iki biçim birimdeki kısalmanın süreci ya da sonucudur." şeklinde tanımlar.[141]

1.3.2. SONSESTE ÜNLÜ DÜŞMESİ (APOCOPE)

Sonseste ünlü düşmesi sadece birleştirmede görülür.

Örnekler:

Alibeyköyü > Alibeyköy
Çengelköyü > Çengelköy
dipnotu > dipnot
Kadıköyü > Kadıköy
Rumelihisarı > Rumelihisar
tas kebabı > /taskebap/
zeytinyağı > /zeytinyağ/
biri+birine > birbirine
dil bilimi > dilbilim
hücumbotu > hücumbot
ruhbilimi > ruhbilim
şişkebabı > şiş kebap
taş kömürü > /taşkömür/

1.4. ÜNLÜ TÜREMESİ (ANAPTYXİS)

Bir sözcükte bulunmayan bir ünlünün çeşitli nedenlerle ortaya çıkmasına ***ünlü türemesi***[142] denir. Yabancı kökenli sözcüklerin Türkçenin yapısına uydurmak amacıyla ünlü türemesi oluşmaktadır. Ünlü türemesi önseste, içseste ve sonseste görülür.

1.4.0. ÖNSESTE ÜNLÜ TÜREMESİ

[140] Eker, a.g.e., s.236.
[141] Eker, a.g.e., s.239.
[142] Ahmet Caferoğlu ünlü türemesine 'ünlü prothése' der. (Bkz. Caferoğlu, "Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri", s.20.); Hengirmen, a.g.e., s.76.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Türkçe sözcüklerde sözcük başında /l/, /n/ ve /r/ sesleri ve iki ünsüz yan yana bulunmadığından bu seslerle başlayan yabancı sözcüklerin başına bir ünlü gelir. Bu olay çoğunlukla Anadolu ağızlarında görülür.

Örnekler:

limon > /ilimon/
leğen > /ileğen/
nar > /ınar/
raf > /ıraf/
ramazan > /ıramazan/
rıza > /ırıza/
Rum > /urum/
scala > iskele
scutari > Üsküdar
station > istasyon
stavroz > istavroz

lâzım > /ilâzım/
leş > /ileş/
namaz > /ınamaz/
rahat > /ırahat/
Recep > /irecep/
rişte > erişte
Rus > /urus/
scara > ıskara
Slav > /Islav/
statistique > istatistik
steam > istim spirto > ispirto

Önseste bulunan /l/ ve /r/ seslerinin bazen göçüşme ile giderilir. [143]

Örnekler:

limon > /ilmon/
roba > urba
rüya > /ürya/

Recep > /Ercep/
RuhÂ > Urfa

Dilimize daha sonra giren yabancı kelimelerin önsesleri akıcı olduğundan yazı dilimizde ses türemesi görülmez.[144]

1.4.1. İÇSESTE ÜNLÜ TÜREMESİ (WOVEL EPENTHESİS)

[143] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.77-78.
[144] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi,** s.117.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

İki ünsüzün yan yana geldiği yabancı sözcüklerde sözcüğün başında veya içinde bu ünsüzler arasına bir ünlü gelir. İçseste ünlü türemesi çoğunlukla konuşma dilinde görülmektedir.

Örnekler:

antre > /antire/
atletizm > /atletizim/
blûz > /bulüz/
broşür > /buroşür/
Hristiyan > /Hıristiyan/
dram > /dıram/
eksport > /ekisport/
ekspres > /ekispires/
ekstra > /ekistıra/
ekstrafor > /ekistırafor/
elektrik > /elektirik/
film > /filim/
fötr > /fötür/
Fransız > /Fıransız/
fren > /firen/
gardrop > gardırop
grafik > /gırafik/
gram > /gıram/
grev > /gırev/
grip > /gırip/
grup > /gurup/
kral > /kıral/
kırem > /kırem/
klas > /kılas/
klüp > /kulüp/
kontrat > /konturat/
kontrol > /konturol/
kritik > /kırıtik/
krom > /kırom/
nötr > /nötür/
plaj > /pilaj/
plân > /pilan/
pli > pili
prens > /pirens/
prenses > /pirenses/
realizm > /realizim/
ritm > ritim
santral > /santıral/
sosyolizm > /sosyolizim/
şlep > şilep
traktör > /tıraktör/
traş > /tıraş/
tren > /tiren/
turizm > /turizim/

Dilimize Arapça ve Farsaçadan geçen sözcüklerin sonlarındaki ünsüz çiftleri Türkçede bulunmayıp Türkçe ses yapısına aykırı olduğundan iki ünsüz arasında dar ünlü türer.

Örnekler:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

akıl < akl
akis < aks
bahis < bahs
defin < defn
emir < emr
fikir < fikr
haciz< hacz
hışım < hışm
hüküm < hükm
kayıp < kayb
keyif < keyf
kutup < kutb
mühür < muhr
nakil < nakl
ömür < ömr
şehir < şehr
tohum < tuhm
vakıf < vakf
vakit < vakt
zehir < zehr
zülüf < zülf

Sonsesi ünsüz olan bazı Türkçe sözcüklere –cIk eki eklendiği zaman kök ile ek arasında hecelemeyi kolaylaştırmak için bir ünlü türer. Bu durum pekiştirmelerde de görülür.

Örnekler:

az +cık > az**ı**cık
bir+cik > bir**i**cik
çep+çevre > çep**e**çevre
dar + cık > dar**a**cık
düp+düz > düp**e**düz
genç +cik > genc**e**cik
gül+cük > gül**ü**cük
güp+gündüz > güp**e**gündüz
öp+cük > öp**ü**cük
sap+sağlam > sap**a**sağlam
yap+yalnız> yap**a**yalnız

Ağızlarda ise farklı hecelere ait olduğu halde iki ünsüzün yan yana geldiği sözcüklerde de ünlü türemesi görülmektedir.

Örnekler:

abla > /ab**ı**la/
çıkrık > /çık**ı**rık/
çınlamak > / çın**ı**lamak/
dümdüz > /düm**ü**düz/
gürlemek > /gür**ü**lemek/
hasretlik > /has**i**retlik/
hemşire > /hem**i**şere/
horla- > /hor**u**la-/
inlemek > /in**i**lemek/
parlamak > /par**ı**lamak/
etraf > /ad**i**raf/
sonra > /son**u**ra/

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

tılsım > /dıl**ı**sım/ ücret > /üc**ü**ret/

Farsçadan dilimize geçen iki heceli kelimelerde daha çok art arda kapalı heceler geldiği için türeme olmuştur.[145]

Örnekler:

ab**a**noz < âbnûs
far**i**sî < farsî
kalp**a**zan < Ar. kalb+Far. zen
lâc**i**vert < lâcverd
mars**ı**van < merzbân
pay**i**dâr < pây-dâr
ser**ü**ven < servân
as**u**man < âsmân
han**u**man < hânmân
kul**ü**be < kulbe
lâf**a**zan < lâfzen
pad**i**şah < pâdşâh
peşt**e**mal < puştmâl

1.4.2. SONSESTE ÜNLÜ TÜREMESİ

Bir sözcükte ünsüz olan sonsesten sonra bir ünlünün türemesi olayıdır. Sonseste ünlü türemesi örneklerine yazı dilinde rastlanmaz. Ağızlarda ise çok az rastlanan bir olaydır.[146]

Örnekler:

hem > /hem**i**/
ertesi gün > /ertesi gün**e**/
giderken > /giderken**e**/
varırken > /varırkan**a**/
oluyor > /oluyor**u**/
bu sefer > /bu sefer**i**/
gergefiyle > /gergefinnen**i**/
yıkarken > /yıkarkan**a**/
demiş kim > /demiş**i** kim/

Ayrıca Farsçadan dilimize geçen sözcüklerde de görülür. Örneğin, pırazvan**a** < birâzbân, nargil**e** < nârgîl, serv**i** < serv ... gibi.[147]

[145] Özçelik, a.g.m., s.1037-1038.
[146] Korkmaz, a.g.e.
[147] Özçelik, a.g.m., s.1037-1038.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

2. YALNIZCA ÜNSÜZLERİ ETKİLEYEN DEĞİŞİMLER

2.0 ÜNSÜZ DEĞİŞİMLERİ*

Bir ünsüzün yerini kendisine yakın başka bir ünsüze bırakmasına *ünsüz değişimi (consonant mutation)* denir.[1]

Önseste Ünsüz Değişimleri

/p-/ > /b-/ Değişimi:

barmak > parmak, bastırma > pastırma, bek > pek, bekmez > pekmez, bestil > pestil, bınar > pınar, biş- > piş-.

Değişime uğrayan sözcükler eski şekilleriyle Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır.

İçseste Ünsüz Değişimleri

/-g-/ > /-ğ-/ Değişimi:

ağa, ağaç, ağar-, ağır, ağız, ağla-, ağrı, aşağı, bağır, bağır-, bağırsak, bağış, bağışla-, bağla-, beğen-, boğa, boğaz, böğür, çağır-, çağla-, çağrı, çığır-, çiğne-, çoğal-, çoğul, , dağıl-, dağıt-, dağla-, değer, değil, değin, değirmen, değiş-, değişik, değme, değnek, diğer, doğan, doğra-, doğru, doğu, doğum, doğur-, düğme, düğüm, düğün, eğil-, eğik, eğin, eğir-, eğit-, eğlen-, eğri, göğüs, göğer-, iğne, iğren-, oğlan, oğul, Oğuz, sağanak, sağal-, sağım, sağır, sağlam, sağlık, sağmal, sağrı, sığa-, sığın-, sığır, soğuk, söğüt, uğra-, uğrak, uğraş-, uğru, uğur, yağış, yağız, yağlı, yağmur, yeğ.

/-ğ-/ > /-y-/ Değişimi:

/ğ/ sesinin ince bir ünlüden sonra gelerek ince ünlünün etkisiyle /y/ ünsüzüne dönüştüğü görülür. Daha çok konuşma dilinde kolay söyleyişi sağlama amacıyla ortaya çıkar.

---

* Galip Güner, "Türk Dilinde Ünsüz Değişmeleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Argunşah, Erciyes Üni., Kayseri 2003), s.147-153.

[1] Korkmaz, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Örnekler:

beğ > bey	beğen- > /beyen-/
çiğne- > /çiynemek/	değişim > /deyişim/
değdi > /deydi/	düğme > /düyme/
düğün > /düyün/	eğik > /eyik/
eğim > /eyim/	eğlenmek > /eylenmek/
eğlence > /eylence/	eğri > /eyri/
iğde > /iyde/	iğne > /iyne/
iğrenç > /iyrenç/	leğen > /leyen/
öğle > /öyle/	teğet > /teyet/

/ğ/ > /y/ değişiminin olduğu bu sözcüklerde /ğ/ sesinin düşerek kendisinden önceki ünlüyü uzattığı da görülür. Örneğin, iğne > /i:ne/, eğri > /e:ri/... gibi.

Muzaffer Tansu da İstanbul şivesinde ğ (= y) foneminin, ön ünlülerden sonra geldiğinde, y niteliğini kazandığını, art ünlülerden sonra ortadan kalktığını belirtir.[2]

/-g-/ > /-ğ-/ > /-v-/ Değişimi:

dövme, düve, güvercin, güvez, kılavuz, kova, kovan, kovuk, sıva-, tavuk, üvey, üveyik, yavuklu.

/-h̯-/ > /-k-/ Değişimi:

adaklı, akıt-, aksır-, aktar-, arka, çıkar-, dahi, dokun-, kakınç, koku, korku, korkut-, oku-, uyku, yakın, yıkıl-, yoksa, yoksul.

Sonseste Ünsüz Değişmeleri

/-ç/ > /-c/ > /-ç/ Değişimi:

güc > güç, öc > öç, uc > uç.

[2] Tansu, a.g.e., s.78.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

/-g/ > /-ğ/ > /-v/ Değişimi:

döğ- > döv-, koğ- > kov-, oğ- > ov-, öğ- > öv-, söğ- > söv-.

/-g/, /-ğ/ > /-y/ Değişimi:

beğ > bey, tüg > tüy.

/-h̬/ > /-k/ Değişimi:

ak-, artık, bak-, bırak-, çak-, çık-, çok, kak-, kork-, ok, sok-, yak-, yık-, yok.

2.1. ÜNSÜZLERİN ÜNSÜZLERE ETKİSİ

2.1.0. ÜNSÜZ UYUMU

Türkçe bir sözcükte ötümlü ünsüzlerle ötümlü ünsüzlerin, ötümsüz ünsüzlerle de ötümsüz ünsüzlerin bir arada bulunmasına *ünsüz uyumu*[3] denir.

Ünsüz uyumu için, ünlü-ünsüz benzeşmesi[4], konson uyumu[5], ötüm uyumu[6], konsonant uyumu[7], konson uyumu kanunu[8], ünsüz benzeşmeleri[9], ünsüz benzeşmesi[10] terimleri de kullanılır. Ayrıca konsonant benzeşmesi, sessiz benzeşmesi, sessiz uyumu da denir.[11]

/l/, /m/, /n/, /r/, /s/, /v/, /y/ ünsüzleri hem ötümlü hem de ötümsüz ünsüzlerle bir arada bulunabilir.

ağa**çl**ar anla**ms**ız a**rk**a

[3] Hatipoğlu, a.g.e.; Vardar, a.g.e.; s.87-88; Korkmaz, a.g.e.; Koç, a.g.e., s.607; Çotuksöken, a.g.e., s.134; Özkan, **Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri**, s.205; Eker, a.g.e., s.227.
[4] Bozkurt, **Türkiye Türkçesi**, s.40-41.
[5] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.136-138.
[6] Demircan, **Türkçenin Sesdizimi**, s.78.
[7] Ergin, a.g.e., s.75-78.
[8] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s. 170-172.
[9] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.27-30.
[10] Hengirmen, a.g.e., s.78-80; Korkmaz, a.g.e.; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.205; Deny, a.g.e., s.60-65.
[11] Hatipoğlu, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

a**tm**ak	de**vş**irmek	e**lç**i
e**lt**i	ge**ls**e	ge**rç**ek
ge**vş**ek	i**çr**ek	ka**mç**ı
kı**şl**ık	ko**şm**ak	kura**ls**ız
ku**yt**u	okuna**kl**ı	o**rt**a
pi**nt**i	sü**mk**ürmek	ta**şr**a
ta**vsa**mak	ta**vş**an	u**yk**u
ya**nk**ı	ya**vş**ak	ya**zs**a
ye**lk**en		

Türkçede sözcük kökleri tek heceli olduğundan sözcük kökünde ünsüz uyumu örnekleri azdır: eski, ayrı, doğru gibi.[12]

Arapça ve Farsçadan dilimize geçen sözcüklerin asıllarında ünsüz uyumu bulunmazken sözcükler dilimize yerleşirken ünsüz uyumuna uyarlar.

Örnekler:

a**bd**est > /a**pt**es/	ba**ğç**e > ba**hç**e
ı**zt**ırâb > ı**st**ırap	i**ct**imâ > i**çt**ima
müs**b**et > müs**p**et	Rü**şd**î > Rü**şt**ü
ta**kd**im > ta**kt**im	tara**fd**ar > tara**ft**ar
te**dk**ik > te**tk**ik	te**sb**ih > te**sp**ih*

Ünsüz uyumu daha çok eklemede görülmektedir.

Örnekler:

sev-gi	bil-gi	kitap-çı
seç-ti	gel-di	

Özkan, ünsüz uyumunu ‘ünsüz benzeşmesi’ başlığı altında ‘sedalılık-sedasızlık bakımından benzeşme’ olarak inceler.[13]

[12] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi,** s.27-30.
[*] Özkan, **Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri**, s.205.
[13] Özkan, **Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri**, s.205.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Zeynep Korkmaz ‘ünsüz uyumu’ demektedir. “Kelimelerin eklerle genişletilmesi sırasında, tonlu ünsüzlerden ve ünlülerden sonra tonlu, tonsuz ünsüzlerden sonra genellikle tonsuz ünsüzlerin gelmesi temeline dayanan uyum” olarak tanımlar ve atkı (< at-kı), avcı (<avcı), avdan (av-dan), sargı (<sar-gı), sucu (<su-cu), sudan (<su-dan), geçti (<geç-ti), toprak (<top-rak), yaprak (yap-rak), süzgeç (süz-geç) örneklerini verir.[14]

Süer Eker ‘ünsüz uyumu’ hakkında şu bilgileri verir:

> “Ötümsüz ünsüzlerle biten sözcüklere, ötümlü ünsüzlerle başlayan ek geldiğinde, ekin ünsüzü, ötümsüz karşılığı varsa, ötümsüzleşir. Yani –hd- > -ht-, -bc- > pç, -td- > -tt-, -şc- > -şç-, -şd- > -şt- vb. ötümlülük / ötümsüzlük bakımından ünsüz benzeşmeleri ortaya çıkar. Bu ses olayı Ar. tesbit > tespit örneğinde olduğu gibi, yabancı kökenli sözcüklerde de görülür. (Ünsüz uyumu yerine, sözcüğe eklerin ötümsüz biçimlerinin geldiği düşünülebilir. Bu düşünce tarzı daha tutarlıdır. Ancak arap harfli yazım sisteminde ötümlü ünsüzlerin kullanılmış olması gerileyici benzeşme biçiminde bir açıklamayı gündemde getirmiş olabilir. Ayrıca bu durumun laboratuar ortamında incelenmesi gerektiği değerlendirilmekle birlikte, söyleyişte ötümlü ünsüzlerin kullanıldığı düşünülebilir.) git-ti < git+di, Mehmetçik < Mehmet+cik, kardeş-çe < kardeş-ce, sabah-tan < sabah-dan, beş-te < beşde.”[15]

Doğan Aksan bu konuyu ‘ünsüz benzeşmeleri’ başlığı altında ele alır. Bu uyumun hem eklemede hem de sözcük kökünde olduğunu belirtir.[16]

Banguoğlu, ‘konson uyumu kanunu’ demektedir. ‘Konsonların benzeşmesi’ başlığı altında inceler. “Bir kelimede içseste karşılaşan iki katı konson tonca benzeşirler. İkisi de tonlu veya ikisi de tonsuz olur.” demektedir.[17]

Muharrem Ergin, konsonant uyumu der ve “Türkçe kelimelerde, yan yana gelen konsonantların seda bakımından birbirlerine uyması hadisesi” olarak tanımlar.[18]

---

[14] Korkmaz, a.g.e.
[15] Eker, a.g.e., s.227.
[16] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.27-30.
[17] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s. 170-172.
[18] Ergin, s.75-78.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

İclal Ergenç, ünlüsü bol bir dil olan Türkçenin en tipik özelliğinin benzeşme adı verilen ünlü ve ünsüz uyumları olduğunu belirtir. Ünsüz benzeşmesini de "kök ya da gövdelerin sonsesindeki ünsüzün kendisinden sonra gelen ekin başındaki ünsüzle ötüm (sonority) açısından benzeşmesi" olarak tanımlar. Şu örnekleri verir:

ağaç+ta	dal+gın	okul+dan	yön+tem
ev+de	seç+kin	sirk+ten	er+dem[19]

Vecihe Hatipoğlu 'ünsüz uyumu' terimini kullanır. "Türkçede, süreksiz ünsüzle biten bir kelimeye –c, -d, -g ünsüzlerinden biriyle başlayan bir ek getirilince, ekin başındaki ünsüzün süreksizleşmesi yahut sürekli ünsüz veya ünlü ile biten bir kelimeye bu türlü eklerden biri getirilince ekin başındaki ünsüzün sürekli kalışı" olarak tanımlar ve sütçü (süt-çü), sütten (süt-ten) gibi örnekler verir.[20]

Berke Vardar da 'ünsüz uyumu' terimini kullanır ve "Bir sözcükteki ünsüzler arasında görülen benzeşim olayı." olarak tanımlar. "Türkçede sert ünsüzlerle biten bir sözcüğe [c], [d], [g] ünsüzlerinden biriyle başlayan bir ek getirilince bu ünsüzler de sert ünsüze dönüşür." diyerek ekmek-ci > ekmekçi, sütden > sütten, coşgun > coşkun örneklerini verir.[21]

Ömer Demircan ise 'ötüm uyumu' terimini kullanır. "Ünsüzlere özgü ötümsüzleşmeden başka bir de kök ile ek arasında patlamalı ünsüzleri etkileyen bir ötüm uyumu vardır. Eğer bir ek patlamalı bir ünsüz ile başlıyorsa, ondan önce gelen sesin ötümlü olup olmamasına göre bir seçim yapılır." der.[22]

Hayriye Memova-Süleymanova 'konson uyumu' der ve "Konson uyumu Türkçede sözcükte yan yana bulunan konsonların tonluluk tonsuzluk bakımından birbirlerini etkilemesi demektir." şeklinde tanımlar. "Yan yana, yani temas halinde

[19] Ergenç, a.g.e., s.18-19.
[20] Hatipoğlu, a.g.e., s.87-88.
[21] Vardar, a.g.e.
[22] Demircan, **Türkçenin Sesdizimi**, s.78.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

bulunan konsonlardan biri tonluysa, öbürü de tonlu olmalıdır. Eğer biri tonsuzsa, yanında bulunan öbür konson da tonsuz olmalıdır: ekşi, eski, gövde gibi. Sözcüklere eklenen ek ve takılarda da durum aynıdır." demektedir.[23]

Ekleme sırasında sözcüğün sonsesi ötümlü ünsüz veya ünlü bir sesse gelen ekin önsesi ötümlü ünsüz, sonses ötümsüz ünsüz ise ekin önsesi ötümsüz ünsüz olur.[24]

2.1.1. ÖTÜMSÜZLEŞME

Ünsüzler birbirlerini ilerleyici ve gerileyici benzeşme yoluyla ötüm bakımından etkilerler. [25] Ötümsüz ünsüzler /ç/, /f/, /h/, /k/, /p/, /s/, /ş/, /t/ ile biten bir sözcüğe ötümlü ünsüzler olan /c/, /d/, /g/ ünsüzleriyle başlayan bir ek eklendiğinde ötümsüz ünsüzlerin etkisiyle bu ünsüzlerin ötümsüz ünsüzler olan /ç/, /t/, /k/ ünsüzlerine dönüşmesine *ötümsüzleşme*[26] denir.

Ötümsüzleşmeye, tonsuzlaşma[27], ünsüz sertleşmesi[28], ünsüz değişimi[29], sesleşme benzeşmesi[30], ünsüzler benzeşmesi[31], ünsüz uyumu[32], ünsüzlerin benzeşmesi[33], ünsüz benzeşmesi[34], titreşimsizleşme[35], sert ünsüzlerin benzeşmesi[36], ünsüz değişimi[37] de denir.

Örnekler:

Yapım Ekleri

---

[23] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.136-138.
[24] Deny, a.g.e., s.146-147.
[25] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.137-138.
[26] Demircan, **Türkçenin Ses Dizimi**, s.76-77; Eker, a.g.e., s.; Sumru Özsoy, **Türkçe'nin Yapısı I, Sesbilim**, 2.bs., İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2004, s.118-120.
[27] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi,** s.91; Korkmaz, a.g.e.
[28] Mensuroğlu, a.g.m., s.81.
[29] Koç, a.g.e., s.609-612.
[30] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri,** s.103-108.
[31] Ediskun, a.g.e., s.81-82.
[32] Koç, a.g.e., s.609.
[33] Gencan, a.g.e., s.74.
[34] Hengirmen, a.g.e., s.78-80.
[35] Vardar, a.g.e.
[36] Keskin, a.g.e., s.10.
[37] Koç, a.g.e., s.609-612.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

-cı (-ci, -cu, -cü)	**-dık (-dik, -duk, -dük)**	**-gı (-gi, -gu, -gü)**
bıçak+çı	iç-tik	bas-kı
çift+çi	dök-tük	çeliş-ki
gözlük+çü	tut-tuğu	iliş-ki
top+çu	yat-tığı	tut-ku

+ca (+ce)	**+daş (+deş)**	**-gan (-gen)**
ahlak+ça	denk+taş	çalış-kan
çocuk+ça	kök+teş	dövüş-ken
yavaş+ça	meslek+taş	et-ken
büyük+çe	yurt+taş	somurt-kan

Çekim ekleri

-dı (-di, -du, -dü)	**+da (+de)**	**+dan (+den)**	**+dır (+dir,+dur,+dür)**
aç-tı	ağaç+ta	ağaç+tan	güneş+tir
yap-tı	güneş+te	güneş+ten	kitap+tır
git-tim	kitap+ta	kitap+tan	yurt+tur
koş-tu-n	yurt+ta	yurt+tan	

Ekleme sırasında benzeşme, ekin önsesi süreksizse ilerleyici, sürekliyse gerileyicidir. Süreksizler arasında ton benzeşmesi ilerleyicidir.

tok gözlü > /tokközlü/	üç beş > /üçpeş/
üst baş > /üstpaş/	yurt dışı > /yurttışı/
Akdağ > /Aktağ/	Edip Bey > /Edip Pey/[38]

Ekleme sırasında ilerleyici olan benzeşmeyi konuşma dilinde ‘de’ bağlacında da görüyoruz. Önlük-artlık uyumuna bağlı olan ‘de’ bağlacı ötüm uyumuna da uyar.[39]

Büyümü**ş** /**t**e/ küçülmüş.

Ayş**e d**e bizimle geliyor.

Eli**f** /**t**e/ çalışkandır.

[38] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.170-171.
[39] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.172.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Ötümsüzleşme, /ç/, /k/, /p/, /t/ seslerinden sonra /b/, /c/, /d/, /g/ ile başlayan eklerde ilerleyici, /z/ sesinden sonra /s/ ve /k/ sesleriyle başlayan ek veya sözcüklerde gerileyicidir. Gerileyici ötümsüzleşmeye şu örnekleri verebiliriz:

az çok > /asçok/
gelmezse > /gelmesse/
gezsin > /gessin/
gözsüz > /gössüz/
Kızkulesi > /kıskulesi/
tuzsuz > tussuz
yüzsüz > yüssüz

gazsobası > /gassobası/
gezse > /gesse/
görmezse > /görmesse/
göztaşı > /göstaşı/
kızkuşu > /kıskuşu/
yüz karası > /yüskarası/

Bu örneklerden de görüleceği gibi gerileyici benzeşme –sa / -se ve –sız/-siz eklerini alan sözcüklerle sonsesi /z/ olan bir sözcükle önsesi /s/ veya /k/ olan bir sözcüğün birleşmesinde görülür. Sözcüğün sonsesi olan /z/ sesi /s/ sesine dönüşerek ötümsüzleşir.

Ötümlüleşmenin olmadığı –ken eki de gerileyici benzeşme yaparak /z/ sesini tonsuzlaştırır ve /s/ sesine dönüştürür.[40]

azken > /asken/
beyazken > /beyasken/
yazmazken > /yazmasken/

akmazken > /akmasken/
bakmazken > /bakmasken/
yüzmezken > /yüzmesken/

Bir sözcükte yan yana bulunan seslerden biri ötümsüzse benzeşme sonucu diğer sesi de kendisine benzeterek ötümsüzleştirir. Türkçede sözcük kökünde ötümsüzleşme, kökler çoğunlukla tek heceli olduğundan görülmez. Sözcük kökünde ötümsüzleşmeye dilimize Arapça ve Farsçadan geçen sözcüklerde rastlanır.

Örnekler:

a**bd**est > a**pt**es/
ı**zt**ırâb > ı**st**ırap
ma**hb**ūs > ma**hp**us

ba**ğç**e > ba**hç**e
i**ct**imâ > i**çt**ima
mas**d**ar > mas**t**ar

[40] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.169.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

mi**kd**ār > mi**kt**ar	minne**td**ār > minne**tt**ar
mü**sb**et > mü**sp**et	Rü**şd**î > Rü**şt**ü
ta**kd**im > ta**kt**im	tara**fd**ar > tara**ft**ar
te**dk**ik > te**tk**ik	te**sb**ih > te**sp**ih[41]

Türkçe sözcüklerin sonunda /b/, /c/, /d/, /g/ sesleri bulunmadığından dilimize yabancı dillerden geçen sözcüklerin son sesleri bu seslerin tonsuz karşılığı olan /p/, /ç/, /t/ ve /k/ seslerine dönüşür.

habb > hap	ilac > ilaç	tıbb > tıp
ta:c > taç	aded > adet	aheng > ahenk

Ancak Fransızca ve İngilizce kökenli sözcüklerin sonsesi olan /g/ korunur:

Fr. démagogue > demagog	İng. league > lig
Fr. philologue > filolog	Fr. psychologue > psikolog

Türkiye Türkçesi ile ilgili dil bilgisi kitaplarında genel olarak iç seste kurallı bir ünsüz benzeşmesinin varlığı kabul edilmektedir. Konuşma dilinde ve Anadolu ağızlarında ise ünsüz uyumu birçok sözcükte görülmez.

abdal > /apdal/ > /aptal/	abdestlik > /abtaslık/ > /apdaslık/
aktar > /akdar/	bakkal > /bakgal/
baskı > /basgı/	bostan > /bosdan/
coşkun > /coşgun/	destan > /desdan/
deste > /desde/	fettah > /fetdah/
hizmetçi > /hızmatcı/	küçük > /güççük/
lütfen > /lütven/	mektep > /mekdeb/
nokta > /nokda/	pastırma > /bastırma/ > /basdırma/
sıkkın > /sıkgın/	testere > /desdere/
tezkere > /tesgere/	Üsküp > /üsgüp/[42]

[41] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.91; Özkan, **Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri**, s.205.
[42] Hayati Develi, "Türkiye Türkçesinde İç Seste Ünsüz Benzeşmesi ve Yansızlaşma", **Üçüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996**, Ankara: TDK Yay., 1999, s.297-298.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Hayati Develi, makalesinde Anadolu ağızlarındaki bu farklılaşmanın seslerin mahreçlerindeki belirsizlik ile açıklanabileceğini belirtir. "Bir kısım ünsüzlerin bazı ayırıcı özellikleri, genellikle de ses tellerinin titreşip titreşmemesi, iç seste mana ayırıcı olma özelliklerini yitirdiklerinden, vurgulanmamakta, belirsizleşmektedir. Bu duruma dil biliminde 'yansızlaşma' (neutralisatin) denilmektedir. Buradaki durumu da bir yansızlaşma temayülü olarak uygun görünmektedir."[43]

Develi, sözcük içinde meydana gelen ikinci tonsuz ünsüzün tonlulaşmasının nedeninin bir yansızlaşma olduğu, ayrıca özellikleri vurgulanmayan seslerin alfabedeki o sese en yakın işaretle gösterilmeye çalışıldığının düşünüldüğünü belirtir.

Hayati Develi, bu durumun sadece Anadolu ağızlarına ve konuşma diline has olmadığını Evliya Çelebi Seyahatnamesi (asdar, yekda, isdekli vs.) gibi Osmanlıca metinlerle Molino sözlüğü gibi 17. yüzyıl İstanbul konuşma dilinin Lâtin harfleriyle tespit edildiği metinlerde de (esker ~ esger, bohden "bühtan", esgi, iskele ~ isgele, işkembe ~ işgembe, mehder, peşkeş ~ peşgeş, tahde ~ takda) yansızlaşma örneklerinin görüldüğünü belirtmektedir.[44]

2.1.2. SÜREKLİLEŞME VE SÜREKSİZLEŞME

Süreksiz ünsüzlerin, akıcı ya da sızıcı ünsüzlere dönüşmesine ***süreklileşme***, sürekli ünsüzlerin süreksiz ünsüzlere dönüşmesine ise ***süreksizleşme*** denir.[45] Süreksiz ünsüzler diğer ünsüzlerin ve özellikle diş ünsüzlerinin etkisiyle süreklileşmektedirler.[46] Bu olaya Anadolu ağızlarında, halk ağzında ve Türkçenin eski devirlerine ait metinlerde rastlanır.

b > v : ber- (ET) > ver-
q > h : taqı (ET) > dahi
p > f: öpke (ET) > öfke
s > z : meles (AR.) > melez, domates > domatez (hlk.)
axres (Ar.) > ahraz > (hlk.)

[43] Develi, a.g.m., s.299.
[44] Develi, a.g.m., s.299-300.
[45] Eker, a.g.e., s. 247-248; Banguoğlu, a.g.e., s.81-82.
[46] G. Bergsträsser, Zur Phonetik des Türkischen nach gebildeter Konstantinopler Aussprache : ZDMG LXXII (1918), s. 233-262'den Mensuroğlu, a.g.m., s.82.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

g > ğ: yag (ET) > yağ [*]

Bazı Anadolu ağızlarında g sesleri iki vokal arasında süreklileşmemiştir:

aga, deger, kuyrugu, köpegim, koydugu, begendigin gibi.

Süreklileşmenin görüldüğü /g/ > /ğ/ değişiminin olduğu sözcüklere örnek olarak oğur, değer, beğenmek, eğirmek, yoğun, ağır, sağrı, ağlamak, iğne, yağmur, sağdıç, değin, bağcık, söğmek, oğmak, koğmak, buğu, dağ, çiğ, beğ gibi sözcükler verilebilir.[47]

2.1.3. AYRIMLAŞMA (DİSSİMİLATİON)

Bir sözcükte bulunan boğumlanma noktası/söyleyiş hareketi bakımından aynı ya da benzer seslerden birinin boğumlanma noktası/söyleyiş hareketi bakımından farklı bir sese dönüşmesi olayına *ayrımlaşma* denir.

Ayrımlaşma terimi yanında, benzeşmezlik[48], ayrışma[49], aykırılaşma[50], başkalaşma[51], benzeşmeme[52], ayrılma[53] gibi terimler de kullanılmaktadır.

Ayrımlaşma olayı sessizlerin birbirlerini etkilemeleri sonucu oluşan bir ses olayıdır. Türkçede kelime kökünde ikiz ünlü kullanımı yoktur. İkiz ünlü kullanımından kaynaklanan vurgu eksikliği olan sözcüklerde ortaya çıkarak vurgu eksikliğinin giderilmesini ve ahengi sağlar. Yazı dilinde çok az, ağızlarda ise sık görülen bu ses olayına Türkçe sözcüklerde az, yabancı sözcüklerde ise daha çok rastlanmaktadır.

Ayrımlaşma, yeri bakımından yakın ayrımlaşma ve uzak ayrımlaşma, yönü bakımından ilerleyici ayrımlaşma ve gerileyici ayrımlaşma olarak incelenebilir.

---

[*] Eker, a.g.e., s. 247-248.
[47] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri,** s.59.
[48] Korkmaz, a.g.e.; Hatipoğlu, a.g.e.; Koç, a.g.e., s.619-620; Hengirmen, a.g.e., s.92; Bozkurt, **Türkçemizin ABC si, Türkçe**, s.17; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.367; Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.50; Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.41; Deny, a.g.e., s.65-66; Üçok, a.g.e., s.189-194.
[49] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.177-178; Memova-Süleymanova, a.g.e., s.118-119; Çotuksöken, a.g.e., s.102.
[50] Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, s.53-54; Memova-Süleymanova, a.g.e., s.118-119; Eker, a.g.e., s.243; Karaağaç, **Dil Tarih ve İnsan**, s.39-40.
[51] Eker, a.g.e., s.243.
[52] Demircan, **Türkçenin Sesdizimi**, s.80.
[53] Demircan, **Türkçenin Sesdizimi**, s.80.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

2.1.3.0. Yakın Ayrımlaşma

Ayrımlaşmanın oluştuğu sesler yan yana bulunuyorlarsa buna *yakın ayrımlaşma* denir. Yakın benzeşmezlik[54], ayırım (yakın veya bitişik benzeşmezlik)[55] de denir.

Örnekler:

aşçı > /ahçı/
attar > aktar
fenn-i > fend-i > fent
hammal > hambal > hamal
jimnastik > /cimlastik/
kehlibar > kehribar
kınnap > kırnap
kırkmak > kırpmak
makkap > matkap
muşamma > muşamba
tannur > tandır
tepme > tekme

2.1.3.1. Uzak Ayrımlaşma

Ayrımlaşmanın oluştuğu sesler arasında başka sesler bulunuyorsa buna *uzak ayrımlaşma* denir. Ayrılım[56], uzak benzeşmezlik[57], ırak benzeşmezlik[58]de denir.

Örnekler:

batista > patiska
berber > /belber/
bergüzar > /belgüzar/
berhudar > /belhudar/
birader > /bilader/
derşürmek > devşirmek
fincan > /filcan:/
içerirek > içerlek
inan > /inam/
keşiş > /keyiş/
murdar > /mundar/
nankör > /namkör/
perkar > pergel
silsile > /sinsile/
tekrar > /tekral/
ürpermek > /ülpermek/
zelzele > /zerzele/
velvele > /vervele/

2.3.1.2. İlerleyici Ayrımlaşma

Benzer seslerden ikinci sesin ayrımlaşmasına *ilerleyici ayrımlaşma* denir.

[54] Hatipoğlu, a.g.e., Korkmaz, a.g.e.
[55] Üçok, a.g.e., s.189-191.
[56] Vardar, a.g.e.
[57] Korkmaz, a.g.e.
[58] Üçok, a.g.e., s.193-194.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Örnekler:

batista > patiska
hammal > /hambal/
kırkmak > kırpmak
tannur > tandır
inan > /inam/
perkar > pergel
fenn-i > fend-i > fent
jimnastik > /cimlastik/
muşamma > muşamba
içerirek > içerlek
nankör > /namkör/
tekrar > /tekral/

2.3.1.3. Gerileyici Ayrımlaşma

Benzer seslerden birincisi ayrımlaşmaya uğruyorsa buna *gerileyici ayrımlaşma* denir.

Örnekler:

berber > /belber/
berhudar > /belhudar/
derşürmek >devşirmek
keşiş > /keyiş/
silsile > /sinsile/
zelzele > /zerzele/
bergüzar > /belgüzar/
birader > /bilader/
fincan > /filcan/
murdar > /mundar/
ürpermek > /ülpermek/
velvele > /vervele/

Üçok, benzeşmezliği konson benzeşmezliği ve vokal benzeşmezliği olmak üzere ikiye ayırır. Benzeşmezliğin nedenini "kelimelerin münasebet ve ahengini bozmak yolunu tutmuş olan benzeşme hâdisesi karşısında duyulan bilinçdışı bir korkudur." şeklinde ifade eder. Yakın benzeşmezlik için "ayırım" teriminin kullanıldığını belirterek asıl benzeşmezliğin ırak benzeşmezlik olduğunu söyler. Bu konuda şu bilgileri verir:

> "Benzeşmezlik adiyle anılan fonetik değişme hâdisesi dar mânasiyle, birbirine uzak olan ayni oynaklanma yerinde birbirinin eşiti iki oynaklanma hareketinin iki ayrı oynaklanma yerinde iki ayrı oynaklanma hareketi haline girmesi demektir. Buna IRAK BENZEŞMEZLİK de denilir. Pek tabiî ayni kelime gurubu içinde bulunan bu fonemlerden birinin benzeşmezliğe uğraması için her ikisinin de bir veya birkaç öğesinin müşterek olması gerekir. Beynimiz her iki fonemi de mükemmel bir şekilde hazırlar; fakat dikkatimiz daha kuvvetli olan fonem üzerine çekildiğinden, bu suretle de öteki fonem üzerinde dikkat ihmal edilmiş olacağından dolayı benzeşmezlik husule gelir.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

> Bir fonem ötekinden 1) mihanikî bakımından kuvvetlidir; a) çünkü o, ya doğrudan doğruya yahut vasıtalı olarak vurgu veya tonun emri altındadır. b) çünkü o, vurgudan bağımsız olarak, cümle içinde kendine kuvvet sağlıyan bir duruma sahiptir. c) Çünkü o, hece durumu bakımından kendi durumuna eşit veya hatta ondan daha yüksek olan öteki fonem gibi kelime veya cümle sonunda bulunmamaktadır. Bir fonem ötekinden 2) ruhî bakımdan kuvvetlidir; a) Çünkü o, mihanikî olarak eşit durumlarda olduğu halde kelimede veya kelime gurubunda önde bulunur; bu suretle de dikkat öne çekilir. b) Çünkü o, mihanikî bakımdan daha zayıf olduğu halde bile, benzeşmezliğe uğradığı takdirde, netice telaffuz edilemeyecek bir şey olacağı ve dilin sesel sisteminde tanınmadığı için, ruhî bakımdan kuvvetlidir. c) Çünkü o, konuşan kimse tarafından bilinen ve çok yaygın olan bir morfem içinde bulunur: halbuki öteki fonem herhangi bir morfeme aittir."[59]

Süer Eker, aykırılaşma / başkalaşma terimlerini kullanarak bu olayı "aynı cins iki ünsüzden birinin, kakofoniyi ortadan kaldırmak üzere başka bir sese dönüşmesidir" diye tanımlar ve aykırılaşmanın uzak, gerileyici, ilerleyici, sıralı vb. türleri olduğunu belirtir.[60]

Doğan Aksan, benzeşmezlik konusu içine yarı benzeşmeyi ve sızıcılaşma olayını da almaktadır.[61] Aksan ayrıca, ayrımlaşmanın benzeşmenin aksine söyleyiş zorluğu yarattığını belirtir.[62]

Banguoğlu sızıcılaşmayı benzeşmezliğe dahil etmektedir. Benzeşmezliğin kelimedeki monotonluğu gidermek amacıyla yapıldığını söyler ve bunu ayrışma diye adlandırır. Ayrışmanın yabancı kelimelerde ikizliği ve kelime içinde herhangi aynı cinsten konsonları gidermeye yaradığını ve yazı dilinde ve halk dilinde bunun birçok örneklerine rastlandığını belirtir.[63]

Hayriye Memova-Süleymanova da sızıcılaşmayı bir tür ayrımlaşma olarak kabul eder.[64]

Demircan ise, 'benzeşmeme / ayrılma' başlığı altında "Bir yandan benzer ses ve ses özelliklerinin yinelenmesini, dolayısıyla sesletimde tekdüzeliği önlemek, öte

[59] Üçok, a.g.e., s.189-194.
[60] Eker, a.g.e., s.243.
[61] Aksan, a.g.e., s. 42-43.
[62] Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.50.
[63] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.177-178.
[64] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.118-119.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

yandan, hecelemeyi kolaylaştırmak amacıyla anlam yitimine neden olmıyacak ama aynı zamanda komşu sese benzemeyen bir ses değişimi benzeşmezlik olarak görülmektedir" şeklinde tanımlamaktadır. ç > ş değişiminin bir benzeşme değil, onun tersine bir benzeşmeme / ayrılma sayıldığını söyler. Demircan, bunların, hece sonu ünsüz kümelenmeleriyle karşılaştırılması durumunda, bir geçişsel uyuşma olduğunun ortaya çıkacağını savunur ve sızıcılaşmanın benzeşmezlik konusu içinde yer alamayacağını belirtir.[65]

Mustafa Özkan, benzeşmezlik terimini kullandığı bu ses olayının nedeni olarak Türkçenin kelime kökünde ikiz sesten kaçınmasını göstermektedir.[66]

Günay Karaağaç, bu olaya 'aykırılaşma' der ve aykırılaşmanın Türkçede, genellikle, yabancı dillerden alınmış ve söyleyiş güçlüğü çekilen sözlerde görüldüğünü ve türüne göre, yakın aykırılaşma ve uzak aykırılaşma, yönüne göre ilerleyici ve gerileyici aykırılaşmadan söz edildiğini belirtir.[67]

2.1.4. DUDAKSILLAŞMA (LABİALİSATİON)

Bir sözcükte bulunan dudak sesinin diğer bir ünsüzü etkileyerek kendisi gibi bir dudak sesine dönüştürmesine *dudaksıllaşma*[68] denir. Dudaksıllaşma bir yarı benzeşmedir. Yazı diline de geçmiştir. Bu ses olayında bir sözcükte /b/ ve /p/ dudak seslerinden önce bulunan /n/ sesinin bu seslerin etkisiyle dudak sesi olan /m/ sesine dönüştüğü görülür.

Sözcük Kökünde Dudaksıllaşma

Örnekler:

işkembe < şikenbe	kümbet < günbed
merdiven < nerdubân	pembe < penbe
sümbül < sunbul	tembel < tenbel
tömbeki < tenbâkû	zampara < zen+pâre
zemberek < zenbûrek	zımba < zunbe

[65] Demircan, **Türkçenin Sesdizimi**, s.80.
[66] Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.367.
[67] Karaağaç, a.g.e., s.39-40.
[68] Hatipoğlu,a.g.e.; Vardar, a.g.e.; Korkmaz, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

zımpara < sunpâre[69]

Birleşik Sözcüklerde ve Kelime Gruplarında Dudaksıllaşma

Örnekler:

binbaşı > /bimbaşı/
bin bir > /bim bir/
doksan beş > /doksam beş/
Dursun Bey > /Dursum Bey/
en büyük > /em büyük/
gün batarken > /güm batarken/
Hasan Baba > /Hasam Baba/
İhsan Paşa > /İhsam Paşa/
kadınbudu > /kadımbudu/
Kordonboyu > /Kordomboyu/
onbaşı > /ombaşı/
on beş > /om beş/
on bir > /om bir/
Samanpazarı > /Samampazarı/
seksen bin > /seksem bin/
sonbahar > /sombahar/
tonbalığı > /tombalığı/
uzun boylu > /uzum boylu/
yan bakmak > /yambakmak/[70]

Ömer Demircan, bu konuyu çıkış yeri benzeşmesi başlığı altında ele alarak özensiz sesletimde geniz seslerinin kendilerinden sonra gelen ünsüze göre çıkış yerlerinin değişebileceğini belirtmektedir.[71]

Dudaksıllaşma için şu terimler de kullanılır: boğumlanma uyumu[72], boğumlanma benzeşmesi[73], dudak ünsüzlerinin benzeşmesi[74].

2.1.5. GENİZSİLLEŞME

Bir sözcükte bulunan geniz ünsüzlerinin başka ünsüzleri etkileyerek kendi boğumlanma noktasına çekmesine *genizsilleşme*[75] denir. Genizsileşme Türk Dilinin eski metinlerinde, bugünkü lehçelerde ve Anadolu ağızlarında yer alan bir olaydır.[76]

[69] Özçelik, a.g.m., s.1036.
[70] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.172.
[71] Demircan, **Türkçenin Sesdizimi**, s.79.
[72] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.136-138.
[73] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.172.
[74] Keskin, a.g.e., s.10.
[75] Vardar, a.g.e.; Korkmaz, a.g.e.
[76] Korkmaz, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Örnekler:

beñ > /meñ/ biñ > /miñ/ «bin»
beñgü > /meñgü/ «ebedi» diñlemek > /diñnemek/
añlatmak > /añnatmak/ biñmek > /miñmek/
nişañlı > /nişañnı/ yanlış > /yannış/
parmak > /māmak/[77]

İçseste /g/, /k/, /y/ ve /j/ sesleriyle birlikte bulunan /n/ sesi genizsi karakter taşır.

engin > /eŋgin/ Konya > /Koŋya/
Ankara > /Aŋkara/ panjur > /paŋjur/[78]

n, m > ń Değişmesi:

Diş-geniz sesi olan n ile çift dudak-geniz sesi olan m ikisi de içseste diş-dudak-geniz sesine dönerler. Tonlu olan bu sesi hemen daima yabancı kelimelerde bulunur ve ń harfi ile gösterilir:

enfes > eńfes, meńfi, meńfez, meńfur, końferans, końfor, eńva, teńvir, eńvanter; amfi > ańfi, leńfatik, eńval, trańvay gibi.

n > ñ Değişmesi:

Bir diş-geniz sesi olan n içseste ön ve artdamak konsonlarına döner, yani kalın ve ince ñ olur.

Ekleme sırasında n ile biten bir köke katı damak konsonları ile başlayan bir ek geldiği zaman kökün son sesi kalın b ve ince ñ seslerine döner:

yañgın, diñgin, alıñgan, çekiñgen, utañgaç, başlañgıç, düñkü, Suna'nıñki, sürgüñken gibi.

[77] Korkmaz, a.g.e.; Ömer Demircan, **Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni Türkiye Türkçesinde Sesler**, Ankara: TDK Yayınları, 2001, s.73.
[78] Ergenç, a.g.e., s.42.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Birleşme sırasında bu seslerin karşılaşması ile de aynı değişme meydana gelir: ciñgöz, sañki, yalıñkat, yañkesici, üstüñkörü, cañkurtaran, kañkurutan, Biñgöl, Çañkaya, Uzuñköprü gibi.[79]

Sumru Özsoy genizsilleşmeye 'genizsi benzeşmesi' demektedir. "{-lAr} biçimbirimin ilk sesi olan /l/ çoğunlukla eklendiği kökün son sesi olan genizsil ünsüzle benzeşir." demektedir ve onlar > onnar, binler > binner örneklerini verir. [80]

2.1.6. SIZICILAŞMA (SPİRANTİSATİON)

/c/ ve /ç/ seslerinin /l/, /m/, /n/ ve /b/, /d/, /t/, /k/ ünsüzlerinin önünde /j/ ve /ş/ seslerine dönüşmesine *sızıcılaşma*[81] denir. /ç/ ünsüzü /t/ ve /k/ ünsüzlerinin önünde /ş/ ünsüzüne, /c/ ünsüzü de /b/, /d/, /l/, /n/ ünsüzlerinin önünde /j/ ünsüzüne dönüşür. Sızıcılaşma sadece konuşma dilinde ortaya çıkan yazı diline yerleşmemiş bir ses olayıdır.

Örnekler:

açlık > /aşlık/	açtı > /aştı/
ağaç > / a:ş /	ecdat > /ejdat/
ecnebi > /ejnebi/	ejnas < /ecnas/
geçkin > /geşkin/	geçti > /geşti/
İclal > /İjla:l/	ictihat > /iştihat/
içki > /işki/	içtima > /iştima/
işçi > /iççi/	kaçkın > /kaşkın/
kaçtı > /kaştı/	kulaç > /kulaş/
mecbur > /mejbur/	meclis > /mejlis/
necat > /nejat/	Necdet > /Nejdet/
Necla > /Nejla/	Necmi > /Nejmi/
saçlar > /saşlar/	secde > /sejde/
tecdit > /tejdit/	uçkur > /uşkur/

[79] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi, s.**173-174.
[80] Özsoy, a.g.e., s.112.
[81] Vardar, a.g.e.; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.358.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

uçta > /uşta/ üç kere > /üş kere/

vicdan > /vijdan/ yamaç > /yamaş/

Süer Eker, Batı kökenli çok heceli sözcüklerin sonundaki /g/ ünsüzünün iki ünlü arasında sızıcılaştığını belirterek kataloğ-u, monoloğ-u, sosyoloğ-u örneklerini verir.[82] (bkz. süreklileşme)

Mecdut Mensuroğlu, bu olayı süreklilik uyumu başlığı altında incelemiştir.[83]

Banguoğlu ise sızıcılaşmayı ayrışmanın bir türü saymaktadır.[84]

Selçuk Yönel bir makalesinde yeterli öğrenim görmemiş kişilerin sözcükteki /j/ sesini /c/ olarak seslendirdiklerini belirterek şu örnekleri vermektedir: /candárma/, /cánt/, /cilét/, /cimnastik/, /cìp/, /picáma/. "Öte yandan, öz Türkçe'nin bilincinde olanlar bu gibi sözcükleri doğru söylemektense onlara Türkçe karşılıklar aramayı, sözgelimi /viráj/ yerine /döneméç/ demeyi yeğliyorlar." demektedir.[85]

Vecihe Hatipoğlu, sızıcılaşmayı, 'dönüşme' adıyla, kelime içinde, yan yana düşen iki sesten birincinin, ikincisinin etkisiyle değişmesi olarak tanımlar ve şu örnekleri verir: geçti > (geşti), açtı > (aştı), açlık > (aşlık), Necdet > Nejdet, Neclâ > Nejlâ, İclâl > İjlâl vb.[86]

İclal Ergenç, /c/ sesinin /d/ ve /j/ seslerinin kaynaşmasından oluştuğunu belirterek bu sesin içseste bir başka ünsüzle birlikteyken kendisini oluşturan seslerden birini /d/ sesini söyleyişte yitirdiğini söyler. Aynı durumun /t/ ve /ş/ seslerinden oluşan /ç/ sesi için de söz konusu olduğunu belirterek şu örnekleri verir: Necla /nejla/, secde /sejde/, güçlük /güşlük/, içtim /iştim/.[87]

Zeynep Korkmaz, sızıcılaşmayı "Patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüze dönüşmesi" olarak tanımlar ve yoksul > yoḫsul, takı > daḫı > dahi, çıkar- >

[82] Eker, a.g.e., s.245.
[83] Mensuroğlu, a.g.m., s.92.
[84] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.178.
[85] Selçuk Yönel, "Türkçenin Yazımsal Fonemleri", **TDAY-B 1973-1974**, Ankara: TDK Yay., 1974, s.324.
[86] Hatipoğlu, a.g.e.
[87] Ergenç, a.g.e., s.42.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

çıḫar-, bu kadar > bu ğadar, arka > arḫa, sağdıç > sağdış, gece > geje örneklerini verir.[88]

Mukim Sağır, şemsiye > /şemsiye/ örneği için sızıcılaşma benzeşmesi demektedir.[89]

2.1.7. DAMAKSILLAŞMA

Nazal n sesinin geniş ünlüler /a/, /e/, /ö/, /o/ seslerinin etkisiyle damak sesi /k/ veya /ğ/ haline dönüşmesine *damaksıllaşma* denir.

Örnekler:

sañır > sağır sañız > sakız
önünde > /öğünde/

İlerleyici benzeşme sonucu ñl > ğn değişimi görülür:

diñle- > /diñne-/ > /diğne-/ > /diyne-/

John Deny, bu olaya 'nazal sesten uzaklaşma' demektedir. Bu değişimde bir çeşit nazal ses göçmesi (metatezi) olduğunu belirtir.[90]

2.1.8. YER DEĞİŞİMİ (METATHESİS)

Konuşma dilinin bir özelliği olan *yer değişimi*, konuşma sırasında bir sözcükte bulunan iki ünsüzün birbiriyle yer değiştirmesidir. Sözcük içinde yer değiştiren sesler ml > lm, br > rb, ry > yr, vy > yv, lv > vl, vr > rv, ln > nl, lr > rl'dir. Bu ses olayı söyleyişi kolaylaştırmak amacıyla oluşmaktadır.

Yer değişimi olayı yazı dilinde Aznavur > Anzavur, poryaz > poyraz, horyat > hoyrat... gibi bazı yabancı sözcüklerde görülmektedir.

Yer değişimi, yakın yer değişimi ve uzak yer değişimi olmak üzere iki bölümde incelenebilir:

---

[88] Korkmaz, a.g.e.
[89] Sağır, a.g.m., s. 2508.
[90] Deny, a.g.e., s.69.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

2.1.8.0. Yakın Yer Değişimi

Bir sözcük içinde yan yana bulunan sesler arasında oluşan yer değişimidir. Buna yakın göçüşme[91], bitişik aktarım[92] da denir.

Örnekler:

ağrımak > /ağırmak/
akşam > /aşkam/
avrat > /arvat/
bayram > /baryam/
çıplak > /cılbak/
çömlek > /çömlek/
derviş > /devriş/
derya > /deyra/
Edrine > /Edirne/
ekşi > /eşki/
gömlek > /gölmek/
güvercin > /güvencir/
havyar > /hayvar/
İbrahim > /İrbahım/
ileri > /ireli/
imrenmek > /irmenmek/
İzmir > /imzir/
karyola > /kayrola/
kavra- > /karva-/
kibrit > /kirpit/
kimsene > /kimesne/
kirpik > /kiprik/
köprü > /körpü/
memleket > /melmeket/
Meryem > /Meyrem/
ogrulamak > /ogurlamak/
öğren- > /örgen-/
öğret- > /örget-/
öksür- > /öskür-/
perhiz > /pehriz/
selvi > /sevli/
sofra > /sorfa/
sonra > /sorna/
şalvar > /şavlar/
tecrübe > /tercübe/
tepsi > /tespi/
tomurcuk > /tomrucuk/
toprak > /torpak/
torba > /tobra/
tütsü > /tüstü/
uğraşmak > /urgaşmak/
yalnız > /yanlız/
yalvar- > /yavlar-/
yanlış > /yalnış/
yaprak > /yarpak/
yirmi beş > /yirimbeş/

[91] Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.342; Korkmaz, a.g.e.
[92] Koç, a.g.e., s.199-200.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

yumurcak > /yumrucak/
yüksek > /yüskek/
derviş > /devriş/
yular > /yural/
zerdali > /zelderi/

2.8.0.1. Uzak Yer Değişimi

Bir sözcük içinde aralarında başka sesler bulunan sesler arasında oluşan yer değişimidir. Uzak göçüşme[93], ırak aktarım[94] ve ayrıca uzaktan geçişme, uzaktan metatez, uzaktan göçme denir.[95]

Örnekler:

bağırsak > /bağarsık/
ileri > /ireli/
lanet > /nalet/
reçel > /leçer/
bulgur > /burgul/
kafes > /kasef/
ödünç > öndüç
sarımsak > /samırsak/

Ünlü ile ünsüz sesler arasında da yer değişimi olabilmektedir:

ağrımak > /ağırmak/
göstermek > /görsetmek/
komisyon > /kumsiyon/
ogrulamak > ogurlamak
sarımsak > /sarmısak/
tomurcuk > tomrucak
Edrine > Edirne
kimsene > kimesne
muselmân > Müslüman
ödünç > /öndüç/
sıcak > /ıscak/
yumurcak > /yumrucak/[*]

Yer değişimi için aktarım[96], ses aktarımı[97], metathése[98], metatez[99], yer değiştirme[100], yer değişme[101], göçüşme[102] terimleri de kullanılır. Vecihe

[93] Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.342; Korkmaz, a.g.e.; Hatipoğlu, a.g.e.
[94] Koç, a.g.e., s.200.
[95] Hatipoğlu, a.g.e.
[*] Deny, a.g.e., s.66-67.
[96] Üçok, a.g.e., s.199.
[97] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.63; Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.52; Güler ve Hengirmen, a.g.e., s.45-46; Bozkurt, **Türkçemizin ABC si, Türkçe**, s.23.
[98] Ahmet Caferoğlu,, "Anadolu Ağızlarındaki Metathese Gelişmesi", **TDAY-B 1955**, Ankara: TDK Yay., 1988, s.1.
[99] Deny, a.g.e., s.66-67.
[100] Ergin, a.g.e., s.52; Karaağaç, a.g.e., s.37; Eker, a.g.e., s.241-242.
[101] Demircan, **Türkçenin Ses Dizimi**, s.95.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Hatipoğlu'nun hazırlamış olduğu sözlükte bu olayın göçme, aktarma şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. [103]

Banguoğlu, 'göçüşme' terimini kullanarak bu olay için "Değişiklik en çok açıklığı daha yüksek olan sesin kelime başına, daha az olanın kelime sonuna doğru geçmesi şeklinde olur." der.[104]

Efrasiyap Gemalmaz bu ses olayı için "Karşılaşma durumunda, özellikle, açıklıkça büyük olan ses, açıklıkça küçük olan sesten önce gelme eğilimi gösterir." demektedir.[105]

Necip Üçok yer değişimini 'aktarım' diye adlandırır ve aktarımı şöyle tarif eder: "Fonetik gelişme hâdiselerinden üçüncüsünü teşkil eden aktarım, aslında sonra gelecek bir oynaklanmanın daha önce telaffuz edilmesinden ibarettir. Aktarımın temel sebebi, hece veya kelimelere daha rahat bir şekil vermek yahut telâffuzu kolaylaştırmak endişesidir." Aktarımı da bitişik aktarım ve ırak aktarım diye iki bölümde inceler, bitişik aktarımı da konson ile konsonun yer değiştirmesi ve konson ile vokalin yer değiştirmesi olarak ikiye ayırır. [106]

Doğan Aksan, 'ses aktarımı' demektedir. "(...) genel olarak ilk seslemdeki kapanma daralma ünsüzlerini sonraki heceye aktarma Türkler için bir kolaylık sağlamaktadır. Biz birçok örnekleri bu eğilime bağlıyoruz." demektedir. Ses aktarımını yakın aktarım ve uzak aktarım olarak incelemektedir. [107]

Ahmet Caferoğlu, yer değişimine 'metathése' der ve metathése'in yazı dilimize hiç yerleşmemiş olduğunu ve daha çok ağızlarda görüldüğünü belirtir.[108]

---

[102] Hatipoğlu, a.g.e.; Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.72; Korkmaz, a.g.e.; Vardar,a.g.e.; Koç, a.g.e., s.620; Demircan, **Türkçenin Ses Dizimi**, s.95; Eker, a.g.e., s.241-242; Koç, a.g.e., s.620; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.341-342; Memova-Süleymanova, a.g.e., s.119-120; Efrasiyap Gemalmaz, "Türkiye Türkçesi'nde Ses Olayları" **AÜTAED**, S.13, Erzurum 1999, s.1-25.
[103] Hatipoğlu, a.g.e.
[104] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.72.
[105] Gemalmaz, a.g.m., s.17.
[106] Üçok, a.g.e., s.199.
[107] Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.52.
[108] Caferoğlu, "Anadolu Ağızlarındaki Metathese Gelişmesi", s.1.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Zeynep Korkmaz, ‘yakın göçüşme’ ve ‘uzak göçüşme’ (incontiguous metathesis) olarak ikiye ayırdığı göçüşmenin nedenini şöyle ifade etmektedir: “Ünsüzlerin birbiri ile karşılaşmasından doğan telâffuz zorluklarını giderme amacına dayanan bu olay, daha çok r ve l akıcı ünsüzlerinin bulunduğu kelimelerde görülür.”[109]

Mustafa Özkan ‘göçüşme’ başlığı altında incelediği ses olayının dipnotunda bu konuda Önder Çağıran’ın Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ünsüz göçüşmelerinin kuruluş sistemini belirlemeye yönelik bir araştırma yaptığını belirtir. “Araştırmacı çalışmasında j sesi hariç 20 ünsüzün göçüşme sırasında hangi kurallara göre sıralandığını belirleyerek bir sistem dizisi ortaya çıkarmıştır. Bu ünsüz dizisi şu şekildedir:

y, v, l, r, ğ, n, m, ş, f, z, s, h, d, b, g, ç, c, p, t, k.

Bu diziye göre, önde bulunan ses, göçüşmeli kelimedeki ünsüz çiftinin de ilk sesidir.

Meselâ yaprak ~ yarpak göçüşmesinde –pr- ünsüz çifti –rp- olmakta ve ünsüz dizisine bakıldığında “r” sesi’nin “p” sesinden önce geldiği görülmektedir.”[110]

Önder Çağıran ünsüz göçüşmesini inceleyip sonucu maddeleyerek şöyle ifade eder:

> “1. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ünsüz göçüşmeleri, burada tespit edilen bir ünsüz çiftinden öbür bir ünsüz çiftine geçiş kâideleri istikâmetinde kurulmaktadır. Bu kaideler gösterilen istikâmetlerin tersine işlemez. Meselâ –br- ünsüz çiftinden –rb-‘ye geçiş vardır: kibrit * kirbit gibi. Tersi mümkün değildir.
>
> 2. Bütün göçüşme kaideleri tek bir ünsüz dizisi içinde sıralanmıştır. Dizideki sıralama, göçüşmelerin istikâmetini ta’yin etmektedir. Buna göre, ünsüz dizisi içinde önde bulunan ses, tamamlanmış hâldeki göçüşmenin muayyen ünsüz çiftinin de ilk sesidir. Dizideki ünsüzler, ancak kendisinden sonra gelen ilk sıraya geçerler. Bu sesler, göçüşmeli kelimelerin aslî şekillerinde ise, ikinci sırada bulunurlar. Dizideki sıralama, tersine işlemez. Meselâ: yaprak * yarpak göçüşmesinde, -pr- ünsüz çifti –rp- olur ve ünsüz dizisine

[109] Korkmaz, a.g.e.
[110] Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.341.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

bakıldığında, r sesinin p sesinden önce geldiği görülür. Buradaki bütün örnekler, ünsüz dizisine uygundur. Eğer, diziye uymayan misâller çıkarsa, orada başka fonetik hadiseler aranmalıdır.

3. Ünsüz dizisi, göçüşmelerin öğretilmesindeki meseleleri de çözmektedir. Türkçe'yi yeni öğrenmeye başlayan bir yabancı, memleket * melmeket kelime çiftinden hangisinin göçüşmeli şekil olduğunu diziye bakarak tespit edecektir. Buna göre, bu örnekteki –ml- çiftinden –l- sesinin dizide önce geldiği görülecek ve "melmeket" kelimesinin göçüşmeli şekli; "memleket" kelimesinin ise aslî şekil olduğu anlaşılacaktır.

4. Ünsüz dizisi, göçüşmeli kelimelerin aslî şeklini de göstermektedir.. buna göre; Türkiye Türkçesi'nde standart olarak kullanılan kelimelerden hangilerinin göçüşme yönünden aslî şekli hangilerinin ikinci şekli temsil ettiği ortaya çıkmaktadır. Meselâ: ünsüz dizisine bakıldığında, kirpik * kiprik çiftinden standart olarak kullanılmayan "kirpik" şeklinin aslî olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka örnekte de bunun gibi, kullanılanın aksine ilk şekil "kipri" değil, "kirpi" dir.

5. Ünsüz dizisinde, söylenişi güç seslerden telâffuzu kolay seslere doğru tabiî bir geçiş görülmektedir. Dizide, ötümlü, sürekli ve akıcı olan y, v, l, r, ğ sesleri ilk sırada gelmektedir. Bunlar, ağız açıklığı derecesi en yüksek ünsüzlerdir. Aynı zamanda, ünlülere en yakın sesler de, bu gruptaki y, v, ğ harfleridir. Sonrasında açıklık derecesi daha düşük olan geniz sesleri n ve m sıralanmaktadır. Üçünce grupta sızıcı ş, f, z, s, h sesleri, son olarak da ağız açıklığı derecesi en düşük olan patlayıcı d, b, g, ç, c, p, t, k sesleri tabiî bir şekilde dizilmiştir. Kendisiyle alâkadar göçüşme örneği bulunmadığından, j sesi dizide gösterilmiyor. Bu ses, üçüncü gruptaki sızıcılar arasında bir yere sâhip olmalıdır."[111]

2.2. ÜNLÜLERİN ÜNSÜZLERE ETKİSİ

2.2.0. DUDAKSILLAŞMA

Yuvarlak ünlülerin (dudak ünlülerinin) (/o/, /ö/, /u/, /ü/) etkisiyle /g/ sesinin /v/ sesine, /ñ/ sesinin ise /m/ sesine dönüşmesine ***dudaksıllaşma*** denir.[112]

/g/ > /v/ Değişmesi Örnekleri:

döğ- > döv-	düge > düve
gögercin > güvercin	göğez > güvez

[111] Önder Çağıran, "Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Ünsüz Göçüşmelerinin Kuruluş Sistemi", **Üçüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996**, Ankara: TDK, 1999, s. 265.
[112] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s.101-103.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

gügenmek > güvenmek	koğ- > kov-
koğan > kovan	koğuk > kovuk
koğuş > kovuş	kılaguz > kılavuz
ög- > öv-	öğün- > övün-
soğuk > /sovuk/	soğan > /sovan/
sög- > söv-	taguk > tavuk
ügeyik > üveyik	yaguklu > yavuklu

/ñ/ > /m/ Değişmesi Örnekleri:

doñuz > domuz	göñlek > gömlek
koñşu > komşu	koñural > kumral
oñurga > omurga	soñak > sumak
Toñrul > Dumrul	

2.2.1. ÖTÜMLÜLEŞME (SONORİZATİON)

Türkçe sözcüklerde bir seslemin sonsesi /ç/, /k/, /p/, /t/ ötümsüz ünsüzlerinden biriyse bu sesleme eklenen bir ekin önsesi ünlü bir sesse iki ünlü arasında kalan ve seslemin sonsesi olan ötümsüz ünsüzler /ç/, /k/, /p/, /t/, sırasıyla /c/, /ğ/, /b/, /d/ ötümlü ünsüzlere dönüşür. Bu değişime ***ötümlüleşme***[113] denir. Ötümlüleşme uzun ünlü bulunan tek heceli sözcüklerde oluşur. Çok heceli sözcüklerin sonunda ötümlüleşme olması bir kuraldır.

Ötümlüleşme için ayrıca, yumuşama[114], tonlulaşma[115], ünlüleşme[116], titreşimlileşme[117], sedalılaşma[118], süreksiz sert ünsüzlerin yumuşaması[119], sert ünsüzlerin yumuşaması[120], ünsüz değişimi[121] terimleri de kullanılır.

---

[113] Çotuksöken, a.g.e., s.102; Erdoğan Boz, "Türkçe Asıllı Kelimelerde Son Ses Ç, K, P, T Ünsüzlerinin Ötümlüleşme veya Ötümsüz Kalma Sorunu", **TD**, S.605, (Mayıs 2002), s.447-455. Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.31-35; Demircan, **Türkçenin Ses Dizimi**, s.77; Eker, a.g.e., s.245-247.

[114] Vardar,a.g.e.; Hatipoğlu, a.g.e.; Tansu, a.g.e., s.64.

[115] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.128; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.352-354; Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.151-155; Deny, a.g.e., s.60. Korkmaz, a.g.e.; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.352-357.

[116] Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, s.93-96.

[117] Vardar, a.g.e.

[118] Ergin, a.g.e., s.63-64; Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.352-357.

[119] Ediskun, a.g.e., s.81.

[120] Hengirmen, a.g.e., s.83; Keskin, a.g.e., s.10-11.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Ünlüler arasında, ötümsüz bir sesin bulunuşu söyleyişte güçlük doğurmakta, bu ünsüzün ötümlüleştirilmesiyle güçlük giderilmektedir.[122] Uzun ünlünün bulunmadığı tek heceli sözcüklerde, ötümlüleşmenin olması durumunda anlam karışıklığına yol açabilecek sözcüklerde ve söyleyiş zorluğu oluşacak sözcüklerde ötümlüleşme olmaz.

Ötümlüleşme olayında ünlülerin ünsüzler üzerindeki etkisi büyüktür. Tek seslemli sözcüklerde görülen ötümlüleşmede aslında uzun olan ünlüler nedeniyle ötümsüz ünsüzler ötümlüleşmektedir. Talat Tekin ötümlüleşme hakkında şu bilgileri verir:

> "Uzun bir ünlünün boğumlanma süresi kısa yani normal uzunluktaki bir ünlününkinin aşağı-yukarı iki katıdır. İşte, süre bakımından kendisinden sonra gelen ötümsüz patlayıcıya üstün ve hakim durumda olan uzun ünlü kendindeki süreklilik niteliğini ünsüze de geçirir. Başka deyişle, ünsüz ötümlüleşmesi aslında bir ünlü-ünsüz benzeşmesinden başka bir şey değildir."[123]

Örnekler:

a**ç** + ık- > a**c**ık-	di**p** + i > di**b**i
gi**t** + er- > gi**d**er-	gö**k** +ü > gö**ğ**ü
ka**p** +ı > ka**b**ı	ta**t** + ı > ta**d**ı
u**ç** + u > u**c**u	yu**t** + um > yu**d**um

Ötümlüleşme olayının görünmediği tek seslemli sözcüklerde uzun ünlü yoktur. Örneğin, a**ç**- > a**ç**ık, e**t** > e**t**i, sa**p** > sa**p**ı, u**ç**- > u**ç**ar, kö**k** > kö**k**ü, ba**t**- > ba**t**ı, tu**t**- > tu**t**am.... gibi.

Türkçe sözcüklerin sonunda /b/, /c/, /d/, /g/ sesleri bulunmadığından Arapçadan veya Farsçadan alınan kelimelerin sonsesleri olan /b/, /c/, /d/, /g/ ötümlü ünsüzleri sırasıyla ötümsüz ünsüzler olan /p/, /ç/, /t/, /k/ ünsüzlerine dönüşmüştür. Sonsesleri ötümsüz ünsüzlere dönüşen bu sözcükler ünlü ile başlayan bir ek

---

[121] Koç, a.g.e., s.609-612.
[122] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.31.
[123] Talat Tekin, **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, Ankara: Simurg Yayınları, 1995, s.128-129.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

aldıklarında ötümlüleşme olmakta, ötümsüz ünsüzler ötümlü karşılıklarına dönüşerek eski hallerini almaktadır.

Örnekler:

Ar. derd > dert > derdi
Ar. felc > felç > felcin
Ar. iktisad > iktisat > iktisada
Ar. kitab > kitap > kitabı
Ar. nakd > nakit > nakde
Far. reng > renk > rengin
Far. tac > taç > tacı

Çok az sayıda sözcükte, ab, hac, had gibi, ötümlü ünsüzler korunmuştur.

Fransızca ve İngilizce asıllı sözcüklerde de /b/, /d/ ünsüzlerinde aynı durum söz konusudur.

Örnekler:

Fr. suéde > süet > süedi
Fr. bande > bant > bandın
Fr. acide > asit > asidi
Fr. étude > etüt > etüdü
Fr. méthode > metot> metodu
Fr.électrode> elektrot > elektrodu

Çok az sayıdaki sözcük, bu kuralın dışındadır:

Fr. tube > tüp ancak tüp-ü
Fr. cube > küp > ancak küp-ü

Son sesi /g/ olan İngilizce ve Fransızca asıllı sözcüklerde /g/ sesi korunur.

Örnekler:

Fr. démagogue > demagog
Fr. philologue > filolog
İng. league > lig
Fr. psychologue> psikolog

Son sesi ötümsüz olarak dilimize yerleşen sözcüklerde ötümlüleşme olmaması bir kuraldır.

Örnekler:

Ar. emlak > emlak > emlake
İng. shoot > şut > şutu

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Fr. crepe > krep > krepe Ar. hukuk > hukuk > hukukun

Dilimize yerleşerek çok kullanılan ve sonsesi ötümsüz olan bazı sözcükler en az çaba yasasının etkisiyle Türkçeleşerek ötümlüleşebilir.

Örnekler:

İng. winch > vinç > vinc-e Fr. électrique > elektrik > elektriğ-e
Fr. grippe > grip > grib-e Fr. groupe > grup > grub-un
Fr. physique > fizik > fiziği Ar. şeri:t > şerit > şerid-i

Yabancı dillerden gelerek Türkçeye yerleşen sözcüklerde bulunan ötümsüz ünsüz iki ünlü arasında ötümlüleşir.

Örnekler:

pitta > pide kati:fa > kadife
Anatolê > Anadolu

Birleşik sözcüklerde konuşma sırasında kolay söyleyişi sağlamak amacıyla yapılan ulama sonucu ulanan ünlü sesin etkisiyle ilk sözcüğün sonsesi olan ötümsüz ünsüz ötümlüleşir.

Örnekler:

ant içmek > /andiçmek/ ayırt etmek > /ayırdetmek/
dert etmek > /derdetmek/ harp etmek > /harbetmek/
harp okulu > /harbokulu/ öç almak > /öcalmak/
tat almak > /tadalmak/ yurt içi > /yurdiçi/

Birleşik isimlerde de tonlulaşma olmaktadır. Örneğin, Seyidoğlu, Hatiboğlu... gibi.

Erdoğan Boz, kural dışı görülen tek hecelilerdeki ötümlüleşmeler için belirli bir ölçütün olmadığı sonucunu çıkarır. “Bu tip kelimeler için elimizde bir ölçüt olmadığı ve bunların ancak söyleniş yoluyla öğrenilebileceği belirtilmektedir.” der.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Türkçe sözlükte geçen ve tek heceli olup kural dışı kalan 21 örneğin ötümlüleşme sebeplerini şöyle sıralar:

> "a. Aslî uzun ünlülü olmak sebebiyle ötümlüleşenler : öç, uç, art, but, çok, dip, gök, güç, kap, borç, genç, kurt, tunç, yurt.
>
> b. Yine aslî olarak son seste ötümlü oldukları hâlde sonradan ötümsüzleşen ancak bir ünlü ile karşılaştıklarında bu vasıfları tekrar ortaya çıkanlar: burç, denk, dik.
>
> c. Burada, kelime sonu itibarıyla rt ve rç ünsüz gruplarını barındıran örnekler için Talât Tekin'in tespitleri ikinci bir delil olarak görülebilir.
>
> ç. hınç, konç ve tat kelimeleri için ötümlüleşmiş bir başka kelimeden örnekseme.
>
> Ancak aslî uzun ünlülü olduğu hâlde ötümsüz kalan örnekler (ak, üç, kak, geç, süt, yok) dikkat çekicidir." [124]

Erdoğan Boz, isimlerde, tek heceli kelime sonu ç, k, p ve t ünsüzü barındıranların genellikle ötümsüz kaldığını, ötümlüleşmenin de çoğu kez kelimelerin asıllarındaki uzun ünlülere; çok hecelilerde ise, söz konusu ünsüzlerin genelde ötümlüleştiği, ötümlüleşmenin unutulmuş köklere, kullanım sıklığına ve üzerine ek almayan özellikle yansıma kelimelere bağlı olduğunu söyler. Fiillerde ise durumun daha açık olduğunu, hem tek hem de çok heceli kelime sonu ç, k, p ve t ünsüzü barındıran fiillerin genellikle ötümsüz kaldığını ve az sayıda örnek için ötümlüleşme sebebinin benzeşme ve aslî uzun ünlülük olduğunu belirtir.[125]

Sözcük kökünde Anadolu ağızlarında sedalılaşma örnekleri görülmektedir: mektep > /mettep/ > /metdep/ > /meddep/, nokta > /nokda/ > /noġda/ gibi.

Hayati Develi ötümsüz ünsüzden sonraki ünsüzün ötümlüleşmesine 'yansızlaşma' der ve bu durumun, sadece Anadolu ağızlarına ve konuşma diline has olmadığını, Evliya Çelebi Seyahatnamesi (asdar, yekda, isdekli vs.) gibi Osmanlıca metinlerle Molino sözlüğü gibi 17. yüzyıl İstanbul konuşma dilinin Lâtin harfleriyle tespit edildiği metinlerde de (esker ~ esger, bohden "bühtan", esgi, iskele ~ isgele,

[124] Boz, a.g.m., s.449-451.
[125] Boz, a.g.m., s.454-455.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

işkembe ~ işgembe, mehder, peşkeş ~ peşgeş, tahde ~ takda) yansızlaşma örneklerinin görüldüğünü belirtir.[126]

Ötümlüleşme olayı Eski Türkçeden beri görülür. Örneğin, apa > aba (abla), çatır > çadır, yéti > yedi, katun > kadın, açıg > acı, uçuz > ucuz, sıkamak > sığamak gibi.[127]

/ç/ > /c/ değişmesi örnekleri:

acı < açığ	acık- < açık-
boncuk < monçuk	bucak < buçgak
ece < eçe	gece < geçe
gecik- < keç-i-k-	giciş- < kiçiş-
inci < yinçü	kucak < kuçak
nice < neçe	ocak < oçak
sancı < sançı	ucuz < uçuz

İki ünlü arasında tonlulaşmayan sözcüklerde vardır. Örneğin, açık, bıçak, buçuk, çiçek, geçit, için < uçun, keçe, keçi, koçak, küçük, saçı, Selçuk, sıçan, uçuk…gibi.

/t/ > /d/ değişmesi örnekleri:

ada < ata	Adana < Atana
budak < butak	dudak < tutak
İdil < Etil, İtil	kadın < katun
kuduz < kutuz	kurt > kurdu
nadas < natas	oda < otag
odun < otung	yedi < yeti

Tek heceli sözcüklerin sonsesi olan /d/ sesinden önce uzun ünlü bulunmaktadır. Bunlar: ad, od, öd, yad sözcükleridir.

[126] Develi, a.g.m., s.300.
[127] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.90.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

İki ünlü arasında oldukları halde tonlulaşmayan örnekler de vardır. Bunlarda uzun ünlü yoktur.

Batak, çatal, katır, batı, getir-[128]

/p/ > /b/ değişmesi örnekleri:

aba < apa “abla”

Tonlulaşmayan örnekler daha çoktur:

çapul	çapak	kapan	topal
çipil	çaput	köpek	tepe
kapak	ipek	tepinmek	yapış-

2.2.1.0. İsimlerde Ötümlüleşme

/ç/ > /c/ değişimi örnekleri:

/ç/ sesi uzun vokalli tek heceli isimlerde ve çok heceli isimlerde ötümlüleşir.[129]

ağaç > ağacı	amaç > amacı
araç > aracı	ardıç > ardıcı
ataç > atacı	çekiç > çekici
geç > gecik-	güç > gücü
hörgüç > hörgücü	kerpiç > kerpici
kılıç > kılıcı	kulaç > kulacı
öç > öcü	sevinç > sevincim
taç > tacı	tıkaç > tıkacı
uç > ucu	yamaç > yamacı

Sonu nç, rç çift ünsüzleriyle biten uzun ünlülü tek heceli isim sonlarında /ç/ > /c/ ötümlüleşmesi vardır.[130]

[128] Özkan, **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, s.252-254.
[129] Aylin Koç, **Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Sedalılaşma**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Emine Gürsoy – Naskali, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Ens., İstanbul 2005), s.432-434.
[130] Aylin Koç, a.g.t., s.433.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

borç > borcu
genç > genci
tunç > tuncu

/k/ > /ğ/ değişimi örnekleri:

Sonsesi /k/ olan çok heceli isimler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında /k/ > /ğ/ ötümlüleşmesi olur.

asalak > asalağa
ayak > ayağa
balık > balığı
başak > başağın
bıçak > bıçağı
çaylak > çaylağı
dalak > dalağı
damak > damağı
dilek > dileğim
direk > direği
eşek > eşeği
etek > eteği
göbek > göbeği
kaşık > kaşığı
iyilik > iyiliğin
oğlak > oğlağı
ördek > ördeği
soğuk > soğuğu
tavuk > tavuğu
tüfek > tüfeği
uzak > uzağı
yürek > yüreğin

/k/ ve /ķ/ seslerinde süreklileşme de olur. İki ünlü arasında kalan bu sesler önce ötümlüleşir /g/ ve /ġ/ seslerine dönüşür sonra da /ğ/ sesine döner. Örneğin, bilek > bilegi > bileği, ayak > ayaġa > ayağa gibi.[131]

Türkçe kökenli sözcüklerin sonunda bulunan öndamak ve artdamak /k/ sesi ünlü ile başlayan bir ek aldığında /ğ/ sesine dönüşür ama bu ses yazıda gösterilmesine rağmen sokağı > /sokaı/, çiçeği > /çiçei/ örneklerinde görüldüğü gibi söylenişte işitilmez.[132]

Uzun ünlüye sahip tek heceli sözcüklerde de bu değişim görünür:

çok > çoğu
gök > göğü, göğermek

[131] Ergin, a.g.e., s.63-64.
[132] Eker, a.g.e., s.248.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ak > ağar- yok > vara yoğa, yoğu[133]

/k/ > /g/ değişimi örnekleri:

/k/ ünsüzü /n/ ünsüzüyle bir ünlü arasında kalırsa /g/ sesine dönüşür. [134] Bu sözcüklerin asıllarının sonsesi /g/ sesidir. Sözcük ünlü ile başlayan bir ek aldığında tekrar /g/ sesi olur.[135]

cenk > cengi cönk > cöngü
denk > dengi mihenk > mihengi
renk > rengi

/g/ sesi iki ünlü arasında 'gaga' ve 'bugün' gibi Türkçe sözcüklerde ve 'sigara', 'sigorta', 'megafon', 'propaganda', 'hegemonya', 'Ege' gibi yabancı sözcüklerde korunur. Bu sözcükler dışında /g/ iki ünlü arasında yerini /ğ/'ye bırakır.[136]

Sonsesi /ġ/ olan yabancı sözcüklerde ise /ğ/ sesine döner. Örneğin, ferağ, meblağ, büluğ, mesağ, dimağ, diriğ gibi.[137]

Sonu, lk, rk çift konsonantlarıyla biten tek heceli isim sonlarında /k/ > /g/ > /ğ/ ötümlüleşmesi yoktur:

görk - görkem ilk - ilkin kırk – kırkıncı[138]

İmek fiilinin sıfat-fiil ve zarf-fiili sayılan –ki ve –ken ekleri ünlü uyumundan kaçtıkları gibi iki ünlü arasında ötümlüleşmekten de kaçarlar.[139]

şimdi-ki sonra-ki evde-ki
hasta-yken evde-yken

[133] yok > yokum ve akı (beyazı) sözcüklerinde de ötümlüleşme olmuyor. 'yok > yokum'da vurgu, 'akı (beyazı)' sözcüğünde ise anlam ayırıcılık nedeniyle gerçekleşmemiş görünüyor.
[134] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.128.
[135] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.101.
[136] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.89.
[137] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.101.
[138] Aylin Koç, a.g.t. , s.435-436.
[139] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.156.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

/p/ > /b/ değişimi örnekleri:

dolap > dolabı	dip > dibi
etap > etabı	hitap > hitabı
kap > kabı	kayıp > kaybı
mihrap > mihrabı	sevap > sevabı

/p/ sesinin ötümlüleşmesi tek heceli isimlerde ünlü uzunluğuna bağlıdır.[140]

/t/ > /d/ değişimi örnekleri:

ant > andım	art > ardında
but > budunu	dert > derdi
dört > dördü	yurt > yurdu

Çok heceli isim sonlarında /t/ > /d/ sedalılaşması vardır:

ağıt > ağıdı	bağıt > bağıdı
çivit > çividi	kanat > kanadı
öğüt > öğüdü	söğüt > söğüdü
umut > umudum	yiğit > yiğidi[141]

Sonu /lt/, /rt/, /st/ ünsüz çiftiyle biten kısa ünlülü ve tek heceli sözcüklerde /t/ > /d/ ötümlüleşmesi yoktur:

alt – altında	sırt – sırtı	üst – üstün

Bazı sözcüklerin sonunda bulunan /t/ sesi fiilden isim yapma eki yapma eki olan –t, - (I)t / -(U)t ekidir. /t/ > /d/ değişimi bu ekte görülmemektedir:

anıt > anıtı	ayrıt > ayrıtı	bulut > bulutu
kesit > kesiti	konut > konutuna	kurut > kurutu
ölçüt > ölçütü	özet > özeti	yapıt > yapıtının[142]

[140] Aylin Koç, a.g.t., s.438-439.
[141] Aylin Koç, a.g.t., s.443.
[142] Aylin Koç, a.g.t., s.443.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

-IntI ekinde bulunan /t/ sesi değişmez kalıntı, alıntı, kazıntı, soyuntu, kuruntu... gibi.

Ötümlüleşmede ünlülerin etkisi eklemede de kendini gösterir. Sonu ünlüyle biten bir sözcük ünsüzle başlayan bir ek alırken ekin ötümlü ünsüzle başlayan şeklini alır.

sonses ünlü: ked**i**+**d**en (ötümlü ünsüzle başlayan ek)
sonses ünlü: hav**a**+**d**a (ötümlü ünsüzle başlayan ek)

2.2.1.1. Fiillerde Ötümlüleşme

Sonsesi /ç/, /k/, /p/, /t/ olan ve içinde uzun ünlü bulunmayan tek heceli fiil köklerinde ötümlüleşme olmaz. Çok heceli fiillerde /t/ > /d/ değişimi yoktur. koç- > kucak ötümlüleşmesine rastlanmıştır.[143] /t/ ünsüzünün ötümlüleştiği örnekler vardır: yut- > yudum gibi isimleşmiş sözcüklerde ve dit- > did-er, et- > ed-er, git- > gid-er gibi fiil çekimlerinde görülür. [144]

2.2.2. ÜNLÜLEŞME (VOCALİSATİON)

Yalın veya eklerle genişletilmiş kelimelerde iki ünlü arasında bulunan damak ünsüzleri ile, yarı ünlü niteliğindeki ünsüzlerin yavaş yavaş eriyip kaybolarak ünlü niteliği almasına *ünlüleşme*[145] denir. Ünlülerin ünsüzler üzerindeki etkisinden kaynaklanan bir ses olayıdır. Daha çok Anadolu ağızlarında görülür.

bakalım > /bālım/

deyin > /diyin/ > /dín/

geldiğini > /geldiyini/ > /geldini/

ne kadar? > /nādar?/

pek + iyi > /peki/

yazıhane > /yazāne/

değil > /deyil/ > /diyil/ > /diil/

evimiz > /ēmiz/

ne bileyim > /ne bilim/ > /nebim/

ne vakit? > /nāḫıt?/

varıncaya kadar > /varıncādar/

[143] Aylin Koç, a.g.t., s.433.
[144] Aylin Koç, a.g.t., s.444.
[145] Hatipoğlu, a.g.e.; Vardar, a.g.e.; Korkmaz, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Bu olay için ayrıca vokallenme, vokalleşme terimleri de kullanılmıştır.[146]

2.3. ÜNSÜZ DÜŞMESİ

Zeynep Korkmaz, ünsüz düşmesini "Kelime içinde (bir ünsüzden önce), kelime sonunda veya kaynaşma olayı ile iç seste r, n, l, f gibi akıcı ve sızıcı ünsüzler ile y, g, ğ, k, h gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin kaybolması olayı" olarak tanımlar.[147]

Ünsüz düşmesi içseste ve sonseste oluşur.

2.3.0. İÇSESTE ÜNSÜZ DÜŞMESİ

Sözcük Kökünde Ünsüz Düşmesi Örnekleri:

/y/ > Ø :

şöyle > /şö:le/	öyle > /ö:le/
böyle > /bö:le/	haydi > /hadi/

/h/ > Ø:

Ahmet > /a:met/	daha > /da:/
kabahat > /kaba:t/	kahve > /ka:ve/
Mahmut > /Ma:mut/	Mehmet> /Me:met/
merhaba > /meraba/	sıhhatler olsun > /sa:tler osun/

/h/ sesi düştüğünde kendinden önceki ve sonraki ünlüleri uzattığı görülür.

/n/ > Ø: Far. tofeng > tüfeng > tüfek Far. fişeng > fişek

Eklemede Ünsüz Düşmesi Örnekleri:

Ünsüz düşmesi genellikle yapım ekleri ve çekim eklerinin sözcüklerle birleşmesi sırasında görülür.[148]

---

[146] Hatipoğlu, a.g.e.
[147] Korkmaz, a.g.e.
[148] Hengirmen, a.g.e., s.81.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

/k/ sesinin düşmesi:

Türkçede sonsesi /k/ olan bir sözcüğe /k/ sesi ile biten bir ek getirildiğinde /k/ sesinin tekrarından kaçınılarak kolay söyleyişi sağlama eğiliminin etkisiyle sözcüğün sonsesi olan /k/ düşer. /k/ sesinin düşmesi yazı diline yerleşmiştir.

ayak+cık > ayacık
küçük+cük > küçücük
sıcak+cık > sıcacık
yumuşak+cık > yumuşacık
bebek+cik > bebecik
minik+cik > minicik
ufak+cık > ufacık

/t/ sesinin düşmesi:

rastlamak > /raslamak/
üstsüz > /üssüz/
rastlantı > /raslantı/

-yor ekindeki /r/ sesinin düşmesi:

/r/ sesi titrek bir ses olması ve söylenişinde güçlük çekilmesi nedeniyle düşürülür veya zayıf söylenir.[149]

biliyordu > /biliyodu/
bilmiyor > /bilmiyo/
diyor > /diyo/
geliyor > /geliyo/
geliyorsun > /geliyosun/
görüyor musun > /görüyo musun/
gülüyor > /gülüyo/
yiyor > /yiyo/
biliyorsun > /biliyosun/
çalışıyor > /çalışıyo/
esiyor > /esiyo/
geliyor mu > /geliyo mu/
geliyorsunuz > /geliyosunuz/
gözüküyor > /gözüküyo/
veriyor > /veriyo/

Düşen diğer ünsüzler ise /h/, /r/, /t/ ve /y/ sesleridir. Bunlar da konuşma dilinde görülmektedir.

Konuşmada çekim sırasında sonses olan /l/ sesi de düşer.

[149] Ergin, a.g.e., s.69.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

alsın > /a:sın/ kalsın > /ka:sın/

nasılsınız > /nasısınız/ olsun > /o:sun/

/y/ ve /i/ seslerinin bir arada bulunduğu bir sözcüğün sesletimde /y/ sesi düşerek /i/ sesinin uzamasına neden olur:

diyeceksin > /di:ceksin/ bilmeliysem > /bilmeli:sem/

giyeceksin > /gi:ceksin/ sevmeliysek > /sevmeli:sek/

söyledim > /sö:ledim/

-mIş ekinin bulunduğu sözcüklerde ikinci ve üçüncü şahısların fiil çekiminin yapıldığı sırada ekteki –s sesi düşer:

anlamışsın > /anlamışın/ bilmişsin > /bilmişin/

görmüşsün > /görmüşün/ istemişsin > /istemişin/

kalmışsın > /kalmışın/ yazmışsınız > /yazmışınız/

-AcAk biçimbirimin çekimi sırasında ünlüyle başlayan ek aldığında sondaki /k/ sesi yumuşayarak /ğ/ye dönüşür ve bu /ğ/ sesi de ekin ünlüsüyle birlikte söyleyişte düşer. Daha ileri seviyede –AcAk ekinin önsesi olan daralan ünlünün düştüğü görülür.

anlatacağım > /anlatıcam/ > /anlatçam/

gideceğim > /gidicem/ > /gitçem/

gideceğiz > /gidicez/ > /gitçez/

ne yapacağım > /n’apıcam/ > /napçam/

edeceğim > /edicem/ > /etçem/

geleceğim > /gelicem/ > /gelcem/

yapacağız > /yapıcaz/ > /yapçaz/

Birleştirmede Ünsüz Düşmesi Örnekleri:

/h/ sesi zayıf bir ses olduğu için içseste düşebilmektedir. Yazı dilinde de yeni şekilleriyle kullanılmaktadır.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

hastahane > hastane
dershane > dersane
postahane > postane
pastahane > pastane
yatakhane > /yataka:ne/
yetimhane > /yetima:ne/

/t/ sesinin düşmesi:

astbaşkan > /asbaşkan/
asttasım > astasım
astyön > asyön
çiftayaklılar > /çifayaklılar/
çiftdesimetre > /çifdesimetre/
çiftdişliler > /çifdişliler/
çiftkanatlılar > /çifkanatlılar/
çiftsayı > /çifsayı/
çiftteker > /çifteker/
rastgele > /rasgele/
üstalize > /üsalize/
üstbitken > /üsbitken/
üstçavuş > /üsçavuş/
üstçene > /üsçene/
üstderi > /üsderi/
üstgeçit > /üsgeçit/
üstteğmen > üsteğmen
üstyapı > /üsyapı/

2.3.1. SONSESTE ÜNSÜZ DÜŞMESİ

Vecihe Hatipoğlu sonseste ünsüz düşmesine "uyuşmazlık" der. [150]

Sözcük Kökünde

abdest > /aptest/ > /aptes/
artist > /artis/
bir şey > /bi şey/
büst > /büs/
çift > /çif/
dost > /dos/
katarakt > /katarak/
kist > /kis/
neft > /nef/
post > /pos/
serbest > /serbes/
solist > /solis/
sosyolist > /sosyolis/
tost > /tos/
yaylag > yaylak > yayla

İçseste ve sonseste yer alan /ğ/ sesinin söyleyişte söylenmediği görülür. /ğ/ sesi kendisinden önceki ünlünün uzun okunmasına neden olur.

Örnekler:

[150] Hatipoğlu, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ağaç > /a:ç/	ağla- > /a:la-/
bağ > /ba:/	bağır > /ba:r/
çağ > /ça:/	dağ > /da:/
doğru > /do:ru/	fotoğraf > /foto:raf/
iğne > /i:ne/	mağara > /ma:ra/
mağaza > /ma:za/	oğlan > /o:lan/
öğretmen > /ö:retmen/	sağdıç > /sa:dıç/
sağlık > /sa:lık/	tuğla > /tu:la/
yağlı > /ya:lı/	yağmur > /ya:mur/

/y/ sesi iki ünlü arasında kalınca düşerek iki ünlünün uzun ünlü haline gelmesine neden olur: iyi > í, büyük > /bṻk/, Ayyūb > Eyyüp > /Eyip/ > /îp/ gibi.[151]

koy > /ko/ şey et- > /şe:t-/ şey yap > /şa:p/

Günay Karaağaç da, /y/ sesinin Türkçenin tarihi içinde, kelime başındaki yerinin oldukça sağlam göründüğünü, iç ve son ses olarak başka seslerden ve yeni zamanlarda geliştiğini belirtir. Yarı konsonant veya yarı vokal olan /y/ sesinin uzun ömürlü bir ses olamadığını, ayırıcı özelliğini (distinctive function/ feature) yitirdiği durumlarda sık sık düşürülerek diftonglara yol açtığını söyler.[152]

Sonseste bulunan /r/ sesi düşmektedir. Özellikle “bir” sözcüğünde ve “-yor” ekinde görülmektedir.

bir daha > /bi da:/	bir dakika > /bi dakka/
bir anda > / bi anda/	bir baktım > /bi baktım/

2.3.2. ÜNSÜZ TEKLEŞMESİ

Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin asıllarında bulunan ikiz ünsüzden biri Türkçenin yapısına uyarak düşmektedir. Buna ***ünsüz tekleşmesi***[153] denir. Bu olaya tekleşme[154] de denir.

[151] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.106.
[152] Karaağaç, a.g.m., s. 271.
[153] Korkmaz, a.g.e.
[154] Özsoy, a.g.e., s.125-126; Korkmaz, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

İçseste ünsüz tekleşmesi örnekleri:

amma (Ar.)> ama
bedter (Far.)> beter
debbağ > tabak
emgek (ET) > emek
hammal (Ar.)> hamal
hammām (Ar.)> hamam
kassab (Ar.) > kasap
serrac (Ar.) > saraç
semmūr > samur
sümmāk > sumak

Arapça kökenli sözcüklerin asıllarında var olan çift y seslerinden biri Türkçede düşer.

askeriyye > askeriye
edebiyyat > edebiyat
harbiyye > harbiye
insāniyyet > insaniyet
ma:liyye > maliye
mulkiyye > mülkiye
Türkiyye > Türkiye

Sonseste ünsüz tekleşmesi örnekleri:

fenn (Ar) > fen
hakk (Ar) > hak
küll (Ar) > kül
redd (Ar) > ret
tıbb (Ar) > tıp
zamm (Ar) > zam
zann (Ar) > zan

Zeynep Korkmaz, tekleşmeyi "Dilimize Arapça, Farsça gibi yabancı dillerden geçmiş bazı kelimelerin iç seslerindeki çift ünsüzlerin tekleşmesi olayı" ve 'ünsüz tekleşmesi'ni "Yalnız şeddeli Arapça alıntı kelimelerde, kelimelerin iç ses ünsüzlerindeki aslî ikizliğin tekleşme yoluyla kaybolması olayı" olarak tanımlar.[155]

2.4. ÜNSÜZ TÜREMESİ

Bir sözcükte bulunmayan bir ünsüzün çeşitli nedenlerle sonradan ortaya çıkmasına *ünsüz türemesi* denir. Ünsüz türemesi de önseste, içseste ve sonseste oluşmaktadır.

[155] Korkmaz, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

/h/, /v/, /y/ ünsüzlerinin türediği görülür. Genellikle yan yana gelen iki ünlünün arasında ünsüz türemesi olur.

Türkçede ekleme sırasında ünlüyle biten bir sözcük ünlü ile başlayan bir ek aldığında arada bir ünsüz türemesi oluşur. Türeyen bu ünsüze koruma ünsüzü, koruyucu ünsüz, bağlayıcı ünsüz, kaynaştırma ünsüzü, yardımcı ses... gibi adlar verilir. Türkçede /n/, /ş/, /s/ ünsüzleri yardımcı ses olarak kabul edilmemektedir. Ünlüleri birbirine bağlayan –y- ve ünsüzleri birbirine bağlayan –I- (-ı /-i-, -u- / -ü-) Türkçenin yardımcı sesleri olarak kabul edilir. /n/ ve /s/ aslında bugün işlevlerini yitirmiş arkaik biçim birimlerin kalıntısı, /ş/ ise sadece üleştirme ekinde görülen heceleme sonucu ortaya çıkmış bir sestir.[156]

Talat Tekin de Türkçede eklenmede ünlü çatışmasını önlemek ya da iki ünlü arasındaki boşluğu doldurmak için kullanılan tek ünsüzün /y/ olduğunu belirtir.Diğer kaynaştırma sesleri olarak kabul edilen sessizlerin eklere ait olduğunu ve bu seslerin kaynaştırma sesi olarak kabul edilmelerini çözümleme ve heceleme hataları sonucu olarak kabul etmektedir.[157]

2.4.0. ÖNSESTE ÜNSÜZ TÜREMESİ

ambar > /hambar/
avlu > /havlu/
ayva > /hayva/
ıgaç > /yıgaç/ ‘ağaç’
ırak > /yırak/
iletmek > /yiletmek/
örküç > hörgüç
ur- > vur-
ücra > /hücra/

a:veng > hevenk
ʼaybe > heybe
esir > /yesir/
ır > yır
igit > yiğit
ipek > /yipek/
öyük > höyük
ut- > yut-

Anadolu ağızlarında önseste /h/ türemesine sıkça rastlanmaktadır.

[156] Eker, a.g.e., s.210.
[157] Tekin, “Türkçede Kaynaştırma Sesleri”, s.109.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ambar > /hambar/	apaz > /hapaz/
ark > /hark/	aşlama > /haşlama/
ayva > /hayva/	elbet > /helbet/

Zeynep Korkmaz ünsüz türemesini "Ünlü ile başlayan bazı kelimelerin ön hecelerindeki vurgusuz veya zayıf kelime başı ünlülerinin ses değerlerini koruma vb. sebeplerle y, h, v gibi boğumlanma noktaları zayıf olan ünsüzlerin türemesi olayı" olarak tanımlar.[158]

Efrasiyap Gemalmaz önseste ünsüz türemesini "Kelime başında yükselen hece izlenimi vermek için konson türemesi (Dış sebeple ses türemesi)" başlığı altında inceler. [159]

Ömer Demircan, sözcük başında ünsüz türemesinin bir türeme değil ünsüz değişimi olduğunu belirtir.

> "[+patlamalı] > [-patlamalı] : ?ılan > yı.lan, ?ılgın > yıl.gın, ?ılkı > yılkı, ?ulduz > yıl.dız, yutmak< ?utmak,..., ?avlu > hav.lu, ?örgüç > hör.güç, ?aşlama > haş.lama, ?öyük > hö.yük, ?oş > hoş...., ?ur > vur...
>
> Örneklere bakıldığında, bu değişimin hece-başı ünsüzlük gereği oluştuğu ve doğal [?]sesinin çıkarılması zor olduğundan [-patlamalı, +kayıcı] bir sesin seçildiği görülür veya ara hece başı ünsüz yokluğunun (ıı) yerini:? > /y/ h/ v- seslerinden birinin aldığı görülür. böyle bir yorumla bu değişimin bir türeme değil, gerçekte bir ünsüz değişimi olduğu ileri sürülebilir.
>
> ıı. Sözcük-içi / iki ünlü ya da tınılı ile ünlü arasında
>
> +ünlü ___+ünlü ... / [+parça, +ünlü] > [+parça, +kayıcı]:
>
> Yazımdan gidilirse (Aksan vd. 1978), değişim yukardaki gibi bir ses dönüşümüdür. Osmanlıların 18. yy sonu ve 19. yy'da yabancı dil öğrenme biçimleri (Demircan 1988) bu yorumu doğrular niteliktedir. O sıralarda sesletim kullanılarak yabancı dil öğretimi yoktur. Öğrenciler çoğunlukla ikili Fr. İle Osm. çeviri metin kullanmışlardır. Öyleyse aşağıdakiler birer yazımsal sesletimdir. zaif > za.yıf, acaib > a.ca.yip, hain > ha.yın, (*taife > tay.fa),..., biology > bi.yo.lo.ji, dialect > di.ya.lekt, toilet >

[158] Korkmaz, a.g.e.
[159] Gemalmaz, a.g.m., s.18.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

tu.va.let, creuseur > kru.va.zör,...

Fransızca sesletimden gidilirse (Tekin 1994:111), yukardaki değişim bir ünlü türemesidir: /byo.lo.ji/ > /bi.yo.lo.ji/, /dya.lekt/ > /di.ya.lekt/, /twa.let/ > /tu.wa.let/,... . Doğru-ya varabilmek için, sözcüklerin dile giriş yollarını iyice incelemek gerekir. Eldeki dil öğren-me üzerine bilgiler birinci yorumu destekliyor."[160]

2.4.1. İÇSESTE ÜNSÜZ TÜREMESİ (CONSONANT EPENTHESİS)

İçseste ünsüz türemesi örneklerine Anadolu ağızlarında, halk dilinde ve yazı dilinde rastlanır.

Örnekler[*]:

bilezik > /bilenzik/
fırsat > /fırsant/
palyaço > /palyanço/
tuç (ET) > tunç
dolamaç > dolambaç
kılıç > /kılınç/
peştemal > /peştembal/

Türkçe sözcüklerde iki ünlü yan yana bulunmadığından yabancı kökenli sözcüklerde iki ünlü arasına /y/ ve /v/ ünsüzlerinden biri getirilir. Bazı sözcüklerde de /i/ sesi yarı ünlü olan /y/ sesine dönüşür. İki ünlünün yan yana bulunduğu sözcükler dilimize yabancı dillerden geçen sözcüklerdir. Örneğin, fail, faiz, fiil, geometri, jeoloji, kanaat, kaos, lâik, maaş, matbaa, müracaat, nail, saadet, saat, sair, şair, sual, şuur, tabiat ... gibi. İki ünlünün yan yana gelmesini önlemek ve kolay söyleyişi sağlamak amacıyla iki ünlü arasında bir ünsüz türer.

Örnekler:

ara > araya
bilme- > bilmeyen
laboratoire > laboratuvar
mai > mavi
saat > /sahat/
bazen > /bağzen/
dua > /duva/
kaime > /kayma/
piano > piyano
sahife > sayfa

[160] Demircan, **Türkçenin Sesdizimi**, İstanbul 1996, s.90.

[*] Bazı kaynaklarda ünsüz türemesi örneği olarak gösterilen Farsça kökenli tüfek ve fişek sözcüklerinin asılları tüfenk ve fişenk'tir. Bu nedenle halk dilinde ve ağızlarda bu sözcüklerin asıl şekillerinin korunduğunu söylemek daha doğru olur.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

şaʿir > /şayir/ taife > tayfa

tamir > /tağmir/ teʿmin > temin > /teymin/

zaif > zayıf

2.4.1.0. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ (CONSONANT GEMİNATİON)

İkizleşme de bir ünsüz türemesi olayıdır. Bir sözcükte sonradan çeşitli nedenlerle aynı ünsüzün yan yana bulunmasına ***ünsüz ikizleşmesi***[161] denir. Ünsüz ikizleşmesine ekleme sırasında, ünlü düşmesi, benzeşme ve vurgu sonucu rastlanır.

Türkçede, vurgulamaya veya tarihsel seslik gelişimlere dayalı assı ‘yarar’, anne, elli, vb. birkaç örneğin dışında, sözcük kökünde ikiz ünsüz bulunmaz.[162]

Türkçe kelimelerde ikiz ünsüz yoktur, ama ekleme sırasında, ses düşmeleri ve benzeşmeler sonucu sözcükte ikiz ünsüz görülebilmektedir. Bu durum konuşma dilinde ve Anadolu ağızlarında daha yaygındır.

Konuşma dilinde vurgunun etkisiyle ilk hecenin sonsesi ile ikinci hecenin önsesi ikizleşir.

Örnekler:

aman > /amman/ aşağılık > /aşşağılık/

bütün > /büttün/ eşek > /eşşek/

evet > /evvet/ öküz > /ökküz/

yazık > /yazzık/

Örneklerde de görüldüğü gibi açık hece diğer hecenin ilk ünsüzünü alarak kapalı hece durumuna gelmiştir.

Ekleme sırasında da sözcük kökünün sonsesi ile ekin önsesi ikizleşir.

Örnekler:

bıkkın	emmek	etti
güzellik	kızıllık	sattırmak

[161] Korkmaz, a.g.e.; Keskin, a.g.e., s.7-8.
[162] Eker, a.g.e., s.227; Karaağaç, a.g.e., s.41.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

sessiz

Benzeşme sonucu ortaya çıkan ünsüz ikizleşmesine şu örnekler verilebilir:

azıcık > /accık/
kanlı > /kannı/
tütsü > /tüssü/
yuvarlak > /yuvallak/
yüzsüz > /yüssüz/

Anadolu ağızlarında ses düşmeleri sonucu oluşan ünsüz ikizleşmesi daha yaygındır.[163]

Örnekler:

anlamamak > /annamamak/
geçecek > /geççek/
götürdü > /göttü/
hakikat > /hakket/
kalırlar > /kallā/
küçük > /güççük/
samimî > /sammí/

Ağızlarda iki ünlü arasında kalan patlayıcı /b/, /d/, /k/, /p/, /t/ sesleri ikizleşir.[164]

Örnekler:

iki > /ikki/
yedi > /yeddi/
sekiz > /sekkiz/
dokuz > /dokkuz/
otuz > /ottuz/
sakal > /sakkal/
sabah > /sabbah/
makas > /makkas/

Bazı örneklerde ise ikizleşen bu ünsüzlerden birinin ötümlüleştiği görülür:

dokuz > /dokkuz/ > /dokġuz/
sekiz > /sekkiz/ > /sekgiz/
makas > /makkas/ > /makġas/

[163] Banguoğlu, **Türk Grameri: Ses Bilgisi**, s.117-129.
[164] Leyla Karahan, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, Ankara: TDK Yay., 1996, s.32-33.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Arapça kökenli bazı sözcüklerin sonunda çift ünsüz vardır. Bu ünsüzlerden biri, Türkçeye geçerken yalın halde düşer, ancak sözcük ünlüyle başlayan bir ek aldığında tekrar çift ünsüz olur.

Örnekler:

fenn > fen > fenni	hacc > hac > hacca
hadd > had > haddi	hakk > hak > hakka
hall > hal > hali	hiss > his > hissi
redd > ret > reddi	zamm > zam > zammı
zann > zan > zannı	

Yabancı dillerden alınan sözcüklerin bir bölümünde ikiz ünsüzler korunur. [165]

Örnekler:

bella	cennet	çello
millet	pizza	ralli
seyyar	tenezzül	ümmet

Hatipoğlu, 'ses ikizleşmesi' terimini kullanarak "Bazı kelimelerde çeşitli nedenlerle, aynı ünlünün veya aynı ünsüzün yan yana bulunması." olarak tanımlar ve iki (ikki), yedi (yeddi), sekiz (sekkiz); yaşa (yaşşa), eşek (eşşek), aşağılık (aşşağlık) gibi örnekler verir.[166]

Süer Eker, 'ikizleşme'yi "sözcük kökündeki herhangi bir sesin, yan yana iki kez yer almasıdır." diye tanımlar. İkizleşmenin uzun ünlünün kısalması, vurgu gibi seslik nedenlerle ortaya çıktığını belirtir.[167]

Zeynep Korkmaz, bu olayı "İçseste iki ünlü arasında bulunan ve vurguyu üzerinde bulunduran ikinci hece başındaki ünsüzlerin açık ve zayıf boğumlanmalı ilk hece ünlülerinin etkisi altında kendi hece sınırlarını aşacak bir yeğinlikle boğumlanmaları sonucunda, söz konusu ünsüzdeki tekrarlanmayı gösteren ses

[165] Eker, a.g.e., s.227.
[166] Hatipoğlu, a.g.e.
[167] Eker, a.g.e., s.244.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

olayı.” olarak tanımlar ve ışık > ışşıḫ, ısır > ıssır-, kaşık > gaşşıḫ, aşağı > aşşağı, aman > amman, azık > azzıḫ, küçük > küççük, döşek > döşşek örneklerini verir. Bu olay sonunda açık olan ilk hecelerin zayıflıktan kurtulduğunu ve birer kapalı heceye dönüştüğünü belirtir.[168]

Ünsüz ikizleşmesi için ikizleşme[169], ikileşme[170], ses ikizleşmesi[171], konsonant ikileşmesi[172] terimleri de kullanılır.

2.4.2. SONSESTE ÜNSÜZ TÜREMESİ

Sonseste ünsüz türemesi örneklerine de yabancı kökenli sözcüklerde, ağızlarda ve halk dilinde rastlanır.

Örnekler:

bari > /barim/
belki > /belkim/
kehruba: > kehribar
tali‘ > talih
belesa:n > pelesenk
çünkü > /çünkim/
şimdi > /şimdik/

Asıllarının sonsesi çift ünsüz olan bazı yabancı kökenli sözcükler dilimize geçerken sözcükteki bu çift ünsüzlerden biri düşer. Bu sözcükler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarındaysa sonsesteki çift ünsüzler tekrar ortaya çıkar.

Örnekler:

af > affı
had > haddi
haz > hazzı
zam > zammı
hac > haccı
hak > hakkı
red > reddi
zan > zannı

[168] Korkmaz, a.g.e.
[169] Karaağaç, a.g.e., s.41; Eker, a.g.e., s.244; Deny, a.g.e., s.128-130.
[170] Çotuksöken, a.g.e., s.103.
[171] Hatipoğlu, a.g.e.
[172] Ergin, a.g.e., s.52.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Kelime sonunda ünsüz türemesine Farsçadan dilimize geçen sözcüklerde de rastlanır. Örneğin, h türemesi: feriştah < firişte; r türemesi: kehribar < kehrubâ; t türemesi: pazvant < pâsbân... gibi.[173]

Konuşma dilinde bazı sözcüklere eklenen "ile" ekinin sonunda /n/ sesi türer ve bu türeme daha çok şahıs zamirlerinde olur.[*]

Örnekler:

benimle > /benlen/ > /bennen/
bizimle > /bizlen/ > /biznen/
kalemle> /kalemlen/ >/kalemnen/
onlarla > /onlarlan/ > /onnarnan/
seninle > /senlen/ > /sennen/
bıçakla > /bıçaklan/ > /bıçaknan/
Emineyle > /Emineylen/ > /Emineynen/
onunla > /onlan/ > /onnan/
sizinle > /sizlen/ > /siznen/

[173] Özçelik, a.g.m., s.1037-1038.

[*] Ömer Demircan, 'ile' ekinin sonunda /n/ türemesi için bu değişimin heceleme gereği oluşmuş sayılamayacağını, bunun sözcüğün kendi eski biçiminden ile < ilen geldiğini ve bu nedenle bir ses türemesinin değil bir ses düşmesinin olduğunu belirtir. (Bkz. Ömer Demircan, Türkçenin Sesdizimi, s.91.)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

3. HEM ÜNLÜLERİ HEM DE ÜNSÜZLERİ ETKİLEYEN DEĞİŞİMLER

3.0. HECE DÜŞMESİ (HAPLOLOGY)

Bir sözcükte yer alan eş hecelerden birinin yitirilmesine ***hece düşmesi***[1] denir. Hece düşmesinin nedeni söyleyiş kolaylığı sağlamaktır. Hece düşmesine seslem yutumu[2], hece binişmesi[3], hece yutumu[4], hece gizlenimi[5], ses yutumu[6], seslem yitimi[7] de denmektedir. Vecihe Hatipoğlu bu olaya ayrıca, büzülme, aşınma dendiğini sözlüğünde derlemiştir[8].

Örnekler:

ağabey > /a:bi/
Azap kapısı > Azapkapı
denildiği > /dendiği/
Edirne Kapısı > Edirnekapı
hanım+nine > haminne
Mustafa Bey > /Musta:bey/
Paşa bahçesi > Paşabahçe
postahane > /posta:ne/
söyleyeyim > /söyliyim/
yollayayım > /yollayım/

Allah'a ısmarladık > /Ala:smarladık/
eczahane > /ecza:ne/
Hacet tepesi > Hacettepe
hastahane > /hasta:ne/
pastahane > /pasta:ne/
pekiyi > peki
Top kapısı > Topkapı
Vallahi > /Valla:/

Yön isimlerinde de hece düşmesi görülmektedir:

beriye > /beri/
ileriye > /ileri/
yukarıya > /yukarı/

dışarıya > /dışarı/
öteye > /öte/

[1] Ergin, a.g.e., s.52; Eker, a.g.e., s.243.
[2] Vardar, a.g.e.; Koç, a.g.e., s.622-623.
[3] Memova - Süleymanova, a.g.e., s.122.
[4] Hatiboğlu, a.g.e.
[5] Üçok, a.g.e., s.197.
[6] Koç, a.g.e., s.604.
[7] Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.51; Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.56; Bozkurt, **Türkçemizin ABC si, Türkçe**, s.21.
[8] Hatiboğlu, a.g.e.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Berke Vardar, seslem yutumu (haplolgy) adıyla "Bir sözcükteki bir seslemin söylenmemesiyle ortaya çıkan değişim, seslem düşmesi" şeklinde tanımlar.[9]

Hayriye Memova- Süleymanova, hece binişmesi (haplologie) adını vererek bu olayın bir çeşit düşme olduğunu belirtir ve durur > dur, yorır > yor, başlayayım > başlayım, pazar ertesi > pazartesi gibi örnekler verir.[10]

Vecihe Hatipoğlu hece yutumu (haplology) demektedir. "Ünlüyle biten bir kök veya gövdeden sonra ünlü ile başlayan bir kök veya ek getirilince ünlülerin çatışıp kaynaşmasından doğan hece kaybı" diye tanımlayarak (cuma +ertesi) > cumartesi, (ne+asıl) > nasıl, gideyim > (gidem), gideceğim > (gidicem) gibi örnekler verir.[11]

Nurettin Koç, "Bir sözcükte seslemlerden birinin söylenmemesi olayına ses yutumu (haplology) adı verilir." demektedir. Orta hece düşmesi ve kaynaşma örneklerini de bu olayın örnekleri olarak verir.[12]

Doğan Aksan, seslem yitimi demekte ve kaynaşma örneklerini de buna örnek olarak vermektedir.[13] Başka bir çalışmasında seslem yitimi dediği olayı şöyle tanımlar: "Seslem yitimi olayı, birbirine benzer ya da eşit seslerden oluşmuş iki seslemden birinin düşmesidir. Bir başka deyişle, yinelenen bir ses öbeğinin bir kez söylenmesidir." (pazar+ ertesi > pazartesi)Bu olayda her dilde görülen kolay söyleyişe yönelme eğiliminin ve türlü dil olaylarında etken olan en az çaba yasasının birinci derecede rolü olduğunun görüldüğünü belirtir.[14]

Süer Eker, hece düşmesi (haplology), sözcükte yer alan ve birbirine benzeyen hecelerden birinin düşmesi olarak tanımlayarak başlayayım > başlayım dirilik > dirlik ... gibi örnekler verir.[15]

---

[9] Vardar, a.g.e.
[10] Memova-Süleymanova, a.g.e., s.122.
[11] Hatipoğlu, a.g.e.
[12] Koç, a.g.e., s.604.
[13] Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.51
[14] Aksan, **Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi**, s.56.
[15] Eker, a.g.e., 243.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Hengirmen, ayrıca "Hece Düşmesi (Birleşik Sözcüklerde Ünlü Düşmesi)" başlığı altında ünlülerden birinin düşmesi sonucu bir hecenin kaybolduğunu ve bu nedenle bu olaya hece düşmesi ya da hece yutumu dendiğini belirtir ve cuma+ ertesi > cumartesi gibi örnekler verir.[16]

Üçok, ünsüz düşmesine gizlenim (haplologie) demektedir. "(...)bir fonemin iki defa yerine bir defa telaffuz edilmesi hâdisesine gizlenim adı verilir ve bu, fonem atımının bir nevi telâkki olunur." şeklinde tanımlar.[17]

Nurettin Koç, kaynaşmayı da hece düşmesi içinde değerlendirir.[18]

Talat Tekin haplology'i "Bir sözcükte ard arda gelen benzer iki hecenin binişmesi ile tek hece durumuna girmesidir." şeklinde tanımlar.[19]

[16] Hengirmen, a.g.e., s. 75.
[17] Üçok, a.g.e., s.187-188.
[18] Koç, a.g.e., s.622-623.
[19] Tekin, **Türkoloji Eleştirileri**, s.330.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

TÜRKÇENİN YAPISINA GÖRE SES ETKİLEŞİMLERİ

Ses Etkileşimlerini Türkçenin yapısına göre şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. SÖZCÜK KÖKÜNDE SES DEĞİŞİMLERİ

1.0. Ünlü Benzeşmesi / Ünlülerin Ünlülere Etkisi

1.0.1. Artlık-Önlük Uyumu

1.0.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

1.0.3. Ünlü Düzleşmesi

1.0.4. Öndamaksıllaşma

1.0.5. Artdamaksıllaşma

1.0.6. Ünlü Kısalması veya Uzaması

1.0.7. Ünlü Genişlemesi

1.1. Ünlü Türemesi

1.1.0. Önseste Ünlü Türemesi

1.1.1. İçseste Ünlü Türemesi

1.1.2. Sonseste Ünlü Türemesi

1.2. Ünlü Düşmesi

1.2.0. Önseste Ünlü Düşmesi

1.2.1. İçseste Ünlü Düşmesi

1.2.1. Sonseste Ünlü Düşmesi

2.0. Ünsüz-Ünlü Benzeşmesi / Ünsüzlerin Ünlülere Etkisi

2.0.1. Ünlü Düzleşmesi

2.0.2. Ünlü Daralması

2.0.3. Öndamaksıllaşma

2.0.4. Artdamaksıllaşma

2.0.5. Ünlü Genişlemesi

2.0.6. Ünlü Yuvarlaklaşması

3.0. Ünsüz Benzeşmesi / Ünsüzlerin Ünsüzlere Etkisi

3.0.1. Ayrımlaşma

3.0.2. Ötümsüzleşme

3.0.3. Yer Değişimi

3.0.4. Sızıcılaşma

3.0.5. Dudaksıllaşma

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

3.0.6. Süreklileşme

3.0.7. Genizsilleşme

4.0. Ünlü-Ünsüz Benzeşmesi / Ünlülerin Ünsüzlere Etkisi

4.0.1. Dudaksıllaşma

4.0.2. Ötümlüleşme

4.0.3. Damaksıllaşma

4.0.4. Ünlü-Ünsüz Uyumu

2. EKLEMEDE SES DEĞİŞİMLERİ

2. 0. Ünlü Benzeşmesi / Ünlülerin Ünlülere Etkisi

2.0.1. Artlık-Önlük Uyumu

2.0.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

2.0.3. Kaynaşma

2.0.4. Ünlü Yuvarlaklaşması

2.1. Ünlü Düşmesi

2.1.0. Önseste Ünlü Düşmesi

2.1.1. İçseste Ünlü Düşmesi / Orta Hece Düşmesi

2.1.2. Sonseste Ünlü Düşmesi

2.2. Ünsüz-Ünlü Benzeşmesi / Ünsüzlerin Ünlülere Etkisi

2.2.0. Ünlü Daralması

2.2.1. Ünlü Yuvarlaklaşması

2.2.2.Ünlü-Ünsüz Uyumu

2.3. Ünsüz Benzeşmesi / Ünsüzlerin Ünsüzlere Etkisi

2.3.0. Ayrımlaşma

2.3.1. Ötümsüzleşme

2.4. Ünlü-Ünsüz Benzeşmesi / Ünlülerin Ünsüzlere Etkisi

2.4.0. Ötümlüleşme

2.5. Ünsüz Düşmesi

3. BİRLEŞTİRMEDE SES DEĞİŞİMLERİ

3.0. İçseste Ünlü Düşmesi / Orta Hece Düşmesi

3.1. Kaynaşma

3.2. Dudaksıllaşma

4. VURGUNUN ETKİSİYLE OLUŞAN DEĞİŞİMLER

4.0. Orta hece Düşmesi

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

4.1. İkizleşme

4.2. Ünlü Uzaması

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

SONUÇ

Bu çalışma sonununda, Türkiye Türkçesinde ses etkileşimleri sonucu görülen ses olayları düzenli bir şekilde belirtilmiştir. Günümüz Türkçesinde ortaya çıkan ses olaylarının tanıtılması amaçlandığından Standart Türkçenin dışında, ses olaylarının ağızlarda yer alan örnekleri de kullanılmıştır. Ses ve ses olaylarına değinen kitaplardan, tezlerden ve makalelerden yararlanılmıştır.

Ses olayları tanıtılırken seslerin birbirleri üzerindeki etkileri de ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Seslerin birbirlerini nasıl etkiledikleri ve geçirdikleri değişim ve gelişimler ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonunda terimler ve sözcük dizini verilerek bir sözcükteki ses değişiminin kolayca bulunması ve bu ses olayının nasıl adlandırıldığının öğrenilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma sesbilgisi üzerinde çalışacaklara kaynak olarak yardımcı olacaktır.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

TERİMLER DİZİNİ

A

aktarım, 95
aktarma, 95
akustik sesbilgisi, 1
almaşma, 53
artdamaksıllaşma, 36, 49, 126
artlık- önlük uyumu, 6, 29, 30, 31, 32, 126, 127
aşınma, 12, 65, 123
ayırım, 84, 85
aykırılaşma, 83, 86, 87
ayrılım, 84
ayrılma, 83, 86
ayrımlaşma, 83, 86, 126, 127
ayrışma, 83, 86, 91

B

başkalaşma, 83, 86
benzeşen, 14, 23
benzeşim, 29
benzeşme, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 85, 87, 102, 118
benzeşmeme, 83, 86
benzeşmezlik, 83, 85, 86, 87
benzeştiren, 14
bitişik aktarım, 93, 95
boğumlanma, 2
boğumlanma benzeşmesi, 88
boğumlanma uyumu, 88
boşluk, 7
büyük ahenk kanunu, 33
büyük ses uyumu, 33
büyük sesli uyumu, 33
büyük ünlü uyumu, 23, 31, 33
büyük vokal ahengi, 33
büzme, 55
büzülme, 11, 41, 63, 65, 66, 123

Ç

çatışma, 7
çıkış yeri uyumu, 25

D

damaksılaşma, 48
damaksıllaşma, 48, 92, 127
daralma, 46
daraltı, 65
darlaşma, 46
değişim, 26, 27, 73
derilme, 63, 65
dil benzeşmesi, 33
dil benzeşmesi kuralı, 33
dil uyumu kanunu, 33
dinleyiş sesbilgisi, 1
dönüşme, 91
dudak benzeşmesi, 35, 38
dudak sesinden uzaklaşma, 36
dudak uyumu, 25, 33, 35
dudak uyumu kanunu, 33, 35
dudak ünsüzlerinin benzeşmesi, 88
dudaksıllaşma, 38, 52, 87, 88, 97, 126, 127
dudaksıllaşmama, 36
düzleşme, 36, 47
düzlük-yuvarlaklık uyumu, 6, 29, 33, 34, 35, 126

E

en az çaba yasası, 23, 56, 66

F

fonem atımı, 12

G

gedik, 7
gizlenim, 65
genizsi benzeşmesi, 90
genizsilleşme, 88
gerileyici aykırılaşma, 87
gerileyici ayrımlaşma, 83, 85
gerileyici benzeşme, 18, 23, 31, 35, 36, 37, 80
gerileyici kaynaşma, 63, 64
gerileyici ünlü benzeşmesi, 28
göçme, 95
göçüşme, 94, 95, 96, 97

H

hece binişimi, 55
hece binişmesi, 123, 124
hece düşmesi, 11, 12, 123, 124, 125, 127
hece gizlenimi, 55, 65, 123
hece kaynaşması, 12
hece yutulması, 12, 65
hece yutumu, 123, 124, 125

I

ırak aktarım, 94, 95
ırak benzeşme, 20
ırak benzeşmezlik, 84, 85

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

İ

içses düşmesi, 55
içseste türeme, 13
içtüreme, 13
ikileşme, 121
ikili ünlü, 40
ikiz ünlü, 40, 66
ikizleşme, 120, 121
ilerleyici aykırılaşma, 87
ilerleyici ayrımlaşma, 83, 84
ilerleyici benzeşme, 17, 18, 23, 28, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 46, 63, 92
ilerleyici kaynaşma, 63
ilerleyici ünlü benzeşmesi, 28
ince-kalın vokal uyumu, 33
incelme, 48, 49

K

kakışma, 9
kalınlık-incelik uyumu, 33
kayan-ünlüleşme, 9
kaynaşma, 7, 22, 63, 64, 65, 66, 127
kaynaştırma, 63, 65
kaynaştırma sesi, 115
kırılma, 45, 46
küçük ünlü uyumu, 23, 35
konson benzeşmezliği, 85
konson uyumu, 74, 76, 77
konson uyumu kanunu, 74
konsonant, 10, 53, 74, 113, 121
konsonant benzeşmesi, 74
konsonant ikileşmesi, 121
konsonant uyumu, 74, 76

M

metatez, 94
metathése, 94, 95

N

nazal ses göçmesi, 92

O

orta hece düşmesi, 54, 55, 56, 57, 58, 127
orta hece vokalinin değişmesi, 46
orta hece vokalinin düşmesi, 55
orta hece yutumu, 55

Ö

öndamaksıllaşma, 37, 47, 126
önlük-artlık uyumu, 79
önseste türeme, 13
öntüreme, 13
ötüm uyumu, 74, 77, 79
ötümlüleşme, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 119, 127
ötümsüzleşme, 78, 80

S

sedalılaşma, 98, 102
sert ünsüzlerin benzeşmesi, 78
sert ünsüzlerin yumuşaması, 98
ses aktarımı, 94, 95
ses benzeşmesi, 20, 23, 24
ses değişimi, 13, 26
ses değişmesi, 14
ses düşmesi, 11, 12, 56, 58, 64, 66
ses gediği, 7
ses ikizleşmesi, 120, 121
ses türemesi, 12, 13
ses uyumsuzluğu, 9
ses uyumu, 25, 28, 29
ses yutumu, 123, 124
sesbilgisi, 1
sesbilim, 1
seslem yitimi, 123, 124
seslem yutumu, 123, 124
sesleşme benzeşmesi, 78
sessiz, 74, 119
sessiz benzeşmesi, 74
sessiz uyumu, 74
sıkışma, 65
sızıcılaşma, 86, 90, 91
sızıcılaşma benzeşmesi, 92
sonseste türeme, 13
sontüreme, 13
söyleyiş sesbilgisi, 1
süreklileşme, 82, 83
süreklilik uyumu, 25, 91
süreksiz sert ünsüzlerin yumuşaması, 98
süreksizleşme, 82

T

tam benzeşme, 23, 25
tekleşme, 113, 114
tını değişimi, 29
titreşimlileşme, 98
titreşimsizleşme, 78
tonlulaşma, 82, 98, 101
tonsuzlaşma, 78
tüm benzeşme, 23

U

uygunlaşma, 24
uzak aktarım, 95
uzak aykırılaşma, 87

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

uzak ayrımlaşma, 83, 84
uzak benzeşme, 20, 23, 24
uzak benzeşmezlik, 84
uzak göçüşme, 94, 95
uzak yer değişimi, 92, 94
uzaktan benzeşme, 20
uzaktan geçişme, 94
uzaktan göçme, 94
uzaktan metatez, 94
uzaktan özümleme, 20
uzun ünlü, 4

Ü

ünlü, 2
ünlü aşınması, 63
ünlü atlaması, 28
ünlü benzeşmesi, 27, 29, 49, 126, 127
ünlü birleşmesi, 63, 66
ünlü boşluğu, 7
ünlü çarpışması, 7
ünlü çatışması, 6, 7, 8, 9, 115
ünlü daralması, 29, 43, 45, 126, 127
ünlü değişimi, 26, 28, 29
ünlü düşmesi, 12, 54, 55, 56, 57, 60, 62, 67, 125, 127
ünlü düzleşmesi, 29, 35, 36, 46,126
ünlü elision'u, 55
ünlü etkileşimleri, 28
ünlü genişlemesi, 49
ünlü genizsileşmesi, 50
ünlü ikizleşmesi, 40
ünlü incelmesi, 29, 48
ünlü kalınlaşması, 29
ünlü kayması, 39, 40, 41
ünlü kaynaşması, 65
ünlü kısalması, 4
ünlü türemesi, 13, 67, 68, 69, 70, 71
ünlü uyumları, 6, 17, 28, 29
ünlü uyumu, 15, 17, 24, 27, 28, 29, 48
ünlü uzaması, 4, 6, 41, 42
ünlü yuvarlaklaşması, 29, 37, 52
ünlüleşme, 98, 108, 109
ünlü-ünsüz benzeşmesi, 74, 127
ünlü-ünsüz uyumu, 33, 52
ünsüz, 2
ünsüz benzeşmesi, 23, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 126, 127
ünsüz çatışması, 9, 10
ünsüz darlaşması, 46
ünsüz değişimi, 72, 78, 98, 116
ünsüz değişimleri, 72
ünsüz düşmesi, 12, 109, 111, 112, 127
ünsüz ikizleşmesi, 118, 119
ünsüz sertleşmesi, 78
ünsüz tekleşmesi, 113, 114
ünsüz türemesi, 7, 13, 114, 115, 117, 118, 121
ünsüz uyumu, 6, 53, 74, 75, 76, 77, 78, 81
ünsüzlerin benzeşmesi, 78
ünsüz-ünlü uyumu, 53

V

vokal benzeşmesi, 64
vokal benzeşmezliği, 32, 48, 85
vokal birleşmesi, 63, 65, 66
vokal çarpışımı, 7
vokal çatışması, 7
vokal düşümü, 55
vokal uyumu, 28
vokal uyumu kanunu, 29
vokal-konson uyumu, 53
vokal-konsonant uyumu, 53
vokallenme, 108
vokalleşme, 108
vokalyitimi, 55
vurgu, 11, 13, 42, 55, 57, 118

Y

yakın aktarım, 95
yakın aykırılaşma, 87
yakın ayrımlaşma, 83, 84
yakın benzeşme, 19, 20, 21, 22, 23, 24
yakın benzeşmezlik, 84, 85
yakın göçüşme, 93, 95
yakın yer değişimi, 92, 93
yakıştırma, 24
yansızlaşma, 82, 102
yardımcı ünsüz, 9
yarı benzeşme, 16, 17, 21, 23
yarı ünlü, 7, 8, 9
yer, 26, 43, 48
yer değişimi, 92, 93, 94, 95, 126
yer değişme, 94
yer değiştirme, 94
yumuşama, 98
yuvarlaklaşma, 38, 51

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

KONUŞMA DİLİNDE DEĞİŞİME UĞRAYAN SÖZCÜKLER DİZİNİ

A

/a:ş/, 90
/bi anda/, 113
/seksem bin/, 88
/a:bi/, 123
/a:ç/, 41, 112
/a:la-/, 41, 112
/a:met/, 109
/a:sın/, 110
/aaç/, 39
/abat/, 36
/abıla/, 70
/Abidin/, 5
/abtaslık/, 81
/accık/, 119
/adiraf/, 71
/ağar/, 50
/ağat/, 50
/ağaz/, 50
/ağırmak/, 93, 94
/ahçı/, 84
/akdar/, 81
/akmasken/, 17, 18, 80
/Aktağ/, 79
/Ala:smarladık/, 123
/alcak/, 45, 62
/alıcak/, 45, 62
/alıllar/, 15, 19, 21
/almıyan/, 44
/amanet/, 36
/amman/, 118
/andiçmek/, 101
/anlamışın/, 111
/anlatcam/, 45
/anlatçam/, 111
/anlatıcam/, 45, 111
/anlatıyım/, 44
/anlıycak/, 44, 63
/anlıyıcak/, 63
/anna:nne/, 64
/annamak/, 18, 21
/annamamak/, 119
/annatmak/, 15
/añnatmak/, 89
/añnatmış/, 18, 22
/antire/, 69
/Aŋkara/, 89
/apdal/, 81
/apdaslık/, 81
/aptal/, 81
/aptes/, 75, 80, 112
/aptest/, 112
/arıyan/, 44
/artis/, 112
/arvat/, 93
/asas/, 36
/asbaşkan/, 112
/asçok/, 80
/asken/, 17, 18, 80
/aşkam/, 93
/aşlık/, 90
/aşşağılık/, 118
/aştı/, 90
/ataş/, 15, 36
/atletizim/, 69
/ayırdetmek/, 101
/ayle/, 8
/Ayşa/, 36
/azamet/, 5
/azzi/, 15

B

/ba:/, 112
/ba:r/, 41, 112
/baba:nne/, 64
/bağar-/, 50
/bağarsık/, 94
/bağaş/, 50
/bağzen/, 117
/bahça/, 36
/bakgal/, 81
/bakmasken/, 80
/bālım/, 108
/barabar/, 15, 22
/barim/, 121
/baryam/, 93
/basdırma/, 81
/basgı/, 81
/bastırma/, 81
/başlıyalım/, 44
/başlıyan/, 44
/be:gir/, 41
/belber/, 84, 85
/belgüzar/, 84, 85
/belhudar/, 84, 85
/belkim/, 121
/benlen/, 122
/bennen/, 122
/beri/, 123
/beyasken/, 80
/beyen-/, 73
/bıçaklan/, 122
/bıçaknan/, 122
/bi baktım/, 113
/bi da:/, 113
/bi dakka/, 113
/bi şey/, 112
/bilader/, 84, 85
/bilenzik/, 117
/biliyodu/, 110
/biliyosun/, 110
/bilmeli:sem/, 111
/bilmişin/, 111
/bilmiyerek/, 44
/bilmiyo/, 110
/bimbaşı/, 16, 88
/bimbir/, 16, 88
/binnik/, 15
/bire/, 37
/birez/, 37
/bissiz/, 16
/biyit/, 43
/bizlen/, 122
/biznen/, 122
/boñalmak/, 50
/bosdan/, 81
/bö:le/, 41, 109
/bön/, 31
/böyün/, 31
/bu seferi/, 71
/bulüz/, 69
/bunnar/, 15, 18, 19, 21
/burgul/, 94
/burıya/, 45
/buroşür/, 69
/büğün/, 31
/bũk/, 113
/büs/, 112
/büttün/, 118

C

/cannanmak/, 15
/cedde/, 37
/cılbak/, 93
/cimlastik/, 84, 85
/coşgun/, 81
/cöp/, 51

Ç

/ça:/, 112
/ça:daş/, 41
/ça:rı/, 41
/çağar-/, 50
/çalışıyo/, 110
/çauş/, 39
/çekilsün/, 35
/çere/, 37
/çıkırık/, 70
/çınılamak/, 70
/çiçei/, 105
/çif/, 112
/çifayaklılar/, 112
/çifdesimetre/, 112
/çifdişliler/, 112
/çişme/, 43, 48
/çiynemek/, 73
/çökürge/, 51
/çömlek/, 93
/çöşme/, 51

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

/çual/, 39
/çünkim/, 121

D

/da:/, 109, 112
/dağat-/, 50
/dayre/, 8
/deiştir/, 39
/demişi kim/, 71
/dendiği/, 123
/dene/, 48
/derdetmek/, 101
/desdan/, 81
/desde/, 81
/desdere/, 81
/destanı/, 5
/devriş/, 93, 94
/deydi/, 73
/deyil/, 108
/deyişim/, 73
/deyra/, 93
/dılısım/, 71
/dıram/, 69
/dışarı/, 123
/di:ceksin/, 111
/digget/, 37
/diğne-/, 92
/diil/, 108
/dín/, 108
/diñne-/, 15, 19, 21, 89, 92
/dinnenmek/, 15
/diyil/, 108
/diyin/, 108
/diyne-/, 92
/diyo/, 110
/do:ru/, 112
/doğor-/, 50
/dokġuz/, 119
/dokkuz/, 119
/doksam beş/, 88
/doleş-/, 48
/domatez/, 82
/doncak/, 45
/donucak/, 45
/dos/, 112
/döncek/, 45
/dönücek/, 45
/durcak/, 45
/Dursum Bey/, 88
/durucak/, 45
/duva/, 117
/dü:n/, 41
/dümüdüz/, 70
/düsse/, 16, 18, 21
/düşmiyen/, 44
/düün/, 39
/düyme/, 73
/düyün/, 73

E

/e:ri/, 73
/ecele/, 37
/ecemi/, 37
/ecep/, 37
/ecnas/, 90
/ecza:ne/, 123
/edelet/, 37
/edicem/, 111
/edicez/, 45
/Edip Pey/, 79
/Edirne/, 93
/eferim/, 37
/ehtiyar/, 50
/ejdat/, 90
/ejnebi/, 90
/ekispires/, 69
/ekisport/, 69
/ekistıra/, 69
/ekistırafor/, 69
/elektirik/, 69
/elemet/, 37
/elenen/, 37
/em büyük/, 88
/Emineylen/, 122
/Emineynen/, 122
/ēmiz/, 108
/enene/, 37
/eŋgin/, 89
/Ercep/, 68
/esiyo/, 110
/esger/, 82, 102
/esgi/, 82, 102
/esker/, 15, 22, 82, 102
/esmesse/, 16
/essin/, 16
/eşki/, 93
/eşşa:/, 18, 21
/eşşek/, 118
/etçem/, 111
/etçez/, 45
/etkiliyerek/, 44
/evvet/, 118
/ey-/, 48
/eyik/, 73
/eyim/, 73
/eyip/, 113
/eylence/, 73
/eylenmek/, 73
/eyri/, 73
/ezim/, 37
/ezzacı/, 15, 18, 19, 21
/ezzane/, 15, 19

F

/fakır/, 37
/fasulya/, 37
/fayız/, 8
/fetdah/, 81
/fetfa/, 18, 22
/Fıransız/, 69
/fırsant/, 117
/filcan/, 84
/filim/, 59, 69
/firen/, 69
/foto:raf/, 112

G

/g:ometri/, 39
/garaşken/, 18
/gassobası/, 80
/gaste/, 62
/geççek/, 119
/gergefinneni/, 71
/gelcek/, 45
/gelcem/, 45, 111
/geldini/, 108
/geldiyini/, 108
/gelence/, 50
/gelicek/, 45
/gelicem/, 45, 111
/geliller/, 15
/gelinnik/, 15
/geliyo mu/, 110
/geliyo/, 110
/geliyosun/, 110
/geliyosunuz/, 110
/gelmesse/, 16, 80
/gesse/, 16, 80
/gessin/, 80
/geşkin/, 90
/geşti/, 90
/getircek/, 45
/getiricek/, 45
/gırafik/, 69
/gıram/, 69
/gırev/, 69
/gırip/, 69
/gi:ceksin/, 111
/gidenner/, 15, 21
/giderkene/, 71
/gidicek/, 45
/gidicem/, 45, 62, 111
/gidicez/, 111
/gissin/, 15, 21
/gitçek/, 45
/gitçem/, 45, 62, 111
/gitçez/, 111
/goley/, 48
/gölmek/, 93
/gönnüm/, 15
/görcek/, 45
/görmesse/, 80
/görmiyecek/, 44
/görmüşün/, 111
/görsetmek/, 94
/görücek/, 45, 62
/görüller/, 15
/görüyo musun/, 110
/gössüz/, 16, 18, 21, 80
/göstaşı/, 80
/göttü/, 119
/gözliyen/, 44
/gözüküyo/, 110
/gurup/, 69

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

/güççük/, 81
/güççük/, 119
/gülcek/, 45
/gülmiycek/, 63
/gülmiyecek/, 44
/gülmiyicek/, 63
/gülücek/, 45
/gülüyo/, 110
/güm batarken/, 88
/gümbatımı/, 16
/gümüşa:ne/, 42
/günner/, 15, 18, 19, 21
/günnük/, 15
/gürülemek/, 70
/güvencir/, 93

H

/habar/, 15, 21
/hadi/, 109
/hakkaten/, 58
/hakket/, 119
/Halit/, 5
/hambal/, 85
/hambar/, 115
/Hamit/, 5
/hapaz/, 115
/harbetmek/, 101
/harbokulu/, 101
/hark/, 115
/Hasam Baba/, 88
/hasiretlik/, 70
/hasta:ne/, 42, 123
/haşlama/, 115
/havlu/, 115
/haydamak/, 31
/hayın/, 8
/hayva/, 115
/hayvar/, 93
/hedāye/, 50
/hedise/, 37
/helbet/, 115
/helime/, 37
/hemi/, 71
/hemişere/, 70
/hezine/, 37
/Hıristiyan/, 69
/hızmat/, 37
/hızmatcı/, 81
/horula-/, 70
/hücra/, 115
/hücüm/, 37

I

/ınamaz/, 68
/ınar/, 68
/ıraf/, 68
/ırahat/, 68
/ıramazan/, 68
/ırıza/, 68
/ıscak/, 94
/Islav/, 68

İ

/i:ne/, 73, 112
/iççi/, 90
/İhsam Paşa/, 88
/İjla:l/, 90
/ikki/, 119
/ilazım/, 68
/ileğen/, 68
/ileri/, 123
/ileş/, 68
/ilimon/, 68
/ilmon/, 68
/imzir/, 93
/inam/, 84, 85
/inilemek/, 71
/inne/, 19
/insannar/, 15
/îp/, 113
/İrbahım/, 93
/İrecep/, 68
/ireli/, 93, 94
/irmenmek/, 93
/isdekli/, 82, 102
/isgele/, 82, 102
/İstambul/, 16, 18
/istemişin/, 111
/işgembe/, 82, 102
/işki/, 90
/iştihat/, 90
/iştima/, 90
/iy-/, 48
/iyde/, 73
/iyne/, 73
/iyrenç/, 73

J

/j:oloji/, 39

K

/ka:n/, 41
/ka:nı/, 41
/ka:sın/, 110
/ka:ve/, 109
/kaba:t/, 109
/kadımbudu/, 88
/kahıt/, 17
/kalemlen/, 122
/kalemnen/, 122
/kallā/, 119
/kalmışın/, 111
/kana:t/, 39
/kancak/, 45
/kanıcak/, 45
/kannı/, 119
/karannık/, 15, 19, 21
/karva-/, 93
/kasef/, 94
/kaşkın/, 90
/kaştı/, 90
/katarak/, 112
/kayma/, 8, 117
/kaynamassa/, 19, 21
/kayrola/, 93
/kaysı/, 58
/keleme/, 50
/kelli felli/, 15, 19
/keyiş/, 84, 85
/kılas/, 69
/kılınç/, 117
/kıral/, 69
/kırcak/, 45
/kırem/, 69
/kırıcak/, 45
/kırıtik/, 69
/kırom/, 69
/kıskulesi/, 17, 80
/kıskuşu/, 80
/kimesne/, 93
/kimsiye/, 43
/kimyasal/, 5
/kiprik/, 93
/kirpit/, 93
/kis/, 112
/ko:ş/, 41
/ko/, 113
/kollıyacak/, 44
/komar/, 50
/kondura/, 50
/konturat/, 69
/konturol/, 69
/koŋya/, 89
/Kordomboyu/, 88
/kömes/, 50
/körpü/, 93
/kulaş/, 90
/kulüp/, 69
/kumsiyon/, 94
/kurcak/, 45
/kurucak/, 45

L

/laylon/, 20, 22
/leçer/, 94
/leyen/, 73
/liylek/, 43, 48
/lütüf/, 37
/lütven/, 81

M

/Ma:mut/, 109
/ma:ra/, 113
/ma:ş/, 39
/ma:za/, 113
/makġas/, 119
/makkas/, 119
/māmak/, 89
/matba:/, 39
/Me:met/, 109

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

/mejbur/, 90
/mejlis/, 90
/mekdeb/, 81
/melmeket/, 93
/meñ/, 89
/meñgü/, 89
/meraba/, 109
/Meyrem/, 93
/mezer/, 48
/mıĥdar/, 36
/middet/, 36
/miñ/, 89
/minasip/, 36
/miñmek/, 89
/mundar/, 84, 85
/Musta:Bey/, 123
/muzur/, 17, 20, 21
/mühkem/, 48

N

/n'apıcam/, 111
/nādar?/, 108
/nāĥıt?/, 108
/nalet/, 94
/namkör/, 84, 85
/napçam/, 111
/nasısınız/, 110
/Nayle/, 8
/ne bilim/, 108
/nebim/, 108
/nef/, 112
/nejat/, 90
/Nejdet/, 90
/Nejla/, 90
/Nejmi/, 90
/nezenin/, 37
/nişannı/, 15, 21, 89
/no:lur/, 64
/nokda/, 81, 102
/nout/, 39
/nöbeççi/, 15
/nötür/, 69
/nüfüz/, 37

O

/o:lak/, 41
/o:sun/, 110
/odunnuk/, 18
/ogurlamak/, 93
/oğra-/, 50
/olcak/, 45, 62
/olış-/, 51
/olmassa/, 19, 21
/olucak/, 45, 62
/oluyoru/, 71
/ombaşı/, 16, 19, 88
/ombeş/, 19, 88
/ombir/, 16, 88
/onlan/, 122
/onlarlan/, 122
/onnan/, 122
/onnar/, 15, 18, 20, 21
/onnarnan/, 122
/onnuk/, 15
/orıya/, 45
/ortıya/, 45
/ossun/, 19, 21
/ottuz/, 119
/oturmıycak/, 63
/oturmıyıcak/, 63

Ö

/ö:kü/, 41
/ö:le/, 109
/ö:retmen/, 112
/öcalmak/, 101
/öğünde/, 92
/ök-/, 51
/ökküz/, 118
/öndüç/, 94
/önnük/, 15
/öpçem/, 45
/öpücem/, 45
/örgen-/, 93
/örget-/, 93
/örtesi/, 51
/öskür-/, 93
/öte/, 123
/öyle/, 73

P

/palyanço/, 117
/paŋjur/, 89
/parılamak/, 71
/pasta:ne/, 42, 123
/pehriz/, 93
/peki/, 108
/peştembal/, 117
/pilaj/, 69
/pilan/, 69
/pirens/, 69
/pirenses/, 69
/piynir/, 43, 48
/pos/, 112
/posta:ne/, 42, 123

R

/rasgele/, 112
/raslamak/, 110
/raslantı/, 110
/realizim/, 69

S

/sa:det/, 39
/sa:dıç/, 41, 112
/sa:lam/, 41
/sa:lık/, 112
/sa:r/, 41
/sa:t/, 39
/sa:tler osun/, 109
/sabbah/, 119
/saframbolu/, 16
/sağar/, 50
/sahap/, 37
/sahat/, 117
/sakkal/, 119
/Samampazarı/, 88
/samırsak/, 94
/sammí/, 119
/santıral/, 69
/saşlar/, 90
/sejde/, 90, 91
/sekgiz/, 119
/sekkiz/, 119
/senlen/, 122
/sennen/, 122
/serbes/, 112
/sevcek/, 45
/sevdük/, 35
/sevicek/, 45
/sevli/, 93
/sevmeli:sek/, 111
/sıkgın/, 81
/sibirge/, 36
/silcek/, 45
/silicek/, 45
/sinsile/, 84, 85
/sivari/, 36
/siyasal/, 5
/sizlen/, 122
/siznen/, 122
/so:k/, 41
/sokaı/, 105
/solis/, 112
/sombahar/, 16, 19, 88
/sonura/, 71
/sorfa/, 93
/sorna/, 93
/sosyolis/, 112
/sosyolizim/, 69
/souk/, 40
/sovan/, 98
/sovuk/, 98
/sö:ledim/, 111
/söyliycek/, 44, 63
/söyliyecek/, 44
/söyliyen/, 44
/söyliyicek/, 63
/söyliyim/, 123
/süççü/, 15
/süflü/, 18, 20, 21
/sürcek/, 45
/sürücek/, 45

Ş

/şa:p/, 113
/şavlar/, 93
/şayir/, 117
/şe:t-/, 113
/şemşiye/, 15, 18, 20, 21

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

/şi:r/, 39
/şiphe/, 36
/şiş kebap/, 67
/şö:le/, 41, 109
/şöför/, 20, 22
/şu:r/, 39
/şunnar/, 15, 18, 21
/şurıya/, 45

T

/tadalmak/, 101
/tağmir/, 117
/talla/, 15
/taskebap/, 67
/taşkömür/, 67
/tauk/, 40
/tejdit/, 90
/tekral/, 84, 85
/tene/, 37
/tercübe/, 93
/tesgere/, 81
/tespi/, 93
/teyet/, 73
/teymin/, 117
/teyyare/, 48
/tıraktör/, 69
/tıraş/, 69
/til/, 48
/tiren/, 69
/tobra/, 93
/tokközlü/, 79
/tombalığı/, 88
/tomrucuk/, 93
/torpak/, 93
/tos/, 112
/tu:la/, 112
/tuaf/, 40
/turizim/, 69
/tussuz/, 16, 19, 21, 80
/tüssü/, 15, 18, 21, 119
/tüstü/, 93

U

/u:r/, 41
/urgaşmak/, 93
/urum/, 68
/urus/, 68
/uşkur/, 90
/uşta/, 91
/uzum boylu/, 88

Ü

/ücüret/, 71
/üççüz/, 15, 18, 21
/üçpeş/, 79
/ülpermek/, 84, 85
/ürya/, 68
/üsalize/, 112
/üsbitken/, 112
/üsçavuş/, 112
/üsçene/, 112
/üsderi/, 112
/üsgeçit/, 112
/üsgüp/, 81
/üssüz/, 110
/üstpaş/, 79
/üsyapı/, 112
/üş kere/, 91

V

/Valla:/, 123
/varıncādar/, 108
/varırkana/, 71
/vercek/, 45, 62
/vercem/, 62
/vericek/, 45, 62
/vericem/, 62
/vervele/, 84, 85
/vijdan/, 91
/vir-/, 43, 48

Y

/ya:lı/, 112
/ya:mur/, 41, 112
/yağaş/, 50
/yağaz/, 50
/yalnış/, 93
/yamaş/, 91
/yambakmak/, 88
/yanlız/, 93
/yannış/, 15, 18, 20, 21, 89
/yannız/, 19, 20, 21
/yapçak/, 45
/yapçaz/, 111
/yapduk/, 35
/yapıcak/, 45
/yapıcaz/, 111
/yaralu/, 35
/yarpak/, 93, 96
/yassı/, 16, 18, 20, 21
/yassın/, 16, 19, 21
/yataka:ne/, 42, 111
/yauklu/, 40
/yavlar-/, 93
/yayduk/, 35
/yazāne/, 108
/yazmasken/, 80
/yazmışınız/, 111
/yazzık/, 118
/yeddi/, 119
/yesir/, 115
/yetima:ne/, 111
/yıgaç/, 115
/yıkancak/, 45
/yıkanıcak/, 45
/yıkarkana/, 71
/yırak/, 115
/yidi/, 43, 48
/yiğen/, 43
/yiletmek/, 115
/yinge/, 43
/yini/, 43
/yipek/, 115
/yir/, 43, 48
/yirimbeş/, 93
/yirli/, 48
/yitmiş/, 43, 48
/yiyo/, 110
/yoğort/, 50
/yollayım/, 123
/yukarı/, 123
/yumrucak/, 93, 94
/yural/, 93
/yurdiçi/, 101
/yurttışı/, 79
/yuvallak/, 119
/yünnü/, 15
/yüskarası/, 80
/yüskek/, 94
/yüssük/, 16
/yüssüz/, 80, 119
/yüzmesken/, 80

Z

/zalım/, 37
/zelderi/, 94
/zerzele/, 84, 85
/zeytinyağ/, 67

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

YAZI DİLİNDE DEĞİŞİME UĞRAYAN

SÖZCÜKLER DİZİNİ

A

abanoz, 71
abartma, 10
abdal, 81
abdest, 75, 80, 112
abdesthane, 10
abdestlik, 81
abla, 70, 103, 104
abuk, 51
acele, 37
acemborusu, 10
acemi, 37
acep, 37
acı, 17, 103
acık-, 99, 103
acılı, 17
aczi, 15, 59
aç, 79
açarken, 31
açgözlü, 11
açık, 4, 5, 42, 56, 99, 103
açıkgöz, 11
açlık, 90, 91
açtı, 90, 91
açtı, 79
ad, 103
ada, 103
adaklı, 73
adalet, 37
adam, 5, 30
adamlar, 16
adamnar/, 16
Adana, 103
adet, 81
af, 121
aferin, 37
affı, 121
ağa, 72
ağabey, 123
ağacı, 104
ağaç, 39, 41, 48, 72, 90, 104, 112
ağaçlar, 74
ağaçta, 77, 79
ağaçtan, 79
ağar-, 72, 105
ağıdı, 107
ağıl, 58
ağır, 1, 50, 72, 83
ağıt, 50, 107
ağız, 50, 58, 60, 72
ağız ağıza ver-, 57
ağla-, 41, 72, 112
ağlamak, 83
ağlar m'ola, 64
ağlarken, 31
ağrı, 72
ağrımak, 93, 94
ağzı, 60
ahdi, 59
ahenk, 81
ahır, 58
ahırı, 58
ahiret, 61
ahit, 59
ahlak, 5, 79
Ahmet, 109
ahretlik, 61
aile, 7, 8
ailesiyle, 27
ait, 7, 65, 66, 70
ak, 74, 102, 105
ak-, 74
akciğer, 32
Akdağ, 79
Akdeniz, 32
akıl, 59, 70
akışkan, 34
akıt-, 73
akis, 59, 70
aklı, 59
akmazken, 17, 18, 80
aksır-, 73
aksi, 59
akşam, 31, 93
akşamleyin, 31
aktar, 73, 81, 84
aktar-, 73
aktarım, 94, 95
aktarma, 95
alacak, 62
alamet, 37
alanen, 37
alın, 58, 60
alıñgan, 89
alıntı, 107
alırlar, 15, 19, 21
alış-, 51
alışveriş, 32
Alibeyköy, 67
alkol, 33, 52
alkollü, 33,52
alkolsüz, 33
Allah'a ısmarladık, 123
alnı, 60
alp, 11
alsın, 110
alt, 1, 2, 11, 107
altın, 35
altında, 107
ama, 114
amacı, 104
amaç, 104
aman, 118, 121
ambar, 16, 18, 19, 22, 115
amfi, 89
Anadolu, 101
anane, 37
anbar, 16, 18, 19, 22
andım, 107
ańfi, 89
anıt, 107
anıtı, 107
Ankara, 89
anlamak, 18, 21
anlamamak, 119
anlamışsın, 111
anlamsız, 74
anlaşmak, 29
anlatacağım, 45, 111
anlatırken, 31
anlatmak, 15, 89
añlatmış, 18, 22
anlayacak, 44, 63
anne, 32, 118
ant, 101, 107
ant içmek, 101
antre, 10, 69
antreman, 10
antrikot, 10
antropoloji, 10
Anzavur, 92
apaz, 115
aracı, 104
araç, 104
araya, 117
ardıcı, 104
ardıç, 104
ardında, 107
arı, 35
arıyor, 43
ark, 115
arka, 2, 53, 73, 74, 92
arkaüstü, 9
art, 102, 107
artık, 35, 74
artist, 112
arz, 10
asalağa, 105
asalak, 105
asdar, 82, 102
asıl, 7, 59, 65, 117
asır, 59
asidi, 100
asit, 100
asker, 15, 22
askeriye, 114
aslanağzı, 61
aslanların, 29
aslı, 53, 59
asrı, 59

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

astasım, 112
astbaşkan, 112
asteğmen, 32
asttasım, 112
astyön, 112
asuman, 71
asyön, 112
aşağı, 72
aşağılık, 118, 120
aşçı, 84
aşk, 10
aşlama, 115, 116
atacı, 104
ataç, 104
atarken, 31
ateş, 15, 36
atfet-, 61
atfı, 59
atıf, 59, 61
atletizm, 69
atmak, 24, 75
avcu, 60
avize, 4
avlu, 115, 116
avrat, 93
avuç, 51, 60
avun-, 51
avurt, 51
Avusturya, 8
avut, 51
ayacık, 110
ayaġa, 105
ayağa, 105
ayak, 105
ayaklarından, 30
ayı, 35
ayır-, 61
ayırt-, 11, 12, 42
ayırt etmek, 101
ayla, 53
ayol, 31
ayrı, 61, 75
ayrık, 35
ayrıt, 107
ayrıtı, 107
Ayşe, 8, 36, 79
Ayşe'yle, 8
ayva, 115
az çok, 80
azamet, 5, 48
Azapkapı, 123
azıcık, 70, 119
azımsamak, 30
azil, 59, 61
azim, 37, 59, 61
azken, 17, 18, 80
azlet-, 61
azli, 59
azmet-, 59, 61
azmi, 59

B

babaeski, 9
bağ, 112
bağcık, 83
bağıdı, 107
bağır, 41, 60, 72, 112
bağır-, 50, 72
bağırsak, 72, 94
bağış, 50, 72
bağışla-, 72
bağıt, 107
bağla-, 72
bağrı, 60
bahçe, 36, 75, 80
bahçıvan, 31
bahis, 59, 61, 65, 70
bahset-, 61
bak-, 74
bakalım, 108
bakarken, 31
bakkal, 81
bakmazken, 80
balığı, 105
balık, 105
balıkları, 30
bandın, 100
bant, 100
bari, 121
bark, 11
baskı, 79, 81
başağın, 105
başak, 105
başkent, 32
başlañgıç, 89
başlıyor, 43
batak, 103
batı, 99, 103
bayram, 93
bazen, 13, 68, 117
bebecik, 110
bedesten, 30
beğ, 73, 74, 83
beğen-, 72, 73
beğenmek, 83
beklemek, 30
bekliyor, 43
belirti, 34
belki, 24, 121
bell'olur, 64
bella, 120
beñ, 89
beñgü, 89
benimle, 122
beniz, 60
benzi, 60
beŋgi, 50
beraber, 15, 22
berber, 84, 85
bergüzar, 84, 85
berhudar, 84, 85
beri, 35
beriye, 123
besliyor, 43
beş, 18, 22, 23, 26
beşikten, 30
beşte, 18, 22, 76
beter, 113
bey, 73, 74
beyazken, 80
beyazlık, 52
beygir, 41
beyin, 60
beyit, 43, 59
beyni, 60
beyti, 59
bıçağı, 105
bıçak, 79, 103, 105
bıçakçı, 79
bıçakla, 122
bıkkın, 118
bırak-, 74
biç-, 27, 47
bileği, 105
bilek, 105
bilekli, 30
bilezik, 117
bilgi, 52, 75
biliyor, 32, 43
biliyordu, 110
biliyorsun, 110
bilmeliysem, 111
bilmeyen, 117
bilmişsin, 111
bilmiyor, 110
bin, 47, 88, 89
binbaşı, 16, 88
binbir, 16
Biñgöl, 90
binlik, 15
binmek, 20, 89
bir, 113
bir şey, 86, 99, 112
bira, 37
birader, 84, 85
biraz, 37
birbirine, 67
biricik, 70
biriciklik, 17
bit-, 27
bitki, 52
biyoloji, 8
bizimle, 79, 122
bizsiz, 16
blok, 10
blûz, 69
bodur, 34
boğa, 72
boğaz, 50, 72
bomba, 17
boncuk, 103
borcu, 104
borç, 102, 104
bostan, 81
boşalmak, 34
boşluk, 7
boya, 34
boylar, 53
boynu, 60
boyun, 60
boyunduruk, 62
böğrü, 60
böğür, 60, 72
bölük, 34
böyle, 8, 18, 22, 27, 31, 41, 109

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

broşür, 69
bu sefer, 71
bucak, 103
buçuk, 51, 103
budak, 103
budunu, 107
bugün, 31, 106
buğu, 83
bulamaç, 64
bulgur, 94
bulut, 107
bulutu, 107
buñalmak, 50
bunlar, 5, 15, 18, 19, 21
burada, 60
burç, 102
burda, 60
burnu, 60
burun, 60
but, 102, 107
buyrul-, 61
buyur-, 61
bühtan, 82, 102
büklüm, 61
bükül-, 61
büluğ, 106
büst, 112
bütün, 118
büyük, 41, 51, 113
büyükçe, 79
büyült-, 11

C

cadde, 37
cambaz, 16, 18
camuz, 51
can, 4
canavar, 30, 31
cânbâz, 16
cañkurtaran, 90
canlanmak, 15
celp, 10
cemaat, 52
cemaati, 52
cengi, 106
cenk, 106
cennet, 120
cep, 51
cevap, 5
ciñgöz, 90
cisim, 59
cismi, 59
coşkun, 77, 81
cöngü, 106
cönk, 106
cumartesi, 32, 64, 65, 66, 124, 125
cumba, 16
cunba, 16
cümbüş, 16, 30
cünbüş, 16
cürmü, 59
cürüm, 59

Ç

çabuk, 30
çadır, 103
çağ, 112
çağdaş, 41
çağır-, 50, 61, 72
çağla-, 72
çağrı, 41, 61, 72
çak-, 74
çalışıyor, 110
çalışkan, 79
çamur, 51
Çañkaya, 90
çapak, 104
çapul, 34, 104
çaput, 104
çare, 37
çark, 11
çarp-, 11
çarpma, 10
çarşamba, 16, 18, 31
çatal, 103
çavuş, 39
çaylağı, 105
çaylak, 105
çekici, 104
çekiç, 104
çekilsin, 35
çekiñgen, 89
çekirge, 51
çelişki, 79
çello, 120
çember, 16, 18
çene, 30
çengel, 30
Çengelköy, 67
çepeçevre, 70
çerçeve, 30
çeşme, 43, 48, 51
çevir-, 61
çevre, 61
çevril-, 61
çevrili, 61
çıbanbaşı, 11
çığır, 59, 72
çığrından, 59
çık-, 74
çıkar-, 73, 91
çıkrık, 70
çınar, 31
çıngırak, 62
çınlamak, 70
çıŋgıl, 50
çıplak, 93
çiçeği, 105
çiçek, 103
çift, 11, 12, 79, 89, 104, 106, 112
çiftayaklılar, 112
çiftçi, 79
çiftdesimetre, 112
çiftdişliler, 112
çiftkanatlılar, 112
çiftlik, 10
çiğ, 83
çiğne-, 72, 73
çinili, 30
çipil, 104
çividi, 107
çivit, 107
çiyan, 47
çoban, 34
çocuk, 34
çocukça, 79
çoğal-, 72
çoğu, 105
çoğul, 72
çok, 74, 102, 105
çömlek, 93
çubuk, 51
çuval, 39
çünkü, 17, 18, 20, 21, 121

D

dağ, 83, 112
dağıl-, 72
dağıt-, 50, 72
dağla-, 72
daha, 109
dahi, 27, 32, 47, 73, 82, 91
daire, 8
dalgın, 77
dalağı, 105
dalak, 105
damağı, 105
damak, 105
dane, 48
dans, 10
daracık, 70
darp, 10
davul, 51
defin, 59, 61, 70
defnedil-, 61
defnet-, 61
defni, 59
defnolun-, 61
değdi, 73
değer, 40, 72, 83
değil, 35, 72, 108
değin, 72, 83
değirmen, 72
değiş-, 72
değişik, 72
değiştir-, 39
değme, 72
değnek, 62, 72
del'olur, 64
deli, 28, 35
delik, 35
demagog, 81, 100
demir, 35
demircilik, 52
demiş kim, 71
dengi, 106
denildiği, 123
deniz, 58
denk, 79, 102, 106
denktaş, 79
derdi, 107

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

dernek, 62
dersane, 111
dershane, 111
dert, 99, 107
dert etmek, 101
derviş, 93, 94
derya, 93
destan, 81
deste, 81
devam, 5, 52
develüasyon, 7
devir, 59, 61
devre, 61
devredil-, 61
devret-, 61
devri, 59
devrik, 61
devril-, 61
devrim, 61
devşirmek, 75, 84, 85
deyin, 108
dışarıya, 123
dibi, 99, 106
dider, 108
diğer, 72
dik, 79, 102
dikkat, 32, 37
dikkatli, 32
dil, 2, 14, 33, 47
dilbilim, 67
dileğim, 105
dilek, 105
dilenci, 61
diliyor, 44
dimağ, 106
diñgin, 89
dinlemek, 15, 19, 21, 30, 89, 92
dinlenmek, 15
diŋgil, 50
dip, 27, 99, 102, 106
dipnot, 67
direği, 105
direk, 105
direkt, 10
diriğ, 106
dişi, 47
dit-, 108
diyeceksin, 111
diyor, 44, 110
diz-, 27
doğan, 23, 63, 65, 72
doğra-, 72
doğru, 72, 75, 112
doğu, 72
doğum, 72
doğur-, 50, 72
doksan beş, 88
doktorluk, 35
dokun-, 73
dokuz, 34, 119
dolabı, 106
dolambaç, 117
dolap, 106
dolaş-, 48
dolu, 34
domates, 82
domuz, 17, 58, 98
dost, 112
döktük, 79
döŋgü, 50
dördü, 107
dört, 107
döv-, 74, 97
dövme, 73
dövüşken, 79
dram, 69
dua, 117
Dumrul, 98
Dursun Bey, 88
duvar, 20, 22, 30, 34, 51
düğme, 72, 73
düğüm, 72
düğün, 39, 41, 72, 73
dümdüz, 70
düñkü, 89
düpedüz, 70
dürbün, 30
düşlüyor, 44
düşme, 12, 54, 55, 64
düşünce, 34
düşüncesini, 30
düve, 73, 97
düzse, 16, 18, 21

E

ebat, 36
ecdat, 90
ece, 103
ecnebi, 90
eczacı, 15, 18, 19, 21
eczahane, 123
eczane, 15, 19
edebiyat, 114
edeceğim, 111
edeceğiz, 45
eder, 108
Edip Bey, 79
Edirne, 93, 94
Edirnekapı, 123
Edrine, 93, 94
Ege, 106
eğ-, 48
eğik, 72, 73
eğil-, 72
eğim, 73
eğin, 72
eğir-, 72
eğirmek, 83
eğit-, 72
eğlen-, 72, 73
eğlence, 73
eğri, 72, 73
ehil, 59
ehli, 59
ejnas, 90
ek-, 51
ekmek, 20
ekmekçi, 77
eksik, 36
eksport, 69
ekspres, 69
ekstra, 69
ekstrafor, 69
ekşi, 78, 93
ekşimtrak, 31
elbet, 115
elçi, 75
elekten, 30
elektriğe, 101
elektrik, 10, 69, 101
elektrodu, 100
elektrot, 100
elma, 32, 47, 48
elti, 75
emanet, 36, 49
emek, 114
Emine'yle, 122
emir, 59, 70
emlâk, 33, 100
emlâkçi, 33
emlâke, 100
emlâkin, 33
emmek, 118
emri, 59, 86
en büyük, 88
encümen, 30
enfes, 89
eńfes, 89
engin, 89
entrika, 10
eńva, 89
eńval, 89
eńvanter, 89
erdem, 77
erişte, 68
erkenden, 30
ermek, 26
ertesi, 51, 65, 66, 71
esas, 32, 36
esir, 115
esiyor, 110
eski, 75
esmezse, 16
eşeği, 105
eşek, 105, 118, 120
eşya, 18, 21
et-, 56, 57, 59, 108
etabı, 107
etap, 107
eteği, 105
etek, 105
eti, 3, 99
etken, 79
etmek, 26
etraf, 71
etti, 118
etüdü, 100
etüt, 100
evceğiz, 52
evde, 77
evdeki, 106
evdeyken, 106
evet, 118
evimiz, 108
Eyüp, 41

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ezsin, 16

F

faal, 7
facia, 8
faiz, 8, 117
fakir, 37
faks, 10
farisî, 71
fasıl, 59
faslı, 59
fasulye, 37
fayda, 27
fehim, 59, 61
fehmet-, 61
fehmi, 59
felç, 100
fen, 114, 120
fenni, 120
fent, 84, 85
ferağ, 106
fethedil-, 61
fethet-, 61
fetholun-, 61
fetih, 61
fettah, 81
fetva, 18, 22
fındık, 46
fırın, 46
fırsat, 46, 117
fırtına, 46
fıstık, 46
fiil, 6, 8, 32, 55, 117
fikir, 57, 59, 70
fikri, 59
film, 69
filmi, 59
filolog, 81, 100
fincan, 84, 85
fişek, 109, 117
fiyat, 8
fiziği, 101
fizik, 24, 101
fotoğraf, 112
fötr, 69
Fransız, 69
fren, 10, 69
fuaye, 8

G

gaga, 106
garajken, 18
garbe, 52
garbi, 52
gardırop, 69
garp, 52
gazete, 62
gazsobası, 80
gece, 26, 92, 103
gecekondu, 32
gecik-, 103, 104
geç, 32, 76, 102, 104
geçecek, 119
geçit, 103
geçkin, 90
geçti, 76, 90, 91
geldi, 75
geldiğini, 42, 62, 108, 122
geldiydi, 8
geleceğim, 45, 111
gelin, 58
gelince, 50
gelinlik, 15
gelirler, 15
geliyor, 32, 79, 110
geliyor mu, 110
geliyorsun, 110
geliyorsunuz, 110
gelmezse, 16, 80
gelmişti, 63
gelse, 58, 75
gencecik, 70
genci, 104
genç, 70, 102, 104
gençlik, 10
geniz, 3, 50, 60
genzi, 60
geometri, 39, 117
gerçek, 75
gergefiyle, 71
getir-, 103
gevşek, 75
gezse, 16, 80
gezsin, 80
giciş-, 103
gideceğim, 45, 62, 111, 124
gideceğiz, 111
gidenler, 15, 21
gider, 108
gider-, 99
giderken, 71
gidiyor, 32
git-, 108
gitsin, 15, 21
gittim, 79
giy-, 43
giyeceksin, 111
giyimli, 30
giymek, 26
giysi, 62
giz, 17
gizleme, 17
golf, 52
golfü, 52
gonca, 31
göbeği, 105
göbek, 105
göçebe, 34
göğer-, 72, 105
göğsü, 60
göğü, 99, 105
göğüs, 60, 72
gök, 99, 102, 105
gömlek, 17, 93, 98
gönlü, 60
gönlüm, 15
gönül, 60
Gönül, 57
gördü, 38
görecek, 62
görk, 11, 106
görkem, 106
görmezse, 80
görmüşsün, 111
görürdü, 63
görürler, 15
görüyor, 32, 38
görüyor musun, 110
göstermek, 94
götürdü, 119
gözlükçü, 79
gözlüyor, 44
gözsüz, 16, 18, 21, 80
göztaşı, 80
gözüküyor, 110
grafik, 69
gram, 10, 69
grev, 52, 69
grevi, 52
gribe, 101
grip, 69, 101
grubun, 101
grup, 69, 101
gücü, 104
güç, 73, 102, 104
güfte, 30
gülerdi, 63
güllaç, 64
gülmeyecek, 44, 63
gülücük, 70
gülümsedi, 34
gülüyor, 32, 110
Gümüşhane, 42
gün batarken, 88
günaydın, 32
günbatımı, 16
güneş, 17, 34
güneşli, 17
güneşte, 79
güneşten, 79
güneştir, 79
güneybatı, 32
günler, 15, 18, 19, 21
günlük, 15
güpegündüz, 70
gürlemek, 70
güvenmek, 97
güvercin, 73, 93, 97
güvez, 73, 97
güzel, 43
güzelleşmek, 30
güzellik, 118
güzide, 30

H

haber, 15, 21
hac, 100, 120, 121
hacca, 120
haccı, 121
Hacettepe, 123
hacim, 59
haciz, 59, 70
hacmi, 59

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

haczi, 59
had, 100, 120, 121
haddi, 120, 121
hademe, 37
hadise, 37
hain, 8, 116
hak, 114, 120, 121
hakikat, 119
hakikaten, 58
hakka, 120
hakkı, 121
hal, 33, 52, 120
hali, 52, 120
Halime, 37
halimiz, 33
halsiz, 33
hamal, 84, 114
hamam, 114
Hamburg, 17
haminne, 123
hamur, 51
hangi, 27, 32, 47, 50
hanımeli, 32
hani, 27, 32, 47
hanuman, 71
hap, 81
hapis, 59, 61
hapsedil-, 61
hapset-, 61
hapsi, 59
hapsolun-, 61
harbin, 52
harbiye, 114
harfin, 32
harfler, 32
harp, 32, 52
harp etmek, 101
harp okulu, 101
harpten, 32
Hasan Baba, 88
hasım, 59
hasmı, 59
hasretiyle, 8
hasretlik, 70
hasta, 31
hastahane, 42, 111, 123
hastayken, 106
Hatiboğlu, 101
hatim, 59, 61
hatmet-, 61
hatmi, 59
havadar, 31
havucu, 58
havuç, 58
havyar, 93
hayat, 5
haydamak, 31, 64
haydi, 109
hayır, 59
hayrı, 59
haz, 121
hazine, 37
hazzı, 121
hediye, 50
hegemonya, 106
hem, 71
hemen, 24, 30
hemfikir, 57
hemşire, 70
hesap, 4
hevenk, 115
heybe, 115
Heybeliada, 9
hıçkırık, 62
hımbıl, 16
Hristiyan, 69
hırs, 10
hışım, 70
hilâl, 52
hilâli, 52
his, 120
hissi, 120
hişt, 11
hizmet, 37
hizmetçi, 81
holigan, 4
horla-, 70
horoz, 35
horozun, 35
hoyrat, 92
hörgücü, 104
hörgüç, 104, 115
höyük, 115
hukuk, 5, 100
hücum, 37
hücumbot, 67
hüküm, 66, 70
hüner, 30
hüznü, 59
hüzün, 59

I

ır, 115
ırak, 20, 84, 85, 94, 95, 115
ırz, 10
ısıcak, 12
ıskara, 68
ıstırap, 22, 75, 80
ışıldamak, 30

İ

İbrahim, 93
İclal, 90, 91
ictihat, 90
içerlek, 84, 85
için, 27, 47, 103
içki, 90
içrek, 75
içtik, 79
içtima, 75, 80, 90
İdil, 103
idrak, 33, 52
idraksiz, 33, 52
iğde, 73
iğmek, 26
iğne, 19, 40, 72, 73, 83, 112
iğren-, 72
iğrenç, 73
ihmal, 33, 52
ihmalci, 33, 52
İhsan Paşa, 88
ihtiyar, 50
iki, 17, 119, 120
ikilik, 17
iktisat, 100
ilaç, 81
ileri, 36, 93, 94
ileriye, 38, 123
ilerle-, 61
iletmek, 115
ilim, 59
ilişki, 79
ilk, 11, 106
ilkin, 106
ilmi, 59
imbat, 16, 18
imbik, 16, 19
imrenmek, 93
imsak, 33
imsakten, 33
inan, 84, 85
inanç, 47
inanmak, 27, 47, 48
inbat, 16, 18
inbik, 16
inci, 35, 103
inilti, 30
inkılâbı, 52
inkılâp, 52
inlemek, 71
insaniyet, 114
insanlar, 15
ipek, 104, 115
irkilmek, 30
isim, 59
iskele, 68, 82, 102
ismi, 59
ispirto, 68
istampa, 17
İstanbul, 16, 18
istasyon, 68
istatistik, 68
istavroz, 68
istemişsin, 111
istihlak, 33
istihlakçi, 33
istim, 68
istimlâk, 33
istimlâkten, 33
iş, 47
işbu, 27
işçi, 90
işitmek, 26
işkembe, 82, 87, 102
işte, 27, 47
iştirak, 33
iştirakiniz, 33
iştirakler, 33
it, 47
iyi, 26, 35, 41, 43, 67, 113
iyiliğin, 105
iyilik, 105
izin, 59
İzmir, 93
izni, 59

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

J

jeoloji, 39, 117
jimnastik, 84, 85

K

k'ol, 64
k'olur, 64
kabahat, 109
kabı, 99, 107
kabir, 59
kabri, 59
kabuk, 34, 51
kabul, 33, 40, 54, 57
kabullenmek, 33
kaçkın, 90
kaçtı, 90
Kadıköy, 67
kadın, 103
kadınbudu, 88
kadife, 101
kadir, 59
kadri, 59
kafes, 94
kağan, 41
kağıt, 17
kağnı, 41
kahır, 59, 61
kahret-, 61
kahrı, 59
kahrol-, 61
kahvaltı, 64, 66
kahve, 64, 66, 109
kaime, 8, 27, 117
kak-, 74
kakınç, 73
kalbi, 52
kalbimde, 33
kalemle, 122
kalıntı, 107
kalırlar, 119
kalk-, 11
kalmışsın, 111
kalp, 33, 52
kalpazan, 71
kalsın, 110
kambur, 16, 18, 19
kamçı, 75
kamp, 17
kanaat, 8, 39, 117
kanadı, 107
kanat, 107
kañkurutan, 90
kanlı, 119
kaos, 117
kap, 99, 102, 107
kapak, 104
kapan, 104
Karaağaç, 9
karabiber, 32
Karadeniz, 32
Karagöz, 32
karanlık, 15, 19, 21
kardeş, 31, 76
kargı, 35
karın, 31, 60, 61
karnı, 60
karnıyarık, 61
karşı, 35
karyola, 93
kasap, 114
kasır, 59
kasıt, 59, 61
kasrı, 59
kastet-, 61
kastı, 59
kaşığı, 105
kaşık, 105, 120
katarakt, 112
katır, 103
katil, 59, 61
katili, 58
katkı, 52
katlet-, 61
katli, 59
kavim, 59
kavmi, 59
kavra-, 93
kavruk, 61
kavrul-, 61
kavşak, 61
kavun, 34, 51
kavur-, 51, 61
kavuş-, 51, 61
kaybet-, 61
kaybı, 59, 65, 107
kaybol-, 61
kaydet-, 61
kaydı, 59
kaydırak, 62
kaydol-, 61
kaygı, 36
kayın, 58, 60, 61
kayıp, 48, 59, 61, 70, 107
kayır-, 61
kayısı, 58
kayıt, 59, 61
kaynamazsa, 19, 21
kaynana, 61
kayrıl-, 61
kazıntı, 107
keçe, 103
keçi, 103
kediyle, 27
kehribar, 84, 121
kelime, 5, 7, 46, 50, 57, 66
kemençe, 30
kendi, 36
kerli ferli, 15, 19
kerpici, 104
kerpiç, 104
kesir, 59
kesit, 107
kesiti, 107
keskinlik, 30
kesri, 59
keşfet-, 61
keşfi, 59
keşif, 59, 61
keşiş, 84, 85
keşke, 30
keyfi, 59
keyif, 59, 70
kılavuz, 73, 97
kılıbık, 20, 64
kılıcı, 104
kılıç, 104, 117
kınıyor, 44
kıpırtısız, 30
kıracak, 45
kırem, 69
Kırıkkale, 11
kırk, 106
kırkıncı, 106
kırnap, 84
kırpmak, 84, 85
Kırşehir, 11
kısım, 59
kısmı, 24, 35, 59
kışlık, 75
kıvır-, 61
kıvrık, 61
kıvrıl-, 61
kıvrım, 61
kızgınlıkla, 30
kızıllık, 118
Kızkulesi, 17, 80
kızkuşu, 80
kibir, 59
kibri, 59
kibrit, 93, 96
kimesne, 93, 94
kimseye, 43
kirbit, 96
kirpik, 36, 93, 97
kist, 112
kişiliksiz, 30
kitabıydı, 8, 63
kitap, 4, 5, 100
kitapçı, 75
kitapta, 79
kitaptan, 79
kitaptır, 79
klas, 69
klâsik, 10
klüp, 69
Kocaeli, 9
koçak, 103
koğuş, 41, 97
kokla-, 61
koku, 61, 73
kolay, 34, 48
komisyon, 94
kompas, 17
komposto, 17
kompozisyon, 35
kompozisyonu, 35
komşu, 17, 19, 42, 98
konferans, 89
konfor, 89
kontrat, 69
kontrol, 33, 52, 69
kontrolü, 52
kontrolsüz, 33
konuşurken, 31
konut, 107

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

konutuna, 107
konuyla, 8
Konya, 33, 89
Kordonboyu, 88
kork-, 11, 74
korku, 34, 73
korkut-, 73
korunmak, 30
koşarken, 31
koşmak, 75
koştun, 79
kov-, 74, 83, 97
kova, 73
kovan, 34, 73, 97
kovuk, 73, 97
koy, 113
koydugu, 83
koynu, 60
koyun, 58, 60
köklüyor, 38
kökteş, 79
kökü, 24, 99
köpek, 104
köprü, 93
köşe, 5
kral, 69
kramp, 10, 17
kredi, 52
kredisi, 52
krema, 10
krep, 100
kritik, 69
krom, 69
kucak, 103, 108
kuduz, 103
kulacı, 104
kulaç, 90, 104
kulübe, 71
kumar, 50
kumral, 98
kundura, 50
kuralsız, 75
kurt, 9, 11, 102, 103
kuruntu, 107
kurut, 107
kurutu, 107
kuş, 17
kuşları, 17
kutbu, 59
kutup, 59, 70
kuytu, 75
küçücük, 110
küçük, 49, 81, 103, 110, 119, 120
küçült-, 11
küçümsemesinin, 30
küfret-, 61
küfrü, 59
küfür, 57, 59, 61
küfür et-, 57
kül, 114
kümbet, 16, 19, 87
kümes, 50
küp, 100

L

laboratuvar, 8, 117
lâcivert, 71
lâfazan, 71
lâhdi, 59
lâhit, 59
lâik, 117
lâkırdı, 54
lâmba, 16
lan, 54, 112, 116
lânet, 94
lâzım, 68
leğen, 68, 73
leńfatik, 89
leş, 68
leylek, 43, 48
lig, 81, 100
limon, 68
lügatsiz, 32
lütfen, 81
lütuf, 37

M

maaş, 8, 39, 117
mağara, 113
mağaza, 67, 113
Mahmut, 109
mahpus, 80
makas, 119
makinist, 10
maliye, 114
marsıvan, 71
mastar, 80
maşa, 31
matbaa, 8, 39, 117
matkap, 84
mavi, 8, 117
mavimtrak, 31
maya, 31
mayhoş, 31
meblağ, 106
mecbur, 90
meclis, 90
megafon, 106
mehder, 82, 102
Mehmet, 6, 19, 23, 76, 109
mektep, 81, 102
melez, 82
memleket, 93, 97
memur, 5, 35
memurlar, 35
menderek, 20
meńfez, 89
meńfi, 89
meńfur, 89
merdiven, 31, 87
merhaba, 109
mermi, 5
Meryem, 93
mesağ, 106
mesele, 6
meslektaş, 31, 79
meşgul, 33
meşgulmüş, 33
meşk, 10
metin, 59
metni, 59
metodu, 100
metot, 100
mevcut, 4
mevzuat, 4
meydan, 5
mezar, 48
mihengi, 106
mihenk, 106
mihrabı, 107
mihrap, 107
miktar, 81
millet, 120
mimar, 5
minicik, 110
minmek, 20
minnettar, 81
miting, 4
modern, 10, 56
motivasyon, 35
muhkem, 48
muhtar, 36
murat, 4
murdar, 84, 85
Mustafa Bey, 123
muşamba, 84, 85
mutfak, 17, 22
mutlu, 54
muzır, 17, 20, 21
müddet, 36
müdür, 17, 20, 21
müftü, 17, 20, 21
mühre, 30
mührü, 59
mühür, 59, 70
müjde, 31
mülkiye, 114
mümbit, 16
münasip, 36
müracaat, 117
Müslüman, 94
müspet, 75, 81

N

n'eder, 64
n'eyler, 64
n'olur, 64
nabız, 59
nabzı, 59
nadas, 103
nail, 117
Naile, 8
nakış, 59, 61
nakil, 59, 61, 70
nakit, 59, 100
naklet-, 61
nakli, 59
naklol-, 61
nakşet-, 61
nakşı, 59
nakşol-, 61

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

nakti, 59
namaz, 31, 68
nankör, 84, 85
nar, 68
nasıl, 7, 64, 65, 124
nasılsınız, 110
naylon, 20, 22
nazenin, 37
nazım, 59, 61
nâzımı, 58
nazmet-, 61
nazmı, 59
ne bileyim, 108
ne kadar?, 108
ne yapacağım, 111
necat, 90
Necdet, 90, 91
Necla, 90, 91
Necmi, 90
nefis, 59
neft, 112
nehir, 59
nehri, 59
nekes, 31
nerden, 60
nere, 18, 60
nereden, 60
nesil, 60
nesir, 60
nesli, 60
nesri, 60
neşir, 60, 61
neşret-, 61
neşri, 60
neşrol-, 61
n'eylersin, 64
neyse, 8, 27
nezret-, 61
nice, 103
niçin, 64, 65
nişanlı, 15, 21, 89
niye, 45
nohut, 39
nokta, 81, 102
normal, 33
normalde, 33
nöbet, 51
nöbetçi, 15
nötr, 69
nutku, 60
nutuk, 60
nüfuz, 37

O

ocak, 103
od, 103
oda, 34, 103
odun, 34, 103
odunluk, 18
oğlağı, 105
oğlak, 41, 105
oğlan, 54, 72, 112
oğlu, 60
oğul, 31, 34, 60, 72
Oğuz, 72
ok, 74
oku-, 73
okudu, 38
okuldan, 77
okunaklı, 75
okutulan, 34
olacak, 46, 62
oldu, 38
olgunluk, 30
olmazsa, 19, 21
olsun, 19, 21, 110
oluk, 34
oluyor, 71
omurga, 98
omuz, 60
omzu, 60
on beş, 19, 88
on bir, 16, 88
onbaşı, 16, 19, 88
onlar, 15, 18, 20, 21
onlarla, 122
onluk, 15
onunla, 122
orada, 60
orda, 60
orta, 45
otobüs, 35
otogar, 35
otomobil, 40
otoriter, 40
oturdu, 38
oturmayacak, 63
otuz, 119
ov-, 74, 83
oyma, 34
oyna-, 61
oynat-, 61
oynuyor, 44
oyun, 61

Ö

öbür, 17, 18, 20, 29, 31, 38, 64
öcü, 104
öç, 73, 102, 104
öç almak, 101
öd, 103
ödünç, 94
öfke, 82
öğle, 73
öğren-, 93
öğrenci, 40, 61
öğret-, 93
öğretmen, 112
öğüdü, 107
öğüt, 107
öksür-, 93
öksüz, 34
öküz, 49, 118
ölç-, 11
ölçüt, 101, 107
ölçütü, 107
öldü, 38
ölüm, 34
ömür, 34, 60, 70
öndüç, 94
önlük, 15
önünde, 92
öpeceğim, 45
öpücük, 70
ördeği, 105
ördek, 105
ört-, 11
öteye, 123
öv-, 74, 98
övdü, 38
övün-, 98
öykü, 41
öyle, 8, 17, 18, 22, 27, 31, 109
öyleyse, 8, 27
özet, 107
özeti, 107

P

paça, 5, 31
padişah, 71
paha, 31
palyaço, 117
panjur, 89
para, 31
parlamak, 71
parmak, 72, 89
pastahane, 42, 111, 123
pastırma, 72, 81
Paşabahçe, 123
patiska, 84, 85
payidâr, 71
pejmürde, 31
pek, 72
peki, 67, 108, 123
pekmez, 72
pelesenk, 121
pembe, 16, 19, 20, 87
pembemtrak, 31
pergel, 31, 84, 85
perhiz, 93
perşembe, 16, 19, 20
pestil, 72
peşkeş, 82, 102
peştemal, 71, 117
petrol, 52
petrolü, 52
peynir, 43, 48
pınar, 35, 72
pide, 101
pili, 69
pinti, 75
pire, 27
piş-, 72
pişt, 11
piyano, 8, 117
pizza, 120
plaj, 69
plân, 69
post, 112
postahane, 42, 111, 123
poyraz, 92
prens, 69

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

prenses, 69
profesör, 35, 40
profesörden, 35
propaganda, 106
psikolog, 81, 100
psikoloji, 35
pudra, 40

R

radyo, 8
radyoaktif, 8
raf, 68
rahat, 23, 68
rahim, 60
rahmi, 60
ralli, 120
ramazan, 68
rastgele, 112
rastlamak, 110
rastlantı, 110
realizm, 10, 69
Recep, 68
reçel, 31, 94
red, 121
reddi, 120, 121
reel, 8
rengi, 65, 106
renk, 100, 106
resmet-, 61
ret, 114, 120
rıza, 68
rızk, 10
ritim, 69
rol, 40, 52
rolü, 52
ruhbilim, 67
Rum, 68
Rumelihisar, 67
Rus, 68
Rüştü, 75, 81
rüya, 68

S

saadet, 8, 39, 117
saat, 8, 32, 39, 52, 117
saati, 52
saatte, 32
sabah, 18, 22, 31, 76, 119
sabahleyin, 31
sabahtan, 18, 22, 76
sabır, 57, 60, 61
sabret-, 61
sabrı, 60
sabuk, 51
saçı, 103
saçlar, 90
Safranbolu, 16
sağal-, 72
sağanak, 72
sağdıç, 41, 83, 92, 112
sağım, 72
sağır, 41, 50, 72, 92
sağlam, 41, 70, 72
sağlık, 72, 112
sağmal, 72
sağrı, 72, 83
sahip, 5, 13, 37
sair, 117
sakal, 119
sakız, 92
saklıyor, 44
salıncak, 62
salt, 11, 65
Samanpazarı, 88
samimî, 119
samur, 114
sanat, 6
sancı, 103
sandık, 36
sanki, 50, 90
santral, 69
sapasağlam, 70
sapı, 99
saptı, 20, 22
saraç, 114
saray, 31
sarhoş, 31
sarı, 35
sarıasma, 9
sarımsak, 94
sark-, 11
sarp, 11
sars-, 11
satranç, 31
sattırmak, 118
savaşta, 18
savrul-, 61
savul-, 51
savun-, 51
savur-, 51, 61
savuş-, 51
sayfa, 8, 117
saygı, 52
secde, 90, 91
seçkin, 77
seçti, 75
sekiz, 2, 31, 119, 120
seksen, 31
seksen bin, 88
Selçuk, 91, 103
selvi, 93
seninle, 122
serbest, 112
sergievi, 9
serüven, 71
sevabı, 107
sevap, 107
sevdik, 35
sevgi, 8, 17, 52, 75
sevgiler, 52
sevgili, 17
sevgisiyle, 8
sevgiydi, 8
sevilen, 30
sevincim, 104
sevinç, 104
sevindiler, 30
seviyor, 32
sevk, 52
sevki, 52
sevmeliysek, 111
sevmişti, 63
Seyidoğlu, 101
seyir, 60, 61
seyret-, 61
seyri, 60
seyyar, 120
sıcacık, 110
sıcak, 12, 54, 94
sıçan, 103
sığa-, 72, 103
sığın-, 72
sığır, 72
sıhhat, 33, 52
sıhhatler olsun, 109
sıhhatli, 33, 52
sıkkın, 81
sırt, 107
sırtı, 107
sıtma, 12, 54
sıva-, 73
sıyır-, 61
sıyrık, 61
sıyrıl-, 61
sızla-, 61
sızlanma, 30
sigara, 106
sigorta, 106
sihir, 60
sihri, 60
silgi, 52
silk-, 11
silsile, 84, 85
sirkten, 77
sizinle, 122
Slav, 68
smokin, 10
sofra, 93
soğan, 34, 98
soğuğu, 105
soğuk, 40, 41, 72, 98, 105
sok-, 50, 74
sokağı, 105
sol, 33
solist, 112
solü, 33
somurtkan, 79
sonbahar, 16, 19, 88
sonra, 71, 93
sonraki, 106
sosyolist, 112
sosyolizm, 69
soylu, 53
soyuntu, 107
söğmek, 83
söğüdü, 107
söğüt, 72, 107
söv-, 74, 98
söyleyecek, 63
söyledim, 111
söyleyeyim, 123
söylüyor, 44
spiker, 4
sual, 8, 117
suare, 8

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

sulh, 33, 53
sulhe, 33, 53
sumak, 98, 114
Suna'nıñki, 89
surat, 31
susamak, 34
süedi, 100
süet, 100
süflî, 18, 20
sümbül, 17, 19, 20, 87
sümkürmek, 75
süŋgü, 51
süprüntü, 61
süpür-, 61
süpürge, 36
sürç-, 11
sürgüñken, 89
sürüklüyor, 44
sütçü, 15, 77
sütlaç, 64
sütten, 77
süvari, 36

Ş

şahıs, 60
şahsı, 60
şair, 8, 117
şalvar, 93
şans, 10
şapırt, 11
şarj, 10
şehir, 60, 70
şehri, 60
şekil, 60
şekli, 60
şemsiye, 15, 18, 20, 21, 92
şeridi, 101
şerit, 101
şey et-, 113
şey yap-, 113
şiir, 6, 8, 39, 64
şilep, 69
şimdi, 54, 121
şimdiki, 106
şiş, 47
şiş kebabı, 67
şiş kebap, 67
şişman, 32, 47
şişt, 11
şoför, 20, 22
şöyle, 8, 18, 22, 27, 41, 109
şunlar, 15, 18, 21
şurada, 60
şurda, 60
şut, 100
şuur, 8, 39, 117
şükrü, 60
şükür, 60
şüphe, 36

T

tabak, 114
tabiat, 117
tacı, 104
taç, 5, 81, 100, 104
tadı, 99
taktim, 75, 81
talih, 121
tambur, 16
tamir, 117
tampon, 17
tandır, 84, 85
tane, 37
tanıdık, 34
taraftar, 75, 81
tarla, 15
tasdik, 53
tasdiki, 53
tas kebabı, 67
taşındılar, 30
taşkömür, 67
taş kömürü, 67
taşra, 75
tat almak, 101
tavır, 60
tavrı, 60
tavsamak, 75
tavşan, 75
tavuğu, 105
tavuk, 40, 51, 73, 98, 105
tayfa, 8, 117
tayyare, 48
tebeşir, 31
tecdit, 90
tecrübe, 93
teferruat, 8
teğet, 73
Tekirdağ, 32
tekme, 20, 84
tekrar, 84, 85
tel, 48
televizyon, 8
tembel, 17, 87
tembih, 16, 22
temel, 1, 17
temellendirmek, 17
tempo, 17
tenezzül, 120
teńvir, 89
tepe, 104
tepinmek, 104
tepki, 52
tepsi, 93
tespih, 75, 81
tespit, 18, 22, 76
testere, 81
tetkik, 75, 81
tezkere, 81
tıkacı, 104
tıkaç, 104
tılsım, 71
tıp, 81, 114
tırmık, 35
tilki, 35
tohum, 70
tok gözlü, 79
tombala, 17
tombul, 17
tomurcuk, 93
tonbalığı, 88
tonbul, 16
topal, 104
topçu, 79
Topkapı, 123
toprak, 76, 93
topuk, 34
torba, 93
tost, 112
tömbeki, 87
tövbe, 51
traktör, 69
trampa, 17
trampet, 17
trańvay, 89
traş, 69
tren, 69
tuğla, 112
tuhaf, 40
tulumba, 17
tuncu, 104
tunç, 102, 104, 117
turizm, 69
tutam, 99
tutku, 52, 79
tutmaç, 64, 65
tuttuğu, 79
tuz, 17
tuzlu, 17
tuzsuz, 16, 19, 21, 80
tuzuyla, 8
tüfeği, 105
tüfek, 31, 105, 109, 117
tüp, 27, 100
Türk, 11
Türkiye, 114
tütsü, 15, 18, 21, 93, 119
tüy, 74

U

ucu, 99, 104
ucuz, 103
uç, 73, 99, 102, 104
uçar, 99
uçkur, 90
uçta, 91
uçuk, 103
ufacık, 110
ufku, 60
ufuk, 60
uğra-, 27, 50, 72
uğrak, 72
uğraş-, 72, 93
uğru, 60, 72
uğultulu, 30
uğur, 27, 41, 43, 60, 72
umudum, 107
umut, 107
urba, 68
Urfa, 68
usul, 5, 53
usulü, 53
utañgaç, 89
uyanık, 34

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

uyku, 73, 75
uyurgezer, 32
uzağı, 105
uzak, 105
uzanırken, 31
uzun, 34
uzun boylu, 88
Uzuñköprü, 90
uzuv, 60
uzvu, 60

Ü

ücra, 115
ücret, 71
üç beş, 79
üç kere, 91
üç yüz, 15, 18, 21
ümit, 31
ümmet, 120
ürk-, 11
ürpermek, 84, 85
Üsküdar, 68
Üsküp, 81
üst, 2, 79, 107
üst baş, 79
üstalize, 112
üstbitken, 112
üstçavuş, 112
üstçene, 112
üstderi, 112
üsteğmen, 112
üstgeçit, 112
üstsüz, 110
üstteğmen, 112
üstün, 65, 99, 107
üstüñkörü, 90
üstyapı, 112
üvendire, 62
üvey, 73
üveyik, 73, 98
üzüm, 34

V

vakfı, 60
vakıf, 60, 70
vakit, 60, 70, 108
vakti, 60
Vallahi, 123
vals, 53
valsi, 53
vara yoğa, 105
varıncaya kadar, 108
varırken, 71
vasfı, 60
vasıf, 60
vebal, 33
vebali, 33
velvele, 84, 85
ver-, 26, 43, 45, 48, 82
vereceğim, 62
verecek, 62
vezin, 57, 60
vezni, 60
vicdan, 91
vince, 101
vinç, 101
vur-, 115

Y

yad, 103
yağ, 83
yağış, 50, 72
yağız, 50, 72
yağlı, 72, 112
yağmur, 41, 51, 72, 83, 112
yağmurun, 30
yak-, 74
yalıñkat, 90
yalnız, 19, 20, 21, 31, 36, 93
yalvar-, 93
yamacı, 104
yamaç, 91, 104
yamuk, 51
yan bakmak, 88
yañgın, 89
yanıl-, 61
yañkesici, 90
yankı, 35, 75
yanlış, 15, 18, 20, 21, 61, 89, 93
yaŋkı, 51
yapacağız, 111
yapamıyor, 44
yapayalnız, 70
yapış-, 104
yapıt, 107
yapıtının, 107
yaprak, 76, 93, 96
yaptı, 79
yaptır-, 20, 22
yaptık, 35
yara, 20, 21, 35
yaralı, 35
yaşarken, 31
yatakhane, 42, 111
yatarken, 31
yatsı, 16, 19, 20, 21
yattığı, 79
yavaşça, 79
yavrucağız, 52
yavşak, 75
yavuklu, 40, 73, 98
yavuz, 51
yaydık, 35
yayıl-, 61
yayla, 53, 112
yaylak, 53, 112
yaylan-, 53
yaylı, 53
yaylım, 61
yazı, 34
yazıhane, 108
yazık, 35, 118
yazmalar, 34
yazmazken, 80
yazmışsınız, 111
yazsa, 75
yazsın, 16, 19, 21
yedi, 43, 48, 103, 119, 120
yeğ, 72
yeğen, 43
yekda, 82, 102
yelken, 75
yenge, 43
yeni, 43, 47, 66
yenilik, 30
yeŋgi, 51
yerli, 48
yeşermek, 47
yeşil, 27, 47
yeşilimtrak, 31
yeşillikler, 30
yetimhane, 111
yetmiş, 43, 48
yık-, 74
yıkarken, 71
yıkıl-, 73
yıkıyor, 44
yılan, 47
yıldız, 35, 47
yıldızlardan, 30
yır, 115
yırt-, 11
yiğidi, 107
yiğit, 107, 115
yiğitlik, 30
yine, 47, 48
yirmi beş, 93
yiyecek, 44
yiyor, 44, 110
yoğrul-, 61
yoğu, 105
yoğun, 83
yoğur-, 61
yoğurt, 50
yok, 74, 105
yokluyor, 44
yoksa, 73
yoksul, 73, 91
yollarda, 30
yollayayım, 123
yön+tem, 77
yöneliş, 30
yudum, 99, 108
yukarı, 27, 35, 43
yukarıya, 123
yular, 93
yumurcak, 93, 94
yumuşacık, 110
yurdu, 107
yurt, 9, 11, 102, 107
yurt dışı, 79
yurt içi, 101
yurtta, 79
yurttan, 79
yurttaş, 10, 79
yurttur, 79
yut-, 108, 115
yüce, 47
yüksek, 49, 62, 86, 94
yükseliş, 34
yüksük, 16
yün, 47, 48

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

yünlü, 15
yüreğin, 105
yürek, 105
yürü-, 43, 47
yüzbaşı, 32
yüz karası, 80
yüzmezken, 80
yüzsüz, 80, 119
yüzüme, 30

Z

zalim, 37
zam, 114, 120, 121
zaman, 5, 8, 13, 31, 32, 66, 67
zambak, 17
zammı, 120, 121
zampara, 87
zan, 114, 120, 121
zannı, 120, 121
zayıf, 118
zayiat, 8
zehir, 60, 61, 70
zehret-, 61
zehri, 60
zehrol-, 61
zelzele, 84, 85
zemberek, 87
zembil, 17
zerdali, 94
zeytinyağı, 67
zımba, 87
zımpara, 88
zihin, 60
zihni, 60
zikir, 60, 61
zikret-, 61
zikri, 60
zikrol-, 61
zulmet-, 62
zulmü, 60
zulüm, 60, 62
zülüf, 70

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan, Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi, TDK Yay., Ankara 1978.

_____, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yay., Ankara 2003.

Banguoğlu, H. Tahsin, Türk Grameri: Ses Bilgisi, TDK Yay., Ankara 1959.

_____, Türkçenin Grameri, 7. bs., TDK Yay., Ankara 2004.

Başdaş, Cahit, "Anadolu ve Kosova Türk Ağızlarında g > c, k > ç Değişmeleri", TDAY-B 1999 I-II, TDK Yay., Ankara 2003, s.1-8.

Boz, Erdoğan, "Türkçe Asıllı Kelimelerde Son Ses Ç, K, P, T Ünsüzlerinin Ötümlüleşme veya Ötümsüz Kalma Sorunu", TD, S.605, (Mayıs 2002), s. 447-455.

Bozkurt, Fuat, Türkçemizin ABC si, Türkçe, Simavi Yay., İstanbul 1991.

_____, Türkiye Türkçesi, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

Brendemoen, Bernt, "Anadolu ağızlarındaki İnce Yuvarlak Ünlülerin Kalınlaşmasına Yeni Bir Bakış", IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000), C.I, TDK Yay., Ankara 2007, s.277-285.

Buran, Ahmet, "Türkçede ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında S/Ş Meselesi", IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000), C.II, TDK Yay., Ankara 2007, s.2107-2112.

Caferoğlu, Ahmet, "Anadolu Ağızlarındaki Metathese Gelişmesi", TDAY-B 1955, TDK Yay., Ankara 1988, s. 1-7.

_____, "Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi", TDAY-B 1958, TDK Yay, Ankara 1988, s. 1-11.

_____, "Anadolu Ağızları Konson Değişmeleri", TDAY-B 1963, TDK Yay., Ankara 1988, s.1-31.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

_____, “Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri”, TDAY-B 1964, TDK Yay., Ankara 1989, s.1-33.

_____, “Türkçede ‘V’ Morfemi”, Türkiyat Mecmuası, C.16, İstanbul 1971, s.27-38.

Coşkun, Volkan, “Türkiye ve Özbek Türkçelerinde ‘ğ’ ”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.9, (İlkbahar 2000), s.251-260.

_____, “Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler”, TDAY-B 1999/I-II, TDK Yay., Ankara 2003, s. 41-50.

_____, “Standart Türkçedeki Ünsüzlerin Akustik Özellikleri ve Görüntüleriyle Boğumlanma Yerleri Bakımından Sınıflandırılması”,TDAY-B 2001 / I – II, TDK Yay., Ankara 2003, s.63-85.

_____, “Standart Türkçedeki Ünlülerin Akustik Özellikleri ve Oluşum Yerleri Bakımından Sınıflandırılmasıyla Görüntüleri”, TDAY-B 2001 / I-II, TDK Yay., Ankara 2003, s.87-98.

_____, “Türkiye Türkçesinde Vurgu, Ton ve Ezgi”, TD, S.584, (Ağustos 2000), s.126-130.

_____,“Fonetik ve Fonetik laboratuarları” TD, S.581, (Mayıs 2000), s.387-402.

_____, ”Fonetik, Fonoloji ve Türkiye Türkçesinin Ünsüzler Matriksi”, Türk Dili, S.588, (Aralık 2000), s.588-594 .

_____, “Bazı Anadolu Ağızlarının Ünlü ve Allofonları”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000), C.I, TDK Yay., Ankara 2007, s.301-340.

Çağıran, Önder, “Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Ünsüz Göçüşmelerinin Kuruluş Sistemi”, Üçüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996, TDK Yay., Ankara 1999, s.239-265.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Çebi, İhsan Sabri, "Yabancı Kökenli Bazı Kelimelerdeki Ses Değişmeleri Üzerine", TD., S.547, (Temmuz 1997), s.15-22.

Çotuksöken, Yusuf, Uygulamalı Türk Dili, C.1, Papatya Yayımcılık, 2. bs., İstanbul 2002.

Demir, Necati, "Orta Karadeniz Bölgesi Ağızlarında Nazal N (ñ) Sesi", TDAY-B 1999 / I-II, TDK Yay., Ankara 2003, s.51-58.

Demir, Nurettin - Yılmaz, Emine, Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara 2003.

Demircan, Ömer, Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni Türkiye Türkçesinde Sesler, TDK Yay., Ankara 1979.

_____, Türkçenin Sesdizimi, 2.bs., Der Yay., İstanbul 1996.

_____, "Türkçede Uzunluk (ve Uzatma) Üzerine Tartışmalar", Doğan Aksan Armağanı İçinde, AÜDTCF Yay., Ankara 1996, s.5-23.

Deny, John, Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi), çev.: Oytun Şahin, TDK Yay., Ankara 2004.

Develi, Hayati, Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar, TDK Yay., Ankara 1995.

_____, "Türkiye Türkçesinde İç Seste Ünsüz Benzeşmesi ve Yansızlaşma", Üçüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996, TDK Yay., Ankara 1999, s.295-302.

Dilmen, İbrahim Necmi, Türk Dilbilgisi Dersleri: Dilin Fonetik Kuruluşu ve Güneş-Dil Analiz Metodu, Devlet Basımevi, İstanbul 1936.

Duman, Musa, Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri, TDK Yay., Ankara 1995.

Eckmann, Janos, "Türkçede D, T ve N Seslerinin Türemesi", TDAY-B 1955, TDK Yay., Ankara 1988, s.11-22.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

_____, “Kelime Ortasında Anorganik B, P ve M’nin Türemesi”, Türkiyat Mecmuası, C.10, İstanbul 1953, s. 313-320.

Ediskun, Haydar, Türk Dilbilgisi, 9.bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.

Eker, Süer, Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, Ankara 2003.

Emre, Ahmet Cevat, “Türkçede Bulanık e (e) Fonemi”, TD-B III, S.6-7, (Mart 1946), s.487-497.

Ercilasun, Ahmet B., “Türkçede İki Fonetik Temayül Üzerine”, Uluslar Arası Türk Dili Kongresi 1992, (26 Eylül 1992- 1 Ekim 1992), TDK Yay., s.199-203.

Erçin, Melih, “Türkçe Hece Seslembilimce”, Varlık, C.44, S.852, (Eylül 1978), s.11.

Eren, Hasan, “Türk Dillerinde Metathese”, TDAY-B 1953, TDK Yay., Ankara 1988, s.161-180.

_____, “Türkçede –MM- > -MB- Dissimilation’u”, TDAY-B 1959, TDK Yay., Ankara 1988, s.95-103.

Ergenç, İclal, Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul 2002.

Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul 1998.

Ersoylu, Halil, “Türkçenin Bazı Yabancı Kökenli Kelimelerindeki Damaksı Genizsileşmesi”, İlmi Araştırmalar 2000, S.9, İstanbul 2000, s. 97-104.

Gabeskria, Şalva, “Farsça Ünlülerin Türk Dilindeki Akisleri”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000), C.I, TDK Yay., Ankara 2007, s.619-623.

Gemalmaz, Efrasiyap, “Türkçenin Morfo-Sentaktik Yapısının Fonolojisine Etkileri” TDAY-B 1992, Ankara 1995, s.169-173.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

_____, “Türkçede Bağlayıcı (Yardımcı) Ses Konusu Üzerine”, AÜTAED, S.7, Erzurum 1997, s.1-5.

_____, “Türkiye Türkçesi’nde Ses Olayları” Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 13, Erzurum 1999, s.1-25.

Gencan, Tahir Nejat, Dilbilgisi, Ayraç Yayınevi, Ankara 2001.

Göksel, Aslı - Charette, Monik, “Sesbilimde Sınırlama Kavramı ve Ünlü Uyumu”, Dilbilim Araştırmaları 1997, Kebikeç Yay., İstanbul 1997, s.150-161.

Gülensoy, Tuncer, Türkçe El Kitabı, Akçağ Yay., Ankara 2000.

Güler, Eser - Hengirmen, Mehmet, Ses Bilimi ve Diksiyon, Engin Yayınevi, Ankara 2005.

Gülsevin, Gürer, “Türk Dilinde Kelime Başı Ünsüzü Üzerine”, TDAY-B 1987, TDK Yay., Ankara 1992, s.173-200.

_____, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında # h Sesi Üzerine”, TDAY-B 2001/ I-II, TDK Yay., Ankara 2003, s.129-146.

_____, “Ağız Araştırmalarında Ses Özelliklerinin Sınıflandırılması Üzerine Düşünceler ve Uşak İli Ağzı Örneği”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000), C.I, TDK Yay., Ankara 2007, s.727-745.

Gültekin, Mevlüt, “Lügat-i Türkî’de Aslî Ünlü Uzunlukları”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000), C.I, TDK Yay., Ankara 2007, s.741-745.

Güner, Galip, Türk Dilinde Ünsüz Değişmeleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Argunşah), Erciyes Üni., Kayseri 2003.

Güneş, Sezai, Türk Dili Bilgisi, 4.b., Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlük Matbaası, İzmir 1999.

Gürzap, Can, Konuşan İnsan, YKY , İstanbul 2003.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Hatiboğlu, Vecihe, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 1969.

Hengirmen, Mehmet, Türkçe Dilbilgisi, 4.b., Engin Yayınevi, Ankara 2002.

Hepçilingirler, Feyza, Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi, 3.bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

İmer, Kamile, "İlkokul Çocuklarının Yazılı Anlatımlarında Birkaç Sesbilimsel Özellik", Dilbilim Araştırmaları 1990, Hitit Yayınevi, Ankara 1990, s.101-105.

Karaağaç, Günay, "Türkçede Düzensiz Ses Değişmeleri", TD, S.562, Ekim 1998, s.267-272.

_____, Dil Tarih ve İnsan, Akçağ Yay., Ankara 2002.

Karahan, Leyla, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK Yay., Ankara 1996.

Keskin, Raşit, Türkçe Dil Bilgisi, Çizgi Kitabevi, Konya 2003.

Kılıç, Mehmet Akif, "Türkçede 'Ğ' Sorunu",TD., S.575, (Kasım 1999), s.958-960.

Kırkkılıç, Ahmet – Ulaş, Halim, Ses ve Şekil Bilgisi, Aktif Yayınevi, Erzurum, 2003.

Koç, Aylin, Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Sedalılaşma, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Emine Gürsoy – Naskali), M.Ü. Türkiyat Arş. Ens. , İstanbul 2005.

Koç, Nurettin, Yeni Dilbilgisi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

Kopkallı-Yavuz, Handan, "Türkçedeki /V/'nin Sesbilimsel ve Sesbilgisel Özellikleri", XII. Dilbilim Kurultay Bildirileri (13-15 Mayıs 1999), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2000, s. 99-107.

_____, "Türkçedeki /a/'nın Sesbilimsel Özellikleri", Dilbilim Araştırmaları, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2001, s.55-62.

Korkmaz, Zeynep, Güney-Batı Ağızları: Ses Bilgisi (Fonetik), Ankara 1956.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

_____, “Batı Anadolu Ağızlarında Asli Vokal Uzunlukları Hakkında”, TDAY-B 1953, Ankara 1988, s.197-204.

_____, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 1992.

_____, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C.I, TDK Yay., Ankara 1995.

_____, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yay., Ankara 2003.

Köseraif, Fuat, “Benzeşme ve Sertleşme”, TD-B, Seri:III, S:1-3, Haziran 1945, Ankara 1945, s.137-143.

Ligeti, Lajos, “Türkçede Uzun Vokaller”, (JA 177-204’ten çev. T.Gökbilgin), Türkiyat Mecmuası , C.VII-VIII, İstanbul 1942, s.82-94.

Memova- Süleymanova, Hayriye, Türk Dili: Sesbilgisi, “Kliment Ohridski” Üniversitesi-Sofya Batı Fillojileri Fakültesi, Sofya 1976.

Mensuroğlu, Mecdut, “Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu”, TDAY-B 1959, Ankara 1988, s.81-93.

Operstein, Natalie - Kütükçü, Tamer, “Türkiye Türkçesi’ndeki–/e/ Ünlüsünün Sesbirimcikleri Üzerine”, Dilbilim Araştırmaları 2004, İstanbul 2004, s.29-50.

Oruç, Birsel, “Eski Türkçedeki T-‘li Kelimelerin Türkiye Türkçesindeki İkili Şekilleri”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000), C.II, TDK Yay., Ankara 2007, s.1253-1260.

Özçelik, Sadettin, “Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları”, TD, S.612, (Aralık 2002), s.1033-1041.

Özdem, Ragıp, “Dillerde Ses Cephesi”, Yeni Türk, C.6, S.65, (Mayıs 1938), s.159-164.

Özgül, Mehmet, “Türkçe Ünlülerin Üç Boyutu –Boyutların İşlevleri”, TD, C.38, S.324, (Eylül 1978),s. 372-375.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Özkan, Fatma, “Türkçede Kelime Başı Y- Meselesi ve ŞİmŞek Kelimesi Üzerine Bir Etimoloji Denemesi”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000), C.II, TDK Yay., Ankara 2007, s.1345-1354.

Özkan, Mustafa, Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001.

_____, Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001.

Özsoy, Sumru, Türkçe’nin Yapısı I, Sesbilim, 2.bs., Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2004.

Sağır, Mukim, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Seslerin Birbiri Üzerine Etkileri”, V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı, TDK Yay., Ankara 2004, s. 2491-2510.

_____, “Anadolu Ağızlarında Ünlüler”, TDAY-B 1995, Ankara 1997, s.377-390.

_____, “Anadolu Ağızlarında Ünsüzler”, TDAY-B 1995, Ankara 1997, s.391-409.

_____, “Anadolu Ağızlarında Ünlüler Ünsüzler”, 3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996, TDK Yay., Ankara 1999, s.987-996.

_____, “Ses Olaylarını Oluşturan Nedenler ve Anadolu Ağızları”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000), C.II, TDK Yay., Ankara 2007, s.1535-1543.

Selen, Nevin, Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi, TDK Yay., Ankara 1979.

Sevortyan, Yervand V., “Türk Dillerinde Kelime Başındaki Ünsüzlerin Düşmesi”, Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler I, TDK Yay., Ankara 1975, s.543-550.

Şanlı, Cevat, “Kırklareli Ağızlarında Ses Olayları”, TDAY-B 1994, Ankara 1996, s.117-122.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Şayli,Ömer - Arslan,Levent M., “Türkçedeki Seslerin Süre Özellikleri”, Dilbilim Araştırmaları 2003, İstanbul 2003, s.15-26.

Şenbay, Nüzhet, Söz ve Diksiyon Sanatı, 19.bs., YKY, İstanbul 2000.

Tansu, Muzaffer, Durgun Genel Ses Bilgisi ve Türkçe, TDK Yay., Ankara 1963.

Tekin, Talat, Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Simurg Yayınları, Ankara 1995.

_____, “Türkçe'de Morfofonemik Değişmeler: Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi”, Dilbilim Araştırmaları 1995, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1995, s.103-109.

_____, Türkoloji Eleştirileri, 2.bs., Simurg Yayınları, Ankara 1997.

_____, “Türkçede Kaynaştırma Sesleri”, XIII.Dilbilim Kurultayı Bildirileri, İstanbul 2000, s.109-112.

_____, “Ön Türkçede Ünsüz Yitimi”, TDAY-B 1977, Ankara 1978, s.35-51.

Topbaş, Seyhun.- Kopkallı, Handan, "Sesbilim ve Sesbilgisi Terimleri Üzerine”, Dilbilim Araştırmaları 1994, Hitit Yayınevi, Ankara 1994, s.310-323.

Tseng, Lan-Ya, “Orta Hecede Ünlü Düşmesi Üzerine Bir Değerlendirme”,TD, S.567, (Şubat 1999), s.213-217.

Tseng, Lan-Ya, Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi, TDK Yay., Ankara 2002.

Türk, Vahit, “Türkçede Ön Seste Ünlü Düşmesi (Aphaeresis - Aphesis) Örnekleri”, TDAY-B 2001/ I-II, TDK Yay., Ankara 2003, s.223-233.

Uzun, Nadir Engin, Biçimbilim; Temel Kavramlar, Papatya Yayıncılık, İstanbul 2006.

Üçok, Necip, Genel Fonetik, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1951.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Üstüner, Ahat, “Türkçede Fonetik Pekiştirmeden Kaynaklanan Ünsüz İkizleşmeleri”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000), C.II, TDK Yay., Ankara 2007, s.1881-1891.

Vardar, Berke, Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 1980.

Yıldırım, Faruk, “İnternette Söyleşi (Chat) Dili”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (24-29 Eylül 2000), C.II, TDK Yay., Ankara 2007, s.1989-2009.

Yönel, Selçuk, “Türkçenin Yazımsal Fonemleri”, TDAY-B 1973-1974, Ankara 1974, s.319-336.

Yapar, Aslı, Türkçe’nin Ünlü Uyumu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nükhet Güz), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1995.

Zülfikar, Hamza, “Doğu Kökenli Kelimelerin Son Hecelerindeki Uzun Ünlülerin Kısalması”, TD, S.521, (Mayıs 1995), s.435-448.

_____, “İnce Ünlülerin Kalın K Sesini Etkilemesi ve Bazı Söyleyiş Yanlışlıkları”, TD., S.556, (Nisan 1998), s.282-284.

_____, “Doğu Kökenli Kelimelerde Kalın K Sesinden Kaynaklanan Söyleyiş Sorunları”, T.D., s.534, (Haziran1996), s.1267-1274.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ÖZGEÇMİŞ

Mihrican AYNACI, 1980 yılında Mengen (Bolu)' de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra 1998 yılında Kocaeli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde başladığı yüksek öğrenimini 2002 yılında tamamladı. 2003 yılında bu üniversitenin aynı bölümünde Yeni Türk Dili Anabilim Dalı Araştırma Görevliliğine atandı. Aynı yıl Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Programı'nda lisanüstü öğrenimine başladı. Halen Araştırma Görevlisi unvanıyla Öğretim Elemanı görevini sürdürmektedir.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com